

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO

DIPLOMSKO DELO

POMEN DELA, IZOBRAŽEVANJA IN PROSTOČASNIH
DEJAVNOSTI ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK

LJUBLJANA, 2012

SARA JEREBIC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO

DIPLOMSKO DELO

POMEN DELA, IZOBRAŽEVANJA IN PROSTOČASNIH
DEJAVNOSTI ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK

Študijski program:
pedagogika – andragoška smer

Mentorica: izr. prof. dr. Sabina Jelenc Krašovec

SARA JEREBIC

Somentor: izr. prof. dr. Dragan Petrovec

Somentorica: doc. dr. Jasna Mažgon

LJUBLJANA, 2012

Vsi imamo pravico do
porazov, do padcev, do izgub
in do napak.
Ko se zgodijo, se jezimo,
žalujemo, razmišljamo...
Potem vstanemo in gremo naprej.
Za vse v življenju so
popravni izpiti.
In vedno obstaja kdo,
ki verjame v nas.

(Naty, Žarek 2011)

Zahvaljujem se mentorici dr. Sabini Jelenc Krašovec in somentorju dr. Draganu Petrovcu za strokovne usmeritve, spodbudo, razumevanje in podporo pri nastajanju mojega diplomskega dela. Zahvaljujem se tudi somentorici dr. Jasni Mažgon za pomoč pri metodološkem delu.

Posebna zahvala gre zaposlenim Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig za vso strokovno pomoč, izčrpne nasvete in spodbujanje pri nastajanju diplomskega dela. Iskreno se zahvaljujem tudi vsem intervjuvankam – obsojenkam in zaposlenima.

Hvala vsem mojim najdražjim, ki so ves čas verjeli vame ter mi ob študiju in pisanju diplomskega dela brezpogojno stali ob strani.

POVZETEK

Naslov diplomskega dela: Pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za življenje obsojenk

Povzetek: Delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti so prevladujoče oblike tretmana in so tiste dejavnosti, ki omogočajo posamezniku emancipacijo – intelektualno, moralno in telesno. Pomembno je, da imajo obsojenci možnost konstruktivnega prestajanja kazni zapora. Na uresničevanje in vpeljevanje določenih dejavnosti pomembno vpliva, kako zaposleni in obsojenci vrednotijo pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti. Mnenja zaposlenih pomembno vplivajo na to, kako razumejo potrebe obsojencev, mnenja obsojencev pa na to, kako prevzemajo aktivno vlogo v navedenih dejavnostih. V diplomski nalogi sem raziskovala, kakšen pomen imajo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti za življenje obsojenk v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. Na podlagi intervjujev z obsojenkami (N = 5) in zaposlenimi (N = 2), ugotavljam, da so navedene dejavnosti res pomembni koncepti za obsojenke in zaposlene, saj pripomorejo h kakovostnejšemu življenju obsojenk, k njihovi rehabilitaciji in uspešnejšemu vključevanju v življenje na prostosti. Vsekakor pa je v prihodnje najpomembnejše čim bolj zagotavljati možnosti vključevanja obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti. Ob tem poudarjam pomanjkanje strokovnih kadrov, na kar opozarjajo zaposleni in obsojenke. Z ustreznimi kadrovske rešitvami in dobrim sodelovanjem Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig z zunanjimi izvajalci bi se v prihodnje lahko za obsojenke povečal obseg dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti.

Ključne besede: delo, izobraževanje, prostočasne dejavnosti, obsojenke, Zavod

ABSTRACT

Graduate thesis title: Importance of Work, Education and Leisure Activities in the Lives of Convicted Women

Abstract: Work, education and leisure activities are prevailing forms of the treatment and allow the individual to emancipate intellectually, morally as well as physically. It is important for the convict to have the possibility to constructively spend time during their imprisonment. How prison employees and convicts value the importance of work, education and leisure activities, has a significant influence on implementing and introducing certain activities. Employees' opinions significantly influence the way they understand the convicts' needs, while opinions of convicts significantly influence the way they take their active role in the said activities. In my graduate thesis I have been researching the importance of work, education and leisure activities in the lives of convicted women in the Institution for Serving Prison Sentences Ig. Based on the interviews with the convicted women (N = 5) and employees (N = 2), I observe that the aforementioned activities are really important concepts for both the convicted women and employees because they contribute to more quality life of the convicted women, to their rehabilitation and to more successful integration in life after release. In any case, it is essential to provide in the future as far as possible the possibilities of integration of the convicted women in work, education and leisure activities. I would hereby like to raise the problem of the lack of professional staff to which both the employees and the convicted women draw the attention. With the adequate staff solutions and good cooperation of the Institution for Serving Prison Sentences Ig with the external contractors, the scope of work, education and leisure activities for convicted women could increase in the future.

Key words: work, education, leisure activities, convicted women, Institution

KAZALO VSEBINE

UVOD	1
I. TEORETIČNI DEL	3
1. NAMEN KAZNOVANJA	3
2. SOCIOTERAPEVTSKA USMERITEV	7
2.1 SOCIALNO OZRAČJE IN SOCIOTERAPEVTSKA USMERITEV	11
3. DELO OBSOJENCEV	14
3.1 DELO KOT DRUŽBENA IN ŽIVLJENJSKA VLOGA OBSOJENCA	14
3.2. DELO IN NJEGOVA REHABILITACIJSKA VREDNOST ZA OBSOJENCA	15
3.3. DOLOČBE MEDNARODNIH AKTOV O DELU OBSOJENCEV	18
3.1. DELO IN ZAPOSLOVANJE ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI	20
4. IZOBRAŽEVANJE OBSOJENCEV	25
4.1. VLOGA IN CILJI IZOBRAŽEVANJA OBSOJENCEV	25
4.2. MOTIVACIJA IN METODE IZOBRAŽEVANJA OBSOJENCEV	28
4.3. DOLOČBE MENDARODNIH AKTOV O IZOBRAŽEVANJU OBSOJENCEV	33
4.4. IZOBRAŽEVANJE ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI	34
5. PROSTOČASNE DEJAVNOSTI OBSOJENCEV	37
5.1. POMEN PROSTEGA ČASA IN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI	37
5.2. POMEN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI ZA OBSOJENCE	40
5.3. PROSTOČASNE DEJAVNOSTI ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI	46
II. EMPIRIČNI DEL	49
6. RAZISKOVALNI PROBLEM	49
7. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	52
8. METODOLOGIJA	53
8.1. OPIS OSNOVNE RAZISKOVALNE METODE	53
8.2. IZBOR ENOT RAZISKOVANJA	53
8.3. ZBIRANJE EMPIRIČNEGA GRADIVA	54
8.4. ANALIZA GRADIVA	55
9. ORGANIZIRANOST DELA, IZOBRAŽEVANJA IN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG	56
9.1. ORGANIZIRANOST DELA	56

9.2. ORGANIZIRANOST IZOBRAŽEVANJA	57
9.3. ORGANIZIRANOST PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI	58
10. UGOTOVITVE IN INTERPRETACIJA	61
10.1. DOŽIVLJANJE ŽIVLJENJA V ZAPORU IN RAZUMEVANJE KONSTRUKTIVNEGA PRESTAJANJA KAZNI ZAPORA	61
10.2. POMEN DELA ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK	64
10.2.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu dela za osebno rehabilitacijo in reintegracijo obsojenk za življenje na prostosti	65
10.2.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu dela obsojenk na življenje v Zavodu in medsebojnem sodelovanju obsojenk pri opravljanju dela	70
10.2.3. Mnenja obsojenk in zaposlenih o razlogih obsojenk za vključevanje v delo	73
10.2.4. Mnenja obsojenk in zaposlenih o možnostih za vključevanje obsojenk v delo in kako jih spodbujajo zaposleni	74
10.3. POMEN IZOBRAŽEVANJA ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK	78
10.3.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu izobraževanja za osebno rehabilitacijo in reintegracijo obsojenk za življenje na prostosti	79
10.3.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu izobraževanja obsojenk na življenje v Zavodu	82
10.3.3. Mnenja obsojenk o njihovih razlogih za (majhno) vključevanje v izobraževanje	84
10.3.4. Mnenje obsojenk in zaposlenih o možnostih za vključevanje obsojenk v izobraževanje in kako jih spodbujajo zaposleni	86
10.3.5. Mnenje obsojenk in zaposlenih o potrebah in željah na področju izobraževanja obsojenk v Zavodu	90
10.4. POMEN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK	92
10.4.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu prostočasnih dejavnosti za osebni razvoj obsojenk	92
10.4.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu prostočasnih dejavnosti obsojenk na življenje v Zavodu	97
10.4.3. Mnenje obsojenk in zaposlenih o razlogih za vključevanje obsojenk v prostočasne dejavnosti	98
10.4.4. Mnenja obsojenk in zaposlenih o možnostih in sodelovanju obsojenk pri prostočasnih dejavnostih	100
10.5. ŽELJE IN PREDLOGI OBSOJENK IN ZAPOSLENIH ZA KONSTRUKTIVNEJŠE PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA	103
11. SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREDLOGI	112
12. ZAKLJUČEK	124
13. LITERATURA	125
14. PRILOGE	133

KAZALO TABEL

Tabela 1: Pomen dela	64
Tabela 2: Pomen izobraževanja.....	78
Tabela 3: Pomen prostočasnih dejavnosti	92

UVOD

Pri študiju andragogike me je zanimalo predvsem vzgojno-izobraževalno delo s ciljnimi skupinami, z ljudmi, ki delajo, mislijo in živijo drugače. Svojo študijsko prakso sem opravljala v osrednjem ženskem zaporu, Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig, kar je pripomoglo k moji večletni vpetosti v delo z obsojenkami. Dejavno sem začela spoznavati življenje med prestajanjem kazni zapora, zaporska pravila in kazensko politiko. Ob tem se mi je postavilo poglavitno vprašanje: Kaj je namen kazni?

V družbi je pogosto zaznati stereotipno gledanje na obsojence¹. Naša družba je navajena obsojati in kaznovati. Ob tem bi se morali zavedati, da bodo vsi zaprti in kaznovani nekoč na prostosti. Ko obsojenec pride na svobodo, je zelo pomembno, česa se je naučil med prestajanjem kazni zapora. Ljudi je najlažje zapreti, zakleniti in z njim ne početi ničesar. Teže pa se je z njimi ukvarjati in jim ponuditi izkušnje, ki so usmerjene stran od kriminalnih poti in jim dajo nov pogled na življenje. Teže jim je ponuditi učenje za življenje, da bodo začeli sprejemati odgovornost za lastna dejanja in družbeno moralne norme (Prelić 2010). Namen kazni vidim v omogočeni možnosti konstruktivnega prestajanja kazni zapora, kar med drugim pomeni možnost vključevanja v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti. Navedene dejavnosti lahko pripomorejo k osebni rasti obsojenca, lastni aktivnosti, razvijanju sposobnosti za spopadanje z življenjem na prostosti in k odgovornemu načinu življenja brez kaznivih dejanj. Pripomorejo k temu, da lahko obsojenci pridobijo potrditve in izkušnje, da zmorejo in znajo precej več, kot so si pokazali do zdaj. Te potrditve in izkušnje so ključen moment za utrjevanje pozitivne samopodobe, so trenutki, ki obsojence opogumljajo za nadaljnji razvoj in uspešno reintegracijo v zunanje okolje.

Diplomsko delo je razdeljeno na dva dela, teoretičnega in empiričnega. V teoretičnem delu sta najprej opisana namen kaznovanja in socioterapevtska usmeritev. Zanj so značilni nerepresivno obravnavanje, sproščanje režima, demokratični slog vodenja, horizontalna komunikacija, skupinsko delo, osebna reintegracija, odprtost zapora in sodelovanje z zunanjim okoljem. V nadaljevanju so predstavljena teoretična izhodišča pomena dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v zaporu. Poznavanje tega omogoča razumevanje

---

¹ Termin obsojenec vključuje moške in ženske, ki so pravnomočno obsojene zaradi določenega kaznivega dejanja in so na prestajanju kazni zapora.

empiričnega dela. Glavni cilj naloge je bil ugotoviti, kakšen pomen imajo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti za življenje obsojenk. To sem ugotavljala s kvalitativno raziskovalno metodo.

I. TEORETIČNI DEL

1. NAMEN KAZNOVANJA

V grobem lahko teorije kaznovanja razdelimo v dve skupini. Petrovec (1998, str. 13–14) jih deli na absolutne ali retributivistične in relativne ali tudi utilitaristične. Absolutne teorije opravičujejo namen kaznovanja z retribucijo. Njihov absolutni cilj je vzpostavitev norme, ki je bila porušena s kaznivim dejanjem. Razlog kaznovanja je storjeno dejanje in pogled sodnika je usmerjen v preteklost – *kaznujemo, ker je bil greh storjen*. Relativne teorije pa poskušajo opravičiti kaznovanje z določenimi koristnimi nameni za družbo v celoti (generalna prevencija) ali za posameznika, ki ga poskušajo prevzgojiti (specialna prevencija). Kazen ima smisel za prihodnost – *kaznujemo zato, da se greh ne bi več ponovil*. Retributivizem odgovarja na vprašanje, kdaj lahko (can) kaznujem, utilitarizem pa, kdaj je treba (ought) kaznovati oz. kdaj smemo (may) (Kanduč 1996, str. 125). Kanduč (1999, str. 123) piše, da temeljijo retributivistične teorije kaznovanja na preprečevanju, zastraševanju, odvrčanju in posledicah kršitve. Utilitaristične teorije pa poskušajo mogoče kršitve preprečiti in s tem odvrniti morebitne kršilce.

Prevladujoče relativne ali utilitaristične ideje vidijo namen kaznovanja v specialni in generalni prevenciji ter usposabljanju obsojencev za življenje na prostosti. Teorije specialne prevencije vidijo namen kazni v vplivanju na storilca kaznivega dejanja, da ne bi ponavljal kaznivih dejanj. V Evropi je med specialnopreventivnimi teorijami v ospredju ideja o tretmanski ideologiji, ki si za cilj zadaja pomoč storilcu pri vključevanju v družbo, če je ta ne odklanja. Teorije generalne prevencije vidijo namen kaznovanja v vplivanju na vse ljudi (torej ne le na storilca, ki se ga kaznuje), da ti ne bi izvrševali kaznivih dejanj. Torej ni dovolj od izvrševanja kaznivih dejanj odvrčati le tiste, ki so kazniva dejanja že storili, zaželeno je, da jih ne bi tudi drugi (Ambrož 2008, str. 243–244).

Tretmanska ideologija, ki je najizrazitejša smer utilitarističnih teorij, poskuša z različnimi metodami in tehnikami obravnavanja človeka doseči spremembo v njegovem vedenju in ga prilagoditi normalnemu in poštenemu okolju, zato jo imenujemo tudi rehabilitacijska ideologija (Petrovec 1998, str. 14). Brinc (2000, str. 243) pravi, da je lahko namen rehabilitacije samo sprememba tistih lastnosti obsojenca, ki so povezane s storjenim kaznivim dejanjem, in le, če je zelo verjetno, da bo po prestani kazni enaka kazniva dejanja ponavljal. Evropska zaporska pravila navajajo (2006), da je namen tretmana ohraniti obsojenčev

zdravje in samospoštovanje, razvijati njegov občutek za odgovornost in spodbujati tiste lastnosti in sposobnosti, ki mu bodo pomagale po prestani kazni, da bo spoštoval pravo in bo sposoben odgovorno skrbeti za svoje življenje.

Brinc (2000, str. 235) pravi, da rehabilitacijska usmeritev pripomore k manjši psihološki, intelektualni, emocionalni in socialni oškodovanosti obsojenca, saj jih po prestani kazni čakajo življenjske socialne vloge družinskih članov, staršev, delavcev in državljanov. Morin (1993a, str. 53) meni, da pomeni rehabilitacija razvoj posameznika, da se bo zmožen upreti kršenju zakonov. Rehabilitacija predstavlja dejavni proces obsojenca in posega v njegov duševni, telesni in čustveni razvoj ter pripomore k oblikovanju njegove osebnosti, da bo zmožen živeti v ravnotežju s seboj in okoljem. Rehabilitacijo naj bi dosegli predvsem z delom, izobraževanjem in dejavnostmi, ki zajemajo življenjsko pomembna vprašanja. Psihosocialna rehabilitacija se začne z ugotavljanjem potreb in spoznavanjem obsojenčevega življenja. Zajema kognitivni, moralni in socialno-politični razvoj (Duguid 1981b, str. 44). Cilj prizadevanja psihosocialne rehabilitacije je usposabljanje posameznika za življenje na prostosti, da bi si pridobil konstruktivne vzorce vedenja, se naučil primerno reševati konflikte in si pridobil nova spoznanja in druge kompetence, potrebne za funkcioniranje v družbi (Vranešič in drugi 2007, str. 22). Psihosocialna rehabilitacija pomeni tudi sposobnost posameznikovega empatičnega odnosa s soobsojenci (Duguid 1981b, str. 44). Lewis (1981, str. 132) meni, da je dobro, da zapor v procesu rehabilitacije sodeluje tudi z drugimi socialnimi ustanovami. Nujno je, da se zapor usmeri v zunanje okolje in tam išče spodbudo, podporo in motivacijo za osebni razvoj obsojencev. Program psihosocialne rehabilitacije naj v zaporu vključuje opredelitev in način odpravljanja posameznih problemov, izdelavo načrta reševanja konkretnih nastanitvenih in zaposlitvenih pogojev ter opredelitve zunanjih akterjev zagotavljanja pomoči (Vranešič in drugi 2007, str. 22). Mlinarič (1984, str. 1) poudarja, da moramo življenjske in delovne razmere v zaporu čim bolj približati tistim, v katerih bodo obsojenci živeli po prestani kazni. Pri tem je treba upoštevati, da je obsojenec subjekt in ne objekt tretmanske obravnave. Med prestajanjem kazni mu je treba omogočiti čim kakovostnejše stike z družinami, njihovim življenjskim in delovnim okoljem. Pri obravnavi obsojenca je treba upoštevati ustavno načelo spoštovanja človekovih pravic. Zapor naj pospešuje proces podružbljanja izvrševanja kazenskih sankcij in skladno s tem proces, ki se odpirala družbenemu življenju.

Namen kazni je učenje za samostojno in odgovorno prevzemanje družbeno priznanih vlog, je osebni razvoj posameznika za kakovostno življenje brez kaznivih dejanj. Zupan in Slatinek (2007, str. 30) trdita, da sta temeljni cilj dela z obsojenci spremljanje in utrjevanje procesa zorenja z razvojem lastnih osebnih pomagal in pomagal pri odnosih z drugimi. Je učenje sprejemanja samega sebe in vzpostavljanje osebnega ravnotežja. Osebni razvoj obsojencev zajema iskanje lastne identitete, razvoj odnosov samozaupanja in priznavanja lastne vrednosti, pozitivno dojetje samega sebe in svojega samospoštovanja, spodbujanje samostojnosti, občutka odgovornosti, zavedanja in priznavanja lastnih kaznivih dejanj, spodbujanje kritičnega odnosa ter razvijanje samonadzora impulzivnosti in vedenja.

Vzpon rehabilitacijske ideologije so mnogi kritizirali. Ob tem se postavlja vprašanje, ali sta tretman in rehabilitacija uspešna (Brinc 2000, str. 234). Prelić (2007, str. 49) meni, da tisti, ki menijo, da rehabilitacija med prestajanjem kazni ni uspešna, najverjetneje izhajajo le iz raziskav, iz katerih je razvidna visoka stopnja povratništva. Vendar so takšne kritike nepopolne in lahko tudi pretirane, saj v raziskavah ni upoštevano, koliko je za neuspešno reintegracijo kriv zavod, koliko pa na njo vplivajo zunanji, družbeni dejavniki in okolje, v katerega se posameznik vrača po prestani kazni.

Tretmanska usmeritev je prisotna v večini kazenskih sistemov v Evropi, kar se kaže predvsem v prizadevanju za izboljšanje razmer za prestajanje kazni zapora (prav tam, str. 48). Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij Republike Slovenije (2011) navaja, da je cilj strokovne obravnave obsojencev zagotavljati, »da so slovenski zavodi za prestajanje kazni zapora tretmaske institucije, ki ne temeljijo na represivnih metodah in izolacijskih oblikah obravnav. Bistvo strokovnih prizadevanj je predvsem osebna rehabilitacija obsojencev in ponovna reintegracija v družbo.« (prav tam)

Prelić meni (2007, str. 49), da lahko upravičeno rečemo, da je socioterapevtska usmeritev sodobna naslednica tretmanske in rehabilitativne usmeritve ter tudi njuna nadgradnja. Tretman in rehabilitacija sta lahko toliko uspešnejša, kot je v njej uveljavljena socioterapevtska usmeritev. V slovenski praksi se je pokazalo, da je imelo uveljavljanje in uresničevanje načel socioterapevtske usmeritve pozitivne učinke, ki se kažejo v ugodnejšem družbenem vzdušju, zmanjšanju števila samopoškodb in (poskusov) samomora, zmanjšanju števila disciplinskih prestopkov, begov iz zavoda, manjši zlorabi podeljenih ugodnosti in manjšemu številu ekscesov. Petrovec (1998, str. 40) pravi, da je zapor specifično psihološko

okolje, ki vpliva na obsojenca. Vprašati se je treba, kako zmanjšati škodljive vplive zapora, in o tem, kako bi lahko obsojenec med prestajanjem kazni pridobil kaj dobrega za svoj razvoj. Čeprav povzroča zapor stresno situacijo, ni nujno da je škodljiv in destruktiven. Celo nasprotno, lahko ponudi konstruktivno izkušnjo, ko je obsojencu omogočena osebna rast. Vsaka takšna izkušnja lahko pri posamezniku pusti negativne ali pozitivne posledice, pri čemer lahko krepimo možnosti za pozitivne.

Bryans in Jones (2001, str. 228–229) navajata naslednje dejavnosti, ki bi jih moral zagotoviti vsak zavod:

- Tretman za vse, ki so zanj pripravljeni. Specifične oblike tretmana so socioterapevtske delavnice v obliki individualnih in skupinskih srečanj, izdelava individualnih programov, stiki s svojci, stiki z zunanjimi strokovnimi delavci, dodelitev svetovalcev, podeljevanje ugodnosti, odnos do kaznivega dejanja, načrtovanje življenja po prestani kazni, zdravljenje odvisnosti od alkohola, zdravljenje odvisnosti od drog in drugo.
- Možnost dela
- Temeljno izobraževanje
- Dejavnosti v prostem času, ki lahko v zaporu veliko pripomorejo k ustvarjanju pozitivnega ozračja.

Namen kaznovanja je ponuditi vsakemu obsojencu priložnost, da se vključi v družbo kot njen odgovoren član. Za doseg tega cilja je treba obsojencu omogočiti varno, spodbudno in zdravo okolje. V ospredju so torej delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti.

2. SOCIOTERAPEVTSKA USMERITEV

Ideja o socioterapevtski usmeritvi ima temelje v humanistični psihologiji in filozofiji. Slovenski model usmeritve je leta 1984 najceloviteje predstavil Mlinarič v delu »Socioterapevtska orientacija – perspektiva bodočega razvoja slovenskih kazenskih popravilnih zavodov in prevzgojnega doma«. Prvi konstitutivni element socioterapevtske usmeritve so spoznanja sociodinamičnih teorij osebnostnega razvoja, teorij osebnostne rasti in teorije o razvoju jaza, s čimer so poskušali razložiti človekovo vedenje predvsem z dejavniki človekove socialne situacije, medsebojne komunikacije in interakcije ter s človekovo samoidentiteto (prav tam, str 3). »V skladu s temi izhodišči pojasnjuje tudi moten osebnostni razvoj, kot posledico delovanja neugodnih socialnih dejavnikov, pomanjkljive sposobnosti medčloveške komunikacije ter pomanjkljivega samozavedanja.« (prav tam) Drugi konstitutivni element socioterapevtske usmeritve po Mlinariču (1984, str. 4) je »odkritje dinamičnih sil posameznika, ki se pod določenimi pogoji sproščajo v skupinah in močno vplivajo na konkretne postopke, psihične procese, na splošno vedenje obsojenih posameznikov, ne da bi se le-ti tega zavedali«. Obsojeniška družba ima na vedenje posameznika veliko moč, ki jo je treba iskati v delovanju skupinsko-dinamičnih silnic.

Petrovec (1999, str. 59–60) pravi, da socioterapevtska usmeritev postavlja definicijo nadzora na drugačne temelje, in sicer redefinira funkcijo družbenega nadzora. Nadzor postaja iz sredstva za obvladovanje, sredstvo za spoznavanje. Če želimo spoznavati, moramo dopuščati večino avtentičnega vedenja pri obsojencih. Pri tem ne gre za vsesplošno toleriranje, temveč dovoljenje in dopuščanje različnih vedenjskih oblik, pri čemer je najpomembnejše dosledno obvladovanje tega vedenja na nerepresiven, ustrezen in strokoven način. V zaporu je mogoče ustvariti odnose, za katere bodo značilni medsebojna komunikacija, soodločanje obsojenih in dopuščanje avtentičnega funkcioniranja, saj edino to omogoča boljše spoznavanje človeka.

Socioterapevtska usmeritev se je v Sloveniji oblikovala v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja na podlagi Eksperimenta v vzgojnem domu v Logatcu (1967–1971). Eksperiment je pomenil temeljni obrat v obravnavi storilcev kaznivih dejanj, in sicer od pretežno represivne obravnave k bolj permisivni. Ideja se je leta 1975 prenesla na odrasle osebe kaznivih dejanj, in sicer v ženski zapor na Igu (Petrovec 1999, str. 84–86). Vodopivec (1992, str. 8) meni, da je bil cilj vseh teh poskusov predvsem spremeniti rigidno, brezosebno in vojaško obravnavanje oseb v institucijah. Eksperiment na Igu je pomenil začetek slovenske

socioterapevtske usmeritve in prakse, ki je pomenila spremembo institucije, spremembo hierarhičnih odnosov in uvajanje horizontalne komunikacije v do tedaj tipično vertikalno usmerjene ustanove (Petrovec 2003, str. 403). Mlinarič (1984, str. 8–9) pravi, da zahteva, če želi biti socioterapevtsko delo uspešno, predvsem temeljito preobrazbo penalne družbene mikrostrukture. To pomeni preobrazbo sloga vodenja, komunikacije in medsebojnih interakcij na vseh relacijah in ravneh. Navsezadnje to pomeni preobrazbo pravic in dolžnosti vseh, ki delujejo v penalnih ustanovah, v pomenu večjega upoštevanja osebnostne identitete in človekovega dostojanstva. Ustrezna terapevtska klima daje prostor za uspešnejše emocionalno in socialno učenje, s tem pa tudi uspešnejšo reintegracijo.

Ena značilnih oblik dela socioterapevtske usmeritve so male skupine. Te se srečujejo enkrat na teden, vodi jih terapevt, v njih pa je največ 15 obsojencev. Nujno je, da je v vsaki mali skupini določeno število obsojencev z ohranjenimi sposobnostmi socialnega in emocionalnega učenja, ker se s tem lahko nevtralizirajo učinki izrazito odklonilnih, disocialnih posameznikov. Na koncu skupine so na vrsti analiza dogajanja, evalvacija sprejetih odločitev in pojasnitev morebitnih nejasnosti (Mlinarič 1984, str. 12–13). Virant (2007, str. 49) pravi, da delujejo male skupine po načelu odgovornosti vsakega člana in konstruktivnega sodelovanja. To posamezniku omogoča postopno zблиževanje z lastnim doživljanjem. Vsak obsojenec ima v skupini priložnost slišati izkušnje drugih, ki imajo podobne težave in probleme. Tako dobijo vpogled, da ima vsak možnost izbire pri odpravljanju svojih problemov ne glede na okoliščine, v katerih se je znašel, in da je pomembno lastno delovanje, in ne pasivno prepuščanje.

Fenton meni, da je temeljno izhodišče za delo z obsojenci konstruktivna skupinska interakcija (Petrovec 1999, str. 87). Bistveni procesi in odnosi v skupinskem svetovanju so (Fenton v Petrovec 1999, str. 89):

- Ustvarjanje svobodne diskusije in sprejemanje delinkventa takšnega, kot je, brez moraliziranja.
- Omogočanje delinkventom, da spoznajo pomen emocionalnih konfliktov, ki so lahko podlaga za kriminalna dejanja.
- Ustvarjanje okoliščin, v katerih delinkventi od sebi enakih zvedo kaj več o socialnih vidikih svoje osebnosti.
- Izboljševanje socialnega vzdušja v institucijah.
- Tretman s pomočjo konstruktivnih medčloveških odnosov.

Skupinsko svetovanje je torej prostor za vrsto psiholoških procesov in elementov: vpliv skupine na posameznikovo vedenje in čustvovanje; pomoč skupine posamezniku; skupina kot priložnost in kraj, kjer se lahko sproščajo posameznikova čustva, ter kraj, kjer posameznik začuti varnost; vpliv na osebe, ki dobiva novo vlogo in priložnost za spremembo odnosa do avtoritete (prav tam). Virant (2007, str 49) pravi, da mora posameznik v skupini doživeti občutek samopotrditve in osebnega zorenja. Skupinsko svetovanje posamezniku pomaga, da se usposobi za konstruktivnejše razmišljanje in samostojno odpravljanje lastnih težav.

Poleg malih skupin naj bi bile v socioterapevtskem zavodu organizirane tudi domske ali terapevtske skupnosti. Te sestavljajo vsi obsojeni in zaposleni, tudi vodilno osebje. Namenjene so obravnavam vseh ravnanj posameznikov, delavcev, obsojencev, ne glede na njihov status, pa tudi odločanju o pomembnih stvareh iz zavodskega življenja (Petrovec 1999, str. 92). Takšen način dela omogoča obsojencu aktivno sodelovanje. Perharc Uršič (1985, str. 169) pravi, da je značilnost terapevtske skupnosti v tem, da se konkretni problemi in konflikti odpravljajo neposredno. S tem se center moči približa obsojencem, ob tem pa se osvobajajo bojzani pred manipulacijo, ki ima čustveno negativen predznak in razbija bližino v odnosih. Čim bolj je center moči oddaljen od obsojencev, tem bolj se vsakdo zapira v svoj varni oklep, ki je skupek obrambnih mehanizmov. S tem pa komunikacija postane neustrezna. Prelič (2007, str. 38) pravi, da v socioterapevtskem zavodu prevladuje prepričanje, da imata referenčna moč osebja in referenčna moč skupine odločilen korektivni pomen. Skupina, ki je dobro strokovno vodena, pozitivno vpliva na posameznika, saj ta zaradi skupinske dinamike in skupinskega pritiska dosega samodisciplino. Od terapevta in njegove strokovne usposobljenosti je tudi odvisno, kako se bodo terapevtsko pomembne vsebine v skupini razvijale in uresničevale. Če bo terapevt poskušal uveljavljati odnose od zgoraj navzdol in bo pri tem zanemarjal pristnost človeškega stika, potem je delovanje skupine že vnaprej obsojeno na propad.

Socioterapevtska usmeritev posveča veliko pozornosti medsebojni odprti komunikaciji. Petrovec (1999, str. 60–61) poudarja kot pomembno značilnost socioterapevtskega zavoda omogočanje dobre medsebojne komunikacije, kar pomeni, da v nasprotju z običajno hierarhijo uprave organizacije, ustvarja horizontalnost v medsebojnih odnosih. Vertikalno komunikacijo lahko označimo kot enosmerno komunikacijo, horizontalna pa je dvosmerni proces, njegovo bistvo pa izmenjava sporočil. Ustrezna komunikacija zajema sporazumevanje in enakovredni dialog, v katerem poskušajo ljudje razumeti drug drugega, ne pa drug

drugemu vsiljevati mnenja. V tem enakopravnem dialogu sta svobodna misel in nekonformnost nepogrešljiva. Tako se odstranjujejo ovire med obsojencem in osebjem. Dokler z nekom ne komuniciraš ustrezno, ga ne moreš spoznati in mu ne moreš pomagati. Za element soodločanja ni formalne podlage, vendar se da ta sistem vpeljevati tudi v zapore. Iz prakse je razvidno, da zmore večina obsojencev v normalnih razmerah uspešno odpravljati probleme in ni razloga, da jih pri svojih odločitvah ne bi upoštevali.

Pogosta težava, na katero naletimo pri uvajanju socioterapevtske usmeritve, so prav strahovi osebja, da bodo s horizontalno komunikacijo izgubili moč nad obsojenci in svojo avtoritarno vlogo. Dejstvo je, da je prav od osebja in vodstva zavoda odvisno, koliko bodo uporabljene njene metode. V socioterapevtskem procesu ne gre le za sporočanje, ampak tudi poslušanje. Vloga zaposlenih je namreč, da obsojence poslušajo in tudi upoštevajo (prav tam, 21). Metoda horizontalne komunikacije zahteva, da imajo obsojenci možnost izraziti svoje mnenje in doživljanja, ne da bi pri tem trpeli kakšne sankcije. Prelić (2007, str. 39) poudarja, da je zato nujno tudi osebju v zavodu zagotoviti strokovno, predvsem pa človeško pomoč. Tako bodo imeli možnost sami predelati bojazni, občutke neadekvatnosti, neuspešnosti, možnost spopadanja z globljimi konflikti med osebjem. Če tega ni, tudi uresničevanje socioterapevtske usmeritve ne bo preživelo. Fenton (v Petrovec 1992, str. 322) v svojem modelu konstruktivne komunikacije navaja tri ravni komunikacije. V prvi se srečujejo obsojenci med seboj. Na drugi gre za srečanje obsojencev in osebja. Na tretji ravni ima ključno vlogo osebje zapora, ki si mora pogledati v oči in si postaviti vprašanje o njihovih spremembah.

Petrovec (1999, str. 24) pravi, da se kaže odprtost zavoda v komunikaciji tudi v odprtosti zavoda v fizičnem pomenu. Tako imajo obsojenci čedalje več stikov z zunanjim svetom, čedalje več prostih izhodov in s tem predvsem več možnosti za zadovoljevanje večine pomembnih socialnih potreb. Gibanje obsojencev je manj nadzorovano, manj je nadzorovanih tehničnih naprav, manj je pazniškega in več vzgojnega osebja. Značilna je integriranost zavoda s širšim družbenim okoljem. Po drugi strani odprtost zavoda zahteva tudi nekaj tveganja in ob zlorabah ugodnosti se mora osebje spopasti z odgovornostjo za lastne odločitve. V takšnih okoliščinah je nujno, da vodstvo zavoda najde argumente, ki osmišljajo uporabo socioterapevtskih oblik dela (Prelić 2007, str. 40). V odprtem zavodu je tudi manj možnosti za tretmansko igro obsojencev, manipulacijo in dvoličnost. Njegov končni cilj tretmanske igre je le pridobitev ugodnosti, ne spremeni pa temeljito svojega vedenja.

Spremembe so vidne na zunaj zaradi koristi, ponotranjeni pa ostajajo prejšnji vzorci vedenja (prav tam, str. 39).

Zoper te usmeritve se kaže odpor, ki je lahko objektivne in subjektivne narave. Med objektivnimi izstopajo prevelika koncentracija obsojencev (socioterapevtska usmeritev zahteva zavod z manjšim številom obsojenih), velikost nekaterih zavodov, neustrezne kadrovske razmere (posebej nezadostno število posameznih specializiranih kadrov) in dislociranost zavoda. Med subjektivne spadajo predvsem različni predsodki, negativna stališča, odpor, bojzani osebja in strah pred izgubo avtoritete ter nepoznavanje bistva usmeritve (Petrovec 1999, str. 27). Preličeva (2007, str. 40) opozarja, da uresničevanje socioterapevtskih oblik dela ne pomeni in ne sme pomeniti zmanjšanja discipline v zavodu. Velike težava so mnenja osebja, da povzročajo uvajanje takšnih oblik dela nedisciplino (pogosto predvsem pri pooblaščenih uradnih osebah, ki so odgovorne za varnost v zavodu). Zato je smiselna uporaba supervizije, kjer se težave odpravljajo sproti z ubesedanjem lastnih občutkov, njihovim ozaveščanjem, kjer gre za iskanje novih možnosti in poti, ki vodijo do uspeha, hkrati pa omogoča doživljanje lastnih izkušenj.

2.1 SOCIALNO OZRAČJE IN SOCIOTERAPEVTSKA USMERITEV

Uresničevanje socioterapevtskih oblik dela je tesno povezano s socialnim ozračjem v zavodu. Prelič (2007, str. 111) meni, da bolj ko je uveljavljena socioterapevtska oblika dela v zavodu, bolj ko je pozitivno doživljanje življenja v njem, manj je izrednih dogodkov, boljša je obravnava odvisnikov, večji sta tudi učinkovitost zavoda in povezanost članov skupine. Bolj ko obsojenci občutijo pripadnost skupini, bolj ko so solidarni med seboj, večja je verjetnost, da se bo izoblikovala stabilna skupina, v kateri bodo člani prevzemali odgovornost in družbeno sprejemljive vloge.

Nastran Ule (2000, str. 403) pravi, da je socialno vzdušje odvisno predvsem od objektivnih značilnosti skupine, kot so velikost, sestava, doseganje uspehov, učinkovitost skupine navzven. Gre za objektivno lastnost skupine, ki jo lahko merimo in preverjamo. Vključuje izrazito psihološki, subjektivni, doživljajski vidik, predvsem zato, ker doživljanje tega vzdušja vpliva na vedenje, aktivnost in učinkovitost posameznikov in skupine kot celote.

Objektivni indikatorji socialnega vzdušja so (prav tam):

- aktivnost oz. pasivnost članov skupine,
- prisotnost ali odsotnost napetosti in konfliktov v skupini,

- ustvarjanje koalicijskih stikov in
- agresivnost v skupini.

Pod subjektivne kazalce socialnega vzdušja avtorica uvršča (prav tam):

- občutek pripadnosti skupini (občutek »mi«),
- lojalnost do skupine, internalizacija skupinskih ciljev, stališč in norm,
- občutek solidarnosti s skupino, pripravljenost za odrekanje lastnim koristim v skupno korist in
- občutek skupinske moči.

Pozitivni objektivni in subjektivni kazalci kažejo na pozitivno socialno vzdušje v skupini. Odsotnost pozitivnih kazalcev in prisotnost negativnih pa govori o negativnem vzdušju v skupini (prav tam).

Socialna interakcija v skupini je sredstvo, s katerim posamezniki zadovoljujejo svoje potrebe in dosegajo cilje. To je mogoče le s pomočjo drugih ljudi, zato je nujno, da se med njimi vzpostavijo vzajemni odnosi, v katerih vsakdo nekaj dobiva in vsakdo nekaj daje (Prelič 2007, str. 112). Socialno vzdušje je posledica interakcije določenih integrativnih (tisti procesi, ki združujejo posameznike v skupini) in antagonističnih procesov skupine (tisti, ki člane skupine razdvajajo). V vsaki skupini so integrativni in antagonistični procesi. Vprašanje pa je, kateri so močnejši (Nastran Ule 2000, str. 403).

Wenk in Moos (v Adjuković in drugi 1991, str. 351) pri pojmovanju psihosocialnega vzdušja v zaporih izhajata iz tega, da je zavod celovit socialni sistem, v katerem ljudje z različnimi duševnimi lastnostmi, različnega socialnega in kulturnega izvora, v interakciji z drugimi udeležajo svoje vloge v zelo omejenih okoliščinah. V takih ustanovah vedenja ne pogojujejo le osebni dejavniki, temveč vse, kar se nanaša na okolico ter interakcije v njej. Cressey (prav tam) je ugotovil, da neprilagojeno vedenje obsojenca ni nujno le posledica njegovih osebnostnih lastnosti, temveč je treba iskati vzorce takega vedenja v celotni organizaciji, katere del je posameznik.

Brinc (2011, str. 16–17) pravi, da na doživljanje življenja v zaporu pomembno vpliva način vodenja zavoda. V zavodu vodilni delavci odločajo o namenih izvrševanja kazni zapora, o metodah za doseganje teh namenov ter oblikovanju in uresničevanju programov. Vodja je

odgovoren za uvajanje novosti in sprememb v delovanju zavoda. Ugodnejše družbeno vzdušje je odraz tudi ustrežnejšega vodenja in boljše organizacije dela in življenja v zavodu. Zavodi se lahko vodijo po tradicionalni metodi vodenja (teorija X), s strogim nadzorovanjem, avtoritarno ureditvijo, rigidno hierarhijo v odnosih in vodenjem z ukazi. V tem primeru se obsojenci podrejajo delavcem iz strahu. Sodobnejši način vodenja zavoda je vodenje z enakopravno udeležbo, vključevanjem in sodelovanjem obsojencev (participatory management, teorija Y). Temelj take organizacije je domneva, da so obsojenci odgovorni in ustvarjalni in da znajo odpravljati težave, če so lahko udeleženi pri oblikovanju življenja v zavodu. Temeljni pogoj za uvajanje »participativnega« sloga vodenja zavoda je, da delavci in obsojenci poznajo cilje in usmeritve zavoda, kar se doseže z informiranjem delavcev in obsojencev o namenih zavoda. Z uporabo tega načina vodenja se zavod približa usklajeni človeški skupnosti. Od vodje zavoda se zahteva, da najde ravnotežje med kaznovalno, nadzorstveno, onesposobitveno, zastraševalno in rehabilitacijsko vlogo zavoda. To ravnotežje se ustvarja s humanizacijo odnosov med delavci in obsojenci. Če delavci razumejo težave obsojencev, jim pomagajo pri odpravljanju njihovih kriz zaradi prestajanja kazni, s tem pa pripomorejo k ugodnemu vzdušju, ki spodbuja obsojence h konstruktivnejšemu prestajanju kazni zapora (Johnson in Price, prav tam).

3. DELO OBSOJENCEV

3.1 DELO KOT DRUŽBENA IN ŽIVLJENJSKA VLOGA OBSOJENCA

Horvat (v Brinc 1990b, str. 186) meni, da je delo ena temeljnih človekovih potreb, saj mu omogoča izražanje in razvijanje telesnih in duševnih sposobnosti. Z delom vzpostavlja človek odnos do sebe in družbe, omogoča mu številne ugodnosti in nove socialne vloge. Čim uspešnejši je človek pri delu, boljši in kakovostnejši so njegovi odnosi z ljudmi. Delo ni življenjska vrednota sama po sebi, omogoča uresničevanje materialnih in socialnih potreb, je sredstvo za zagotavljanje intelektualnih, telesnih in duševnih potreb. Greenwood (prav tam) poudarja, da poklicna vloga določa človekove življenjske cilje, oblikuje njegovo osebnost in določa njegovo vedenje. Poklicna vloga določa način človekovega življenja, njegovega mišljenja in opazovanja stvari okoli sebe. To velja tudi za obsojence in njihove vloge. Vsak človek mora imeti načrte za prihodnost in cilje, ki jih želi doseči. Pomembno je, k čemu človek teži v prihodnje, za kaj si prizadeva, kakšne so njegove vrednote in interesi in kako vidi svoje prihodnje življenjske vloge. Pri izvrševanju kazenskih sankcij se postavlja temeljno vprašanje, kako pri obsojencu nadomestiti odklonsko motivacijo z družbeno sprejemljivo motivacijo vedenja. Bistveno je, ali lahko zapor kot institucija, ki pripravlja obsojence na življenje po prestani kazni, obsojencu ponudi kaj takega, kar je vredno spreminjanja njegove odklonske motivacije in s tem tudi njegovih življenjskih ciljev in vrednot. Vsaka vloga pušča pri človeku globoke posledice, kar velja tudi za vlogo obsojenca. Čim dlje je človek »igral« vlogo obsojenca in čim »bolje« jo je igral, večje so težave pri njenem nadomeščanju z drugo vlogo. Okolje postavlja obsojencem velike ovire, če hočejo to vlogo zamenjati s katero drugo. V družbi so socialno izključeni in stigmatizirani. Povratništvo in s tem povezano »vztrajanje« nekdanjih obsojencev v vlogi kriminalca dokazuje, da je zamenjevanje življenjskih vlog zelo težavno in da vsakomur pogosto najbolj ustreza ena. Pri vlogi obsojenca je odločilno vprašanje, s katero vlogo naj se ta vloga nadomesti (prav tam, str. 187). Požar (2005, str. 35) opozarja, da se marsikateri obsojenec sreča z vlogo delavca prav v zaporu. Zato ima delo v zaporu še toliko pomembnejšo vlogo. Obsojence je treba naučiti delovnih navad, vztrajnosti in prevzemanja odgovornosti. Naučili naj bi se življenjskih veščin, ki jih bodo potrebovali za kakovostno življenje na prostosti. Načrtovanje dela obsojencev mora izhajati iz tega, da je vloga delavca bistvena za človekovo življenje, za njegovo osebno izkušnjo in je koristna za njegov osebni razvoj. Vloga delavca ponuja možnosti za doseganje uspehov, daje občutek koristnosti, potrditve in zagotavlja zaslužek. Horvat in drugi (2008, str. 18) pravijo, da je pri oblikovanju osebnega načrta pomembno stremeti k temu, da obsojenec čim bolj ohrani svoje

življenjske vloge, kot so vloga starša, partnerja ali delavca. Ko zavod obsojencu zagotavlja delo, mu posredno omogoča pridobivanje in ohranjanje psihofizičnih sposobnosti, delovnih navad in oblikovanje pozitivne samopodobe. Vse to mu olajša vrnitev v družino, lokalno skupnost in mu daje priložnost, da se kot enakovredni član po prestani kazni vključi v družbo. Neale (1976, str. 46) v zvezi s pripravo obsojencev na življenje po prestani kazni govori, da je pomembno normalizirati dejavnosti v zaporu tako, da simuliramo položaj in okolje, kakršna bi bila v podobnih okoliščinah zunaj zapora. Delovni red obsojencev naj postane enako sprejet in neizogiben del življenja, kot to velja za delo zunaj zapora. V tej vlogi je delo razumljeno kot eno od sestavin vsakodnevnega življenja.

3.2. DELO IN NJEGOVA REHABILITACIJSKA VREDNOST ZA OBSOJENCA

Horvat in drugi (2008, str. 18) pravijo, da je delo kot oblika usposabljanja za življenje med osrednjimi elementi programov socialne rehabilitacije oseb na prestajanju kazni zapora. Brinc (1990b, str. 194) meni, da je delo obsojencev pomemben del tretmanske obravnave in njihove reintegracije. Značaj dela v zaporu je bil vedno odvisen od namena kazni. Pomen dela je v rehabilitaciji obsojencev odvisen od načrtovanja dela in iznajdljivosti zavoda, koliko delo zapolni človekovo duševnost. Delo mora zadovoljevati obsojenčeve telesne in tudi duševne potrebe. Izhodišče zaposlovanja v zaporu je, da si obsojenec z delom lahko zagotovi dostojanstvo, pošteno in srečno življenje. Poleg tega z delom pridobiva strokovno in poklicno kvalifikacijo, kar mu zagotavlja socialno in materialno varnost na prostosti. Feldman (prav tam, str. 190) pravi, da je cilj dela v zaporu tudi zmanjševanje obsojenčeve odtujenosti od primarnega okolja, razvijanje ustvarjalnosti in sposobnosti za uresničevanje svojih potreb. Človek je za celostni razvoj prisiljen usklajevati svoje želje s svojimi sposobnostmi in možnostmi.

Oblak (2008 str. 26) poudarja, da je delo v zavodih pomembno z dveh vidikov: vidika kakovostnejšega prestajanja kazni zapora in vključevanja v okolje po prestani kazni. Dela ne smemo razumeti kot represivni ukrep, je sredstvo za profesionalno rehabilitacijo obsojenca. V procesu dela pridobi in ohranja delovne navade, razvija občutek obveznosti do sebe in do družbe. V delu mora obsojenec videti osebni interes, cilj in perspektivo. Solomon in drugi (2004, str. 14) menijo, da je korak na poti k uspešni rehabilitaciji prav zavestna odločitev obsojenca za opravljanje dela, zaradi želje po urejenem načinu življenja, brez kriminalnih

dejanj. Ko vir podkrepitve za delo izhaja iz obsojenca, se šele lahko začne uspešen proces pridobivanja delovnih navad. To nakazuje, da bodo delovni programi uspešni le takrat, ko bo obsojenec notranje motiviran za obvladovanje delovnih spretnosti in razvijanje lastnih sposobnosti. Delo lahko torej nakazuje neko veliko spremembo v življenju obsojenca, ne more pa biti vzrok te spremembe. Obsojenec mora sprejeti odločitev in odgovornost za lastno spremembo, delo je dejavnik, ki pripomore k njegovemu spremenjenemu in urejenemu življenju.

Oblak (po Jahodi 2008, str. 26) navaja naslednje pozitivne učinke dela obsojencev:

- vsiljuje določeno strukturo časa v delovnem okolju,
- omogoča redne stike in skupne izkušnje z ljudmi,
- povezuje cilje in aspiracije posameznika v celoto, ki presegajo njegovo ozko individualno perspektivo,
- določa posameznikovo identiteto,
- človeka sili k redni aktivnosti.

Neale (1976, str. 53) meni, da redno delo učinkuje pozitivno tudi zato, ker spodbuja občutek varnosti in sodelovanja v nekem zanesljivem, stvarnem in stabilnem okolju. Tako okolje lahko spodbuja ali vsaj dopusti, da se razvija razpoloženje, ki je lahko podlaga za odzive obsojencev v pomenu sodelovanja, vključevanja in tudi navdušenja. Nasprotno se lahko negativno izražata razočaranje in nezadovoljstvo, ki utegneta izvirati iz slabih odnosov in škodovati celotnemu programu usposabljanja in reintegracije. Kakovostni redni delovni red ob pravičnem plačilu je bistven za možnost uspeha na tem področju. Toda, ko so vsi ti dejavniki izpolnjeni, moramo biti še vedno pozorni na kakovost vodenja obsojencev in na human pristop k organiziranju in poteku dela, kar sta pglavitna dejavnika.

Ogrizović (v Brinc 1989, str. 128–129) pravi, da je delo v zaporu izredno pedagoško in andragoško sredstvo, ki je terapevtske, vzgojne in splošnoizobraževalne narave. Delo je močno sredstvo terapije in vzgoje za tiste osebe, ki so delovne navade izgubile ali jih še sploh niso razvile. Delo predstavlja pomembno terapevtsko sredstvo v psihološkem pomenu. Če je delo dobro organizirano, vsestransko zaposli človeka, vsrka njegove misli, čustva in razpoloženje. Delo je pomembno sredstvo za zaščito pred raznovrstnim negativnim razmišljanjem, odtujenostjo, občutkom osamljenosti, nezdravim medsebojnim odnosom in dolgočasjem. Delo omogoča ustvarjanje duševnega ravnotežja in telesnega zdravja. Razvija

perspektivo, spodbuja ustvarjalnost, omogoča razvijanje pozitivnih čustev in splošno svežino človekove osebnosti. Glavni namen dela je, da pomaga pri razvijanju pozitivnih značajskih lastnosti in tistih pozitivnih lastnosti, ki so potrebne za vključevanje v skupnost. Neale (1976, str. 18) ugotavlja, da se delu v zaporu pogosto pripisuje večji pomen, kot bi se mu sicer zunaj njega. Tudi Brinc (1989, str. 125) pravi, da je neustrezno pričakovati od dela v zaporu več, kot lahko dejansko daje človeku.

Teže zaposljivi obsojenci

Čedalje več obsojencev spada v kategorijo teže zaposljivih oseb, imajo nizko izobrazbo, pomanjkljive delovne izkušnje, so odvisni od alkohola ali prepovedanih drog. Kos in Kumperger (2008, str. 7) pravita, da je treba vložiti veliko časa in znanja strokovnih delavcev, da obsojenca zainteresiramo za delo, da si pridobi delovne navade in upošteva navodila. Šele nato se lahko začne učiti novega delovnega procesa. Solomon in drugi (2004, str. 10) ugotavljajo, da ima čedalje več obsojencev resne težave z odvisnostjo od prepovedanih drog, kar jim zmanjša možnost sodelovanja v delovnem procesu. Predvsem se kažejo vedenjske in čustvene težave ter njihova prosocialna družbena aktivnost. Po mnenju Plauštajnerja (2008 str. 20–21) imajo obsojenci odvisniki od prepovedanih drog, ki se vključijo v redni delovni proces, možnost pridobivanja ugodnosti in so posledično bolj motivirani za vzpostavitev in vzdrževanje abstinence. Opaža, da se pogosteje tudi vključujejo v obravnave (psihiatrične, terapevtske, psihološke ...) in imajo več možnosti za vzpostavitev nadzora nad lastnim življenjem, s tem pa tudi boljše življenje po prestani kazni. Če bi se večje število obsojencev, odvisnih od prepovedanih drog, aktivno vključilo v delovni proces, bi lahko dosegli naslednje pozitivne rezultate:

- zmanjšanje števila uživalcev prepovedanih drog, ki večino dneva preživijo v bivalnih oddelkih, s tem pa posledično tudi koncentracije negativnih aktivnosti;
- z vključenostjo in sodelovanjem večjega števila odvisnikov pri delu se bi zmanjšali monotonija in naveličanost, ki sta med pomembnimi razlogi za uživanje psihoaktivnih snovi v zavodu;
- z aktivnimi doseganjem pozitivnih rezultatov na delovnem področju bi se pri posamezniku povečala tudi njegova pripravljenost za vključevanje v druge oblike pomoči v zavodu;
- povečala bi se možnost za vključevanje v zunanje okolje po prestani kazni.

3.3. DOLOČBE MEDNARODNIH AKTOV O DELU OBSOJENCEV

Delo obsojencev je bilo v preteklosti kazen za storjena dejanja, danes pa je sredstvo, ki pomaga obsojencu kakovostno preživljati čas odvzema prostosti, preprečuje njegovo telesno in duševno propadanje in mu pomaga pri vključevanju v življenje po prestani kazni. Kakšno vlogo ima delo obsojencev v praksi, je odvisno predvsem od vodenja zapora in kakovosti vzdušja v njem, tega pa ustvarjajo zaposleni in obsojenci. Brinc (1990b, str. 187–188) poudarja, da je, kolikor več pravic ima obsojenec in kolikor bolj so demokratični odnosi med zaposlenimi in obsojenci, toliko lažje organizirati delo obsojencev po sodobnih penoloških načelih in toliko večja je korist dela obsojencev. Tam, kjer obsojenci še »morajo« delati, kjer jih nadzorujejo pazniki in jih disciplinsko kaznujejo, če nočejo delati, in kjer bolj ali manj izkoriščajo delovno silo obsojencev, ni uspeha. Iz preteklih dolžnosti obsojencev do dela postaja zdaj delo pravica obsojencev. Položaj obsojencev, ki delajo, se postopoma izboljšuje, skladno z izboljševanjem pravosodnega položaja v celoti (Brinc 1990a, str. 14).

Pri izvrševanju kazenskih sankcij predstavljata temelj današnjih nacionalnih zakonodaj dva mednarodna dokumenta, in sicer »Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners« (v nadaljevanju Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki) iz leta 1955 in Evropska zaporska pravila, sprejeta na zasedanju odbora ministrov Evropskega sveta leta 1987. Pravila niso zavezujoča, vendar države, ki jih sprejemajo in spoštujejo, dokazujejo, da se zavedajo pravic obsojencev.

Evropska zaporska pravila

Leta 1987 je Odbor ministrov Sveta Evrope sprejel Evropska zaporska pravila o ravnanju z zaporniki, leta 2006 je Odbor ministrov Sveta Evrope v svojem drugem poročilu sprejel na novo oblikovana Evropska zaporska pravila. Najpomembnejše določbe o delu iz teh so:

Delo v zaporih naj bo predstavljeno kot pozitivni dejavnik zaporne ureditve in naj se nikoli ne uporablja za kaznovanje (pravilo 26.1). Zaporska oblast naj si prizadeva zagotavljati delo koristne narave (pravilo 26.2). Delo naj čim bolj vzdržuje ali povečuje zapornikovo možnost, da si prisluži sredstva za življenje po odpustitvi iz zapora (pravilo 26.3). Zaporniki, še posebno mlajši, naj imajo možnost opravljati delo, ki vključuje tudi usposabljanje za zaposlovanje (pravilo 26.5). Zaporniki naj izberejo vrsto zaposlitve, ki jo želijo opravljati, v sklopu primerne izbire poklica ter zahtev dobrega reda in discipline (pravilo 26.6). Organizacija in metode dela v ustanovi naj bodo čim bolj podobne delu v skupnosti, da bi se

zaporniki pripravili na razmere normalnega poklicnega življenja (pravilo 26.7). Zaporška oblast naj preskrbi delo zapornikom sama ali v sodelovanju z drugimi zasebnimi pogodbeniki v zaporu ali zunaj njega (pravilo 26.9). V vsakem primeru naj obstaja nepristransko plačilo za zapornikovo delo (pravilo 26.10). Zapornikom naj se omogoči, da porabijo vsaj del svojega zaslužka za odobrene potrebščine in da pošljejo del zaslužka družini (pravilo 26.11). Zapornike se spodbuja, da del zaslužka prihranijo. Ta del se jim bo nato izplačal ob odhodu iz zapora ali bo namenjen za preostale odobrene namene (pravilo 26.12). Zdravstveni in varnostni ukrepi naj zapornike primerno varujejo in ne smejo biti manj strogi od tistih, ki veljajo za delavce zunaj zaporov (pravilo 26.13). Ko obsojeni zaporniki sodelujejo pri izobraževanju ali drugih programih med delovnim časom, ki so del njihovega načrtovanega tretmana, naj bodo nagrajeni, kot če bi delali (pravilo 105.4.)

Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki

V Ženevi so bila leta 1955 sprejeta Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki. Ta določajo, da morajo vsi zaporniki, ki prestajajo zaporno kazen, opravljati delo skladno s svojimi telesnimi in duševnimi sposobnostmi, ki jih določi zdravnik (pravilo 71.2). Zagotovljeno mora biti dovolj dela uporabne narave, da bi bili zaporniki aktivno zaposleni za čas običajnega delovnega dne (pravilo 71.3). Kolikor je mogoče, mora biti zagotovljeno tako delo, da bo ohranjalo ali povečalo zapornikovo sposobnost pošteno služiti po izpustitvi (pravilo 71.4). Zagotovljeno mora biti poklicno usposabljanje v uporabnih obrteh za zapornike, ki imajo lahko od tega korist, in še posebno za mlade zapornike (pravilo 71.5). Organizacija in metode dela v institucijah morajo biti čim bolj podobne organizaciji in metodam podobnega dela zunaj institucij, da pripravijo zapornike na razmere običajnega poklicnega življenja (pravilo 72.1). Vendar interesov zapornikov in njihovega poklicnega usposabljanja ne smemo podrediti namenu pridobivanja finančnega dobička iz industrije v instituciji (pravilo 72.2). Določen delovni čas mora dopuščati en dan počitka na teden in dovolj časa za izobraževanje in druge dejavnosti, ki so zahtevane kot del obravnave in rehabilitacije zapornikov (pravilo 75.2).

3.1. DELO IN ZAPOSLOVANJE ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI

Brinc (1990a, str. 13) pravi, da je odvisno od organizacije življenja in dela v zaporu, ali bo obsojenec večino časa v zaporu preživel z odporom do države in hierarhične moči zaposlenih. V slovenskih zaporih imajo zaprte osebe² možnost opravljanja dela predvsem v Javnih gospodarskih zavodih (v nadaljevanju JGZ), pri hišnih delih, nekateri pa opravljajo tudi delo zunaj zavoda. Zaprte osebe so razporejene na delovno mesto po sistematizaciji delovnih mest. V zavodih za prestajanje kazni zapora deluje pet javnih gospodarskih zavodov: JGZ Emboplast Koper, JGZ Golovec Ljubljana, JGZ Kozjak Maribor, JGZ Pohorje Mirna in JGZ Rinka Celje (Letno poročilo Uprave ... 2010, str. 84–87).

Zakonska ureditev

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2009 (v nadaljevanju ZIKS-1)³ vsebuje jasne določbe o delu obsojencev. V 15. členu ZIKS-1 je navedeno, da je treba obsojencu, ki je zmožen za delo, to omogočiti skladno z možnostmi zavoda. Za obsojenca, ki ni sposoben za redno delo, mora zavod v sklopu možnosti zagotoviti delovno terapijo. Delo obsojencev je bilo v preteklosti pogosto kazen za storjena dejanja, zdaj je eno od načinov, kako konstruktivno prestajati kazen zapora. Delo torej obsojencu ni vsiljeno, ampak ima sam možnost odločanja o tem, ali bo delal ali ne, za delo je potrebna njegova privolitev. Delo obsojencev dobiva čedalje bolj rehabilitacijsko funkcijo. Zakon navaja, da mora delo obsojenca omogočiti ohranjanje, pridobivanje in povečanje njegovih strokovnih sposobnosti, da bi se po prestani kazni lažje vključil v življenje na prostosti. Iz zakona je razvidno, da se poskuša delo v zaporu čim bolj približati delu na prostosti. Po zakonski določbi mora biti delo obsojenca namreč organizirano v sklopu možnosti zavoda, po sodobnih tehnoloških in drugih postopkih, v kakršnih se enaka ali podobna dela opravljajo zunaj zavoda (15. člen ZIKS-1). Obsojenca se razporedi na delo po njegovih duševnih in telesnih sposobnostih in možnostih zavoda. Po 48. členu ZIKS-1 se v sklopu možnosti zavoda pri razporeditvi na delo upoštevajo tudi želje obsojenca, kar ima pomembno motivacijsko vlogo.

---

² V skladu s terminologijo podzakonskih aktov, ki jih izdaja Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, termin zaprte osebe vključuje obsojence, obsojenke in mladoletnike.

³ Tudi v vseh naslednjih poglavjih se pri vsaki omembi ZIKS-1 sklicujem na Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij, Uradni list RS, št. 40/2009.

12. člen ZIKS-1 določa, da lahko direktor zavoda dovoli obsojencem, ki so bili obsojeni na kazen zapora do 36 mesecev, če niso bili obsojeni na kazen zapora zaradi storitve kaznivega dejanja zoper spolno nedotakljivost, če so osebnostno urejeni in so redno zaposleni, da med prestajanjem kazni zapora ostanejo v svojem delovnem razmerju in prebivajo doma, razen ob prostih dneh, navadno konec tedna, ko morajo biti v zavodu. Zakon tako omogoča, da se obsojenec zaposli že v sprejemni fazi, in tako marsikomu ni treba prekiniti delovnega razmerja pri svojem delodajalcu ob nastopu kazni.

Delo zunaj zavoda

Obsojenec ima možnost opravljati delo zunaj zavoda pri pravnih ali fizičnih osebah, če je to skladno z njegovim osebnim načrtom. 37. člen Pravilnika o izvrševanju kazni zapora 2009 (v nadaljevanju PIKZ)⁴ določa, da o delu obsojenca zunaj zavoda odloča direktor zavoda, pri čemer upošteva razloge varnosti, reda in discipline. Navedena oblika dela se navadno določi v zadnjih šestih mesecih prestajanja kazni zapora, izjemoma pa že na začetku ali med prestajanjem kazni zapora, če je to skladno z osebnim načrtom (52. člen ZIKS-1). Iz zakona je razvidno, da se obsojencu omogoča delo zunaj zavoda pred odpustom s prestajanja kazni zapora in s tem pripomore k lažjemu vključevanju v življenje na prostosti.

Za delo zunaj zavoda lahko zaprosi obsojenec oz. delodajalec, pri katerem je bil obsojenec zaposlen pred nastopom kazni zapora, ali tisti, pri katerem se bo zaposlil po odpustu s prestajanja kazni zapora, ali kateri koli drug delodajalec na območju Slovenije, če želi, da bi obsojenec delal pri njem. Delo zunaj zavoda lahko predlaga tudi strokovna skupina, če ugotovi, da bi bilo to smotno v sklopu obsojenčeve obravnave (40. člen PIKZ). Delo zunaj zavoda je odvisno tudi od odprtosti zavoda za sodelovanje z zunanjimi izvajalci in ponudbe trga dela.

Hišna dela

Hišna dela so določena s sistematizacijo obsojencev. Mednje spadajo dela v kuhinji, pekarni, razdeljevalnici hrane, pomivalnici, zavodski pralnici in likalnici. Prek hišnih del zaprte osebe razporejajo tudi na delo hišnika, na čiščenje upravnih in ambulantnih prostorov, na vzdrževalna dela v zavodu, na čiščenje okolice zavoda, na vrtna in druga podobna dela.

---

⁴ Tudi v vseh naslednjih poglavjih se pri vsaki omembi PIKZ sklicujem na Pravilnik o izvrševanju kazni zapora, Uradni list RS, št. 86/2009.

Vendar se zavodi srečujejo s težavo strokovne usposobljenosti zaprtih oseb za hišna dela. To velja še zlasti za tista, ki so povezana s pripravljanjem hrane, za kar sta potrebni ustrezna strokovna izobrazba in sanitarno-higienska ustreznost. Po drugi strani so hišna dela povezana tudi z redom in disciplino ter varnostjo v zavodu. Zelo malo je obsojencev, ki ustrezajo zdravstvenim in sanitarno higienim pogojem za opravljanje navedenih del (Letno poročilo Uprave ... 2010, str. 87).

Delovna terapija

Obsojencem, ki niso sposobni za redno delo, mora zavod v sklopu možnosti zagotoviti delovno terapijo (15. člen ZIKS-1). Vanjo so vključeni obsojenci, ki iz zdravstvenih, somatskih, psiho-fizičnih ali drugih razlogov niso sposobni za redno delo. Redenšek (2008, str. 25) podaja naslednje predloge na področju razvoja delovne terapije v zavodih:

- Za obsojence bi bilo treba omogočiti pestrejše oblike dela, lažje in preprostejše in tudi zahtevnejše.
- Delo naj bo normirano in kvalificirano. Omogoča naj stalno obliko zaposlitve (sestavljanje elementov, etiketiranje in embalaža izdelkov). Namen tovrstne oblike dela je razvijanje spretnosti in veščin, konstantnega ritma izvajanja, delovne storilnosti in učinkovitosti, natančnosti, kakovosti končnih izdelkov, zmogljivosti in vztrajnosti.
- Ko bi obsojenec dosegel ustrezno raven, bi se postopoma spet vključil v redno delo, kar je prvotni smisel delovne terapije.
- Povezovanje in sodelovanje z zunanjimi inštitucijami.
- Razvijanje delovne terapije v vseh zaporih in izmenjava izkušenj.

Goffman (v Prelesnik Korošic 2011, str. 280) poudarja, da delovna terapija obsojencem pomaga, da se spet vživijo v skupnost, in predstavlja pomembno diagnostično sredstvo izboljšanja. Namen delovne terapije v zaporih je obsojencem omogočiti ponovno vključevanje v redno delo. Pomembno je, da obsojenec postopoma napreduje in s pridobljenimi veščinami nadaljuje v zahtevnejših in številčnejših oblikah dela ter razširjenem delovnem času. Delovni terapevt ob tem obsojenca spodbuja in podpira pri njegovem procesu rehabilitacije ter težavnost dela prilagaja njegovim sposobnostim (Redenšek 2008, str. 25).

Zaposlovanje obsojencev po prestani kazni zapora

Obsojencu pri uspešni reintegraciji pomagajo programi aktivnega iskanja zaposlitve ter dejavnosti za dvig kakovosti življenja in večjega socialnega vključevanja. V 99. členu ZIKS-1

je navedeno, da ima obsojenec skladno z osebnim načrtom šest mesecev pred odpustom možnost vključitve v programe aktivnega iskanja zaposlitve pri zavodu za zaposlovanje in lahko skladno z zaposlitvenim načrtom sklone neposredno delovno razmerje z delodajalcem.

Solomon in drugi (2004, str. 12) ugotavljajo, da se obsojenci po prestani kazni srečujejo z velikimi težavami pri zaposlovanju. Njihovo zaposlitev ovirata pričakovanje obsojenca in odnos delodajalca. Brinc (1989, str. 105) pravi, da težave pri iskanju zaposlitve delno izvirajo iz osebnostnih lastnosti odpuščenih obsojencev, delno pa iz strahu, ki ga imajo delodajalci pred njimi. Glavne težave pri zaposlovanju nekdanjih obsojencev so njihova kriminalna datoteka, nizka stopnja izobrazbe, nizka samozavest in motivacija, vedenjske in zdravstvene težave, pomanjkanje kvalifikacij, slabe temeljne veščine, pomanjkanje preteklih delovnih izkušenj, segregacija, pomanjkanje informacij pri iskanju zaposlitve ter stereotipni odnos delodajalca (Sarno in drugi 2000, str. 3). Zagotavljanje zaposlitve po prestani kazni otežuje tudi prenapoljenost trga delovne sile, želje delodajalcev po zanesljivejših in produktivnejših delavcih ter želja delodajalcev po z delovnimi navadami opremljenimi delavci (Letno poročilo Uprave ... 2010, str. 49).

Po Letnem poročilu Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (prav tam) se je 73 obsojencev ali mladoletnikov leta 2010 skladno z 99. členom ZIKS-1 šest mesecev pred odpustom prijavilo v evidenco brezposelnih oseb na zavodu za zaposlovanje in se vključilo v programe aktivnega iskanja zaposlitve pri zavodu za zaposlovanje. Nobenemu od obsojencev ali mladoletnikov pa se v šestih mesecih pred odpustom ni uspelo zaposliti. Delež obsojencev in mladoletnikov, ki imajo po odpustu urejeno zaposlitev, se z leti zmanjšuje. Leta 2010 je imelo 33,6 % urejeno zaposlitev. Ob tako majhnem deležu urejenih zaposlitev se postavlja vprašanje, ali bi morali biti urejeni posebni programi zaposlovanja nekdanjih obsojencev. Toda ob tem se pojavlja nov dvom, ali se bo s posebnimi programi zaposlovanja res povečala njihova integracija ali pa bosta posledica tovrstnega zaposlovanja dodatna stigmatizacija in marginalizacija nekdanjih obsojencev.

European Employment Forum poskuša s svojim delom razširjati programe usmerjenja in spodbujanja zaposlovanja nekdanjih obsojencev in njihovo polno družbeno reintegracijo. Omenjenih je pet temeljnih priporočil. Prvo se nanaša na oblikovanje mehanizma držav Evropske unije, ki bo identificiral skupna merila za zbiranje poglobljenih podatkov, kot so število brezposelnih nekdanjih obsojencev in število programov zaposlovanja, ki potekajo.

Drugo priporočilo poudarja pomen oblikovanja minimalnih meril, ki bi zagotovila ustrezno financiranje, saj je to pogoj za uresničevanje preostalih dejavnikov, ki pripomorejo k uspešnosti programov za integracijo oseb v postpenalni obravnavi na trg dela. Naslednje priporočilo pravi, da je treba nameniti enako pozornost tehniki projekta, ki poskuša pridobivati, motivirati in podpirati uporabnike programov, pa tudi preostalim vidikom načrtovanja. Ključne zahteve se nanašajo na potrebe po sodelovanju zunanjih in notranjih strokovnjakov, po prilagoditvi programov vsakemu obsojencu posebej (še posebno so izpostavljeni ženske, mladi, pripadniki etničnih manjšin in odvisniki od prepovedanih drog) in po natančnem notranjem in zunanjem nadzoru in evalvaciji. Četrto priporočilo poudarja pomen povezave z delodajalci, ohranjanje stikov z nekdanjimi obsojenci, ki so stopili na trg dela, in ustvarjanje mreže sodelujočih partnerjev, ki so vključeni v prizadevanje za zaposlovanje in reintegracijo nekdanjih obsojencev. Zadnje, peto priporočilo se nanaša na nadaljnje raziskovanje ustreznih praks in programov: da bodo poskušali upoštevati potrebe delodajalcev in udeležencev programov; da si bodo z namenom zagotavljanja napredka prizadevali ponujati pomoč nekdanjim obsojencem, tudi ko dobijo zaposlitev; da priznavajo pomen neformalnih mrež, pa tudi formalnih partnerskih ureditev (What Works with Offenders? ... 2003, str. 30–34). Priporočila so tako opredelila temeljne točke, na katere je treba usmeriti pozornost, če želimo dosegati uspešnost zaposlovanja nekdanjih obsojencev. Pomembno je, da se imajo obsojenci v postpenalni obravnavi možnost vključiti na trg dela. Zato so potrebni predvsem zagotovljena finančna sredstva, strokovno osebje in kakovostno sodelovanje z zunanjimi delodajalci.

4. IZOBRAŽEVANJE OBSOJENCEV

4.1. VLOGA IN CILJI IZOBRAŽEVANJA OBSOJENCEV

Correctional Education Association je izobraževanje obsojencev definiralo kot organizirano in individualizirano samopomočno strategijo, s katero se disocialno vedenje preneha, in sicer s poklicnimi in akademskimi učnimi dejavnostmi, ki spodbujajo družbeno sprejemljivo vedenje in pripravijo obsojence na življenje odgovornih državljanov (Wolford 1989, str. 358).

Odbor ministrov Sveta Evrope je leta 1989 v Strasbourgu sprejel priporočilo št. R (89) 12 z naslovom Izobraževanje v zaporih (v nadaljevanju Izobraževanje v zaporih, 1990). V njem je poudarjena pravica do izobraževanja v zaporu kot temeljna človekova pravica, saj je izobraževanje pomembno za razvoj posameznika in družbe (prav tam str. 3). Izobraževanje v zaporih je enako pomembno kot izobraževanje v širši družbeni skupnosti. Prvi in najpomembnejši cilj izobraževanja v zaporih je olajšati uresničevanje pravice do izobraževanja, ki jo morajo imeti vsi ljudje (prav tam str. 12). Tudi Wagner (2006, str. 115) pravi, da je treba, če si želimo odgovoriti na vprašanje, zakaj je pomembno izobraževanje v zaporu, poiskati odgovor v izhodišču izobraževanja, torej pri zahtevi po pojmovanju izobraževanja, kot javnega dobrega in temeljne človekove pravice. Na podlagi tako sprejetih predpostavk lahko trdimo, da je izobraževanje pomembno za posameznikov razvoj, saj je izobraževanje vrednota. Muñoz (Prison Education and Training ... 2011, str. 5–6) razume izobraževanje v zaporu kot upoštevanje koncepta človekovega dostojanstva. Meni, da skrbi izobraževanje predvsem za učenje, izpolnjevanje potenciala in razvoja obsojenca, zato bi moralo biti človekovo dostojanstvo temeljna skrb izobraževanja in ne le utilitaristični dodatek. Izobraževanje bi moralo biti usmerjeno v polni razvoj celotne osebe, ki med drugim zahteva dostop obsojenca do formalnega, neformalnega in priložnostnega izobraževanja, programe opismenjevanja, osnovnega izobraževanja, poklicnega in strokovnega usposabljanja. Wagner (2006, str. 115) poudarja, da lahko vključenost v izobraževalne programe pripomore k razvijanju občutka odgovornosti, samospoštovanja, spoštovanja sočloveka in razvijanja sposobnosti za srečevanje s spremembami. Ko začne obsojenec prevzemati odgovornost za svoje izobraževanje, hkrati razvija tudi zavedanje drugih posledic lastnega delovanja. Da pa lahko obsojenci postanejo odgovorni, morajo vedeti, kaj je družbeno sprejemljivo in kaj ne ter kako se po tem ravnati. Znati morajo razsojati. Zato pa potrebujejo informacije, znanje in izkušnje. Morin (1993b, str. 31) pravi, da se med vsemi odgovori, ki so bili dani v zgodovini civilizacij, ponavlja sklep, da je izobražena oseba

razsodna oseba, saj je človekova kakovost racionalnost. Toda ta kakovost mu ni dana v izhodišču, ampak mora rasti in se razvijati.

Učni proces je po mnenju Illerisa (2002, str. 18) sestavljen iz treh različnih razsežnosti, kognitivne, emocionalne in socialne. Pri učenju kot kognitivnem procesu gre predvsem za pridobivanje spretnosti in znanja. Učenje kot emocionalni proces vključuje psihološko energijo, ki se prenaša s stališči, emocijami in motivacijo. Učenje kot socialni proces pa je interakcija med posameznikom in okoljem. Vse tri razsežnosti so vedno integralni del učnega procesa in v praksi ne obstajajo kot ločene.

Po mnenju Duguida (1989, str. 7–9) cilji izobraževanja vključujejo vlogo izbire in odločanja, vprašanje samospoštovanja in samozavesti, kognitivnih sposobnosti in veščin ter pomen socialne vključenosti. Pri obsojencu je treba razvijati intelektualne veščine in sposobnosti izbiranja drugačnih možnosti. Razvoj kognitivnih sposobnosti pri obsojencu zajema odpravljanje problemov, povezovanje vzroka, iskanje sorodnosti med dvema ali več predmeti ali dogodki, upoštevanje bodočih posledic pri presoji, upoštevanje kompleksne narave pojavov, biti razmišljujoč namesto impulziven in biti zmožen empatije v družbenih okoliščinah. Ne samo, da povečana občutljivost na področju empatije pomaga pri večjem razumevanju in upoštevanju soljudi, ta občutljivost lahko deluje tudi kot ključna zavora pri destruktivnem vedenju. Findeisen (2002, str. 32–35) meni, da je treba poleg razvoja kognitivnih sposobnosti pri obsojencu razvijati tudi moralne in družbenopolitične sposobnosti. Bistveno je, da strokovni delavci izobraževanje obsojencev utemeljijo na njihovih zaznavah družbe in osebnostnih lastnostih. Zaznave se pri posamezniku spreminjajo po treh poteh, in sicer po poti kognitivnega, moralnega in družbenega razvoja. Torej, izobraževanje obsojencev, ki bi stremelo le k spoznavnim ciljem, ne bi odigralo pričakovane vloge. Obsojenec naj bi napredoval tudi moralno, razvijal naj bi družbeno sprejemljive vrednote in načela. Z izobraževanjem naj bi obsojenec spoznal možnosti in omejitve družbenega življenja in pravni okvir države. Duguid (1981a, str. 427–428) pravi, da naj bodo izobraževalni programi v zaporih usmerjeni v etiko skrbi in razvoj moralnega razmišljanja, katerih rezultat je zrelejša oseba z etičnimi načeli, ki se zna odločati skladno z družbenimi normami. Pri tem je najpomembnejše, da obsojenec ustvari občutek nezadovoljstva s svojim konceptom, da preide na spoznanje, kaj je prav in kaj je narobe. Ta konflikt se mora pojasniti v pogovoru s strokovnim delavcem in soobsojenci v učilnici in zunaj nje. Konflikt je oblika kognitivne disonance, obsojenca naredi odprtega za mnenja in ideje drugih, ki se lahko

sčasoma priključijo njegovemu razmišljanju. Pri tem se postavlja vprašanje, kako ti procesi spoznavanja dejansko potekajo v zaporu, v katerem je obsojenec podrejen redu, nadzoru in omejenosti. Duguid (prav tam) odgovarja, da se kritično in moralno mišljenje lahko oblikuje le v okolju, kjer je obsojenec obravnavan kot odgovorni in avtonomni subjekt. Ob tem poudarja (prav tam, str. 431), da mora strokovni delavec verjeti, da je izvor obsojenčeve strukture vrednot večinoma v njegovem pomanjkljivem kognitivnem in moralnem mišljenju in da se bodo te vrednote spremenile z zagotavljanjem stimulatívne okolja v zaporu in zunaj njega. Strokovni delavci lahko z izobraževanjem pomagajo obsojencu, da si ta spet pridobi svoje dostojanstvo.

Pri izobraževanju obsojencev se je pomembno osredotočiti na njegovo odgovornost za lastno vedenje, kar vključuje tudi pojem dejavne državljskosti. Ta po mnenju Jelenc Krašovčeve (1999, str. 189) izraža posameznikovo usposobljenost in pripravljenost za dejavno udeležbo pri odločanju o pomembnih družbenih vprašanjih, njegova prizadevanja za kakovostno bivanje v družbi, pripravljenost za sodelovanje z drugimi ljudmi, poznavanje svojih pravic in dolžnosti ter njihovo uresničevanje, poznavanje in razumevanje sprememb, ki se v družbi pojavljajo, in drugo. Jelenc Krašovčeva (prav tam) nadaljuje, da je dejavna državljskost obsežno področje, ki ni povezano le s pravicami in dolžnostmi, ki izvirajo iz državljanstva, ampak z naravnostjo posameznika, da dejavno spremlja, razume in se odzove na izzive družbe. Zapor naj bo prostor, kjer se bo obsojenec učil živeti v skupnosti, demokratično odločati o skupnih ciljih in jih uresničevati, kjer se bo učil kritično ocenjevati svoje odločitve in odločitve drugih, se javno spopadati z različnimi mnenji in zastopati svoja.

Izobraževanje v zaporu je lahko eden temeljnih pogojev za zaposlovanje nekdanjih obsojencev na prostosti. Kobal in Žakelj (2007, str. 163) opozarjata, da spadajo osebe v postpenalni obravnavi v politiki zaposlovanja med najranljivejše družbene skupine. Zagorc (2004, str. 3) ugotavlja, da številne raziskave kažejo, da je izobrazbena raven nekdanjih obsojencev nizka, pogosto tudi neustrezna. Obsojenec si tako težko zagotovi potrebna sredstva za preživetje, nezadovoljeno ima tudi potrebo po samopotrjevanju, uspešnem samouveljavljanju v ožjem in širšem socialnem krogu, kar pripomore k nizki in neustrezni samopodobi. Omenjeno pomeni slabši izhodiščni položaj na trgu delovne sile. Kobal in Žakelj (2007, str. 163–164) menita, da je treba prav zato več pozornosti nameniti vključevanju teh oseb v izobraževanje, pa naj gre za pridobivanje izobrazbe, kvalifikacije ali prekvalifikacije. Izobraževanje je pomembno, ker pogosto nižje izobražene osebe dobijo manj stabilne in manj

plačane službe. Vključevanje obsojencev v izobraževanje pripomore tudi k zmanjšanju neskladja med njihovim pričakovanjem in realnostjo na trgu dela. Zavedati se je treba, da je izobraževanje eden ključnih dejavnikov za preprečevanje širjenja marginalnosti ranljivih skupin, saj se osebe, ki izboljšujejo svojo izobrazbeno raven, tudi uspešnejše vključujejo v družbo. Vključenost obsojenca v delo in izobraževanje imata močne reintegracijske učinke, kar pomeni širjenje socialnih omrežij posameznika. Izobraževanje v zaporu naj bi pomenilo odprtost, osamosvajanje, odgovornost, razvoj in zaupanje. Uspešno bo le, če bo prilagojeno potrebam in željam obsojencev ter potrebam na trgu dela.

Morin in Ferland (1983, str. 333) menita, da mora izobraževanje v zaporu temeljiti na integralnem pristopu. To predvsem pomeni, da temelji izobraževanje na drugačnem pojmovanju obsojenca. Treba se je izogibati dojemanju obsojenca kot kriminalca. Ne smemo pozabiti, da je bil že obsojen v pravosodnem sistemu in če pretirano vztrajamo pri dojemanju obsojenca kot kriminalca, lahko negativno vplivamo na možnost njegove rehabilitacije. Zato ga je treba obravnavati le kot osebo, ki se izobražuje v zaporu. Odgovornost, ki je bila temelj za njegovo obsodbo, mora ostati temelj tudi za strokovni odnos z njim. Tudi v priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 20) je poudarjeno, da morajo strokovni delavci obravnavati obsojence kot odgovorne ljudi, ki imajo možnost izbire. Okolje zapora naj bi bilo torej minimalizirano in preteklo kriminalno vedenje mora biti v procesu izobraževanja v ozadju. Samo tako se bodo lahko vzpostavili normalna učna klima, interakcije in procesi, ki so sicer značilni za izobraževanje odraslih v širši družbeni skupnosti. Morin in Ferland (1983, str. 334) pa pri integralnem pristopu poudarjata tudi, da je treba najprej izobraziti zaposlene v zaporu (vodstvo, vzgojno službo, pravosodne policiste), če želimo, da bo ta institucija postala izobraževalna. Če izobraževanje ne zmore delovati prek celotne institucije s svojimi funkcijami, strukturami, vlogami in prepričanjem, je izobraževanje obsojencev preprosto nemogoče. Kot tretje je pri integralnem pristopu poudarjeno, da je izobraževalna ideologija določena najprej kot izražanje svobode in odprtosti, prav zato mora zapor zmanjševati vpliv institucionalizacije in totalne ustanove.

4.2. MOTIVACIJA IN METODE IZOBRAŽEVANJA OBSOJENCEV

Houle (v Cross, 1981, str. 82) je na podlagi poglobljenih intervjujev odraslih, ki se učijo, razdelil v tri skupine glede na motivacijski dejavnik, ki je prevladoval pri odločitvi za to. Udeleženci izobraževanja odraslih so usmerjeni:

- K cilju; udeleženci se vključijo v izobraževalne programe z namenom doseči neki objektivni cilj, od katerega pričakujejo predvsem korist. Izobraževanje je zanje serija epizod, ki se začneja z identifikacijo področja interesa, potreb in izbiranjem metod za čim hitrejšo doseganje cilja.
- K dejavnosti; udeleženci se vključijo v izobraževanje predvsem zaradi dejavnosti, druženja, samozaposlitve, in ne le zato, da bi si pridobili določeno znanje. Z izobraževanjem poskušajo pobegniti dolgočasju vsakdana, osamljenosti, morda želijo poiskati partnerja, prijatelje.
- K učenju; udeleženci se vključijo v izobraževalni program zaradi učenja. Želijo si znanje, ki pripomore k njihovi osebni rasti in lastnemu razvoju. Njihove dejavnosti so trajne in celostne, učijo se na vsakem koraku: kadar potujejo, berejo, poslušajo, se pogovarjajo.

McGivney (1990, str. 24) navaja motive za prostovoljno vključevanje v izobraževanje in mednje uvršča več različnih motivov: željo po znanju, izpolnitev osebnih ciljev, izpolnitev poklicnih ciljev, izpolnitev družbenih/skupnostnih ciljev, potrebo doseči zunanje pričakovanje/formalne zahteve/prigovarjanje drugih, beg iz položaja, najti spodbudo; zadovoljiti ekonomsko potrebo, izpolniti potrebe, povezane z verovanjem/religijo, izpolniti družinske obveznosti in razvijanje novih socialnih vlog.

Razvidno je, da posameznika k izobraževanju spodbuja veliko različnih dejavnikov, od doseganja zunanjih formalnih ciljev, do interakcije z drugimi ljudmi, užitka, zadovoljstva, želje po pridobivanju novega znanja in radovednosti (Jelenc 1996, str. 39). Razlogi za vključevanje v dejavnosti so različni, kažejo se notranji in zunanji motivacijski dejavniki, tisti, ki izvirajo iz posameznika, in dejavniki, ki izvirajo iz okolja. Za obsojence bi predvsem veljalo, da so pri odločanju za izobraževanje usmerjeni v cilj, torej doseganje zunanjih koristi, in v dejavnost, torej zaradi druženja. Pri obsojencih bi bilo treba spodbujati notranje dejavnike in vključevanje v izobraževanje zaradi lastnega razvoja, saj to pripomore k trajnejšim rezultatom in kakovostnejšemu znanju.

Sutton (1993, str. 26) meni, da je glede na ozadje odtujenosti in systemskega nadzora obsojencev motivacija ključ do udeležbe v izobraževanju, do napredka, občutka uspešnosti in povečanja samozaupanja obsojencev. Sedlak in Karcz (prav tam) sta podala tipične strategije učenja, ki krepijo obsojenčevo motivacijo.

1. obsojencem omogočiti pozitivno izkušnjo za namen povečevanja samozavesti;
2. pomagati obsojencem, da postanejo odgovorni za svoja dejanja;

3. pomagati obsojencem razumeti, da jim izobrazba omogoča več izbire v življenju.

Pozitivna izkušnja se lahko krepí v kulturnih dejavnostih, kadar je učenje povezano z virtualno umetnostjo, dramskimi dejavnostmi ali športom. Pri prevzemanju odgovornosti obsojencev za svoja dejanja je poudarjen prenos odgovornosti s strokovnega delavca na obsojenca za lastno vedenje in prispevek k uspešnemu izobraževanju (prav tam). Ob tem sta pomembna kakovostnega svetovanje in ustrezna motiviranost obsojencev za izobraževanje. Motiviranje obsojencev zahteva od strokovnih delavcev veliko prepričevanja in opogumljanja. Pri obsojencu je bistveno vzbuditi občutek, da lahko zaupa v svoje zmožnosti (Izobraževanju v zaporih 1990, str. 20). Obsojence je treba spodbujati, da lahko z izobraževanjem obogatijo in spremenijo svoj destruktivni življenjski slog.

Kakovost izobraževanja je dejavnik, ki odločilno vpliva na vključitev obsojencev v izobraževanje. Več ko je izobraževalnih izbir, bolj ko so organizirane izobraževalne dejavnosti in večje ko je spoštovanje obsojencev, več obsojencev se bo vključilo v izobraževanje. Pri tem je za spodbujanje obsojencev ključna uporaba primernih učnih metod. V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (prav tam, str. 23) je zapisano, naj bo izobraževanje obsojencev usmerjeno v:

a) *Metode izobraževanja odraslih:* Najpomembnejši vidik izobraževanja v zaporih je, da strokovni delavec pri svojem delu uporablja enake metode načrtovanja in dejavnosti, kot se uporabljajo pri izobraževanju odraslih v zunanjem okolju (prav tam, str. 25). Jarvis (1995, str. 114) loči metode izobraževanja odraslih na tiste, ki so usmerjene k učitelju, in metode, usmerjene k udeležencem. Pri metodah, ki so usmerjene k učitelju, je ta nekakšen oddajnik znanja, udeleženci izobraževanja pa tisti, ki znanje prejemajo, kot velja za demonstracije, predavanje, vodeno diskusijo in mentorstvo. Pri metodah, ki so usmerjene k udeležencem, so ti oddajniki in prejemniki znanja. Sem spadajo možganska nevihta, skupinska diskusija, intervju, projektno delo, študij primera, igra vlog, simulacija, seminar, obiski in izleti. Pri tem Jarvis (prav tam) še poudari metodo samostojnega, individualnega dela udeležencev. Jelenc (1996 str. 76–79) pravi, da sta za kakovostno učenje pomembna celostno dojetje in dobro sprejemanje informacij ter znanja s čim več čutili. Če želimo, da bodo udeleženci vsebino, ki jo podajamo, sprejeli čim bolj raznovrstno, tako da si bodo čim več zapomnili, moramo zagotoviti poleg uporabe različnih metod tudi različne pripomočke, kot so prosojnice, tabele, plakati, računalniške predstavitve, videoprojekcije in drugo.

b) *Povezanost z obsojenčevimi izkušnjami:* Pri izobraževanju obsojencev je treba nameniti posebno pozornost preteklim izkušnjam in temu primerno prilagoditi izobraževalne programe. Jarvis (2003, str. 98–100) pravi, da je izkustveno učenje proces, kjer posameznik konstruira in transformira izkušnje v znanje, spretnosti, stališča, vrednote, prepričanja, emocije in občutke. Posameznik daje izkušnjam osebni in družbeni pomen in se trudi integrirati rezultate teh procesov v nove načine vedenja, akcije in interakcije v odnosu do sveta. Kolb (Marentič Požarnik, 2003, str. 123) opredeljuje izkustveno učenje kot: »vsako učenje v neposrednem stiku z resničnostjo ...«. Jarvis in Boydell (v Mijoč, 1995, str. 165) ugotavljata, da učenje z lastnimi izkušnjami pripomore k samouresničevanju in razvijanju lastnosti, kot so samostojnost, samospoštovanje, samozavest, radovednost, odprtost in sposobnost sodelovanja ter sposobnost oblikovanja kritičnega odnos do sveta. Obsojencu lahko njegove izkušnje in izkušnje soobsojencev pomagajo pri razvijanju lastnosti, ki jih bodo čedalje bolj potrebovali za življenje na prostosti. Marentič Požarnikova (2003, str. 123) pravi, da se ta pomoč kaže v razvijanju sposobnosti prilagajanja novim zahtevam, celovitega dojetja okolščin in ustreznega ravnanja v njih. Virant (2007, str. 49) meni, da je še posebno pomembno izkustveno učenje v skupini. To pomaga članom pri razumevanju drug drugega, konstruktivnem razmišljanju, učinkovitejšem podajanju znanja in učenju na podlagi drugih izkušenj. Obsojenec uvidi, da ni edina oseba, ki se srečuje s težavami in problemi, kar pripomore k njegovemu lažjemu razumevanju sebe in drugih.

c) *Prostovoljno in dejavno sodelovanje obsojencev:* Izobraževanje obsojencev mora potekati na prostovoljni podlagi in na podlagi lastnega interesa. Zagorc (2004, str. 12) meni, da k prostovoljnemu in dejavnemu sodelovanju pripomoreta sproščeno vzdušje in vzpostavitev zaupnega odnosa med člani skupine in vodjo. Če želimo, da bo obsojenec dejavno sodeloval pri izobraževanju, mora v tem procesu doživeti občutek lastne vrednosti, samopodpore, strokovni delavec pa mora pri obsojencu krepiti občutek, da je poslušan in razumljen.

d) *Majhne skupine, ki omogočajo individualizirano delo:* Majhne skupine omogočajo večje upoštevanje različnih sposobnosti za napredovanje obsojencev. V majhnih skupinah se povečuje asertivnost posameznika; vzpostavitev empatije za prepoznavanje procesov v skupini, posamezniku in sebi; spodbujanje ustvarjalnega razmišljanja, povečanje samostojnosti; motivacija za razvoj v procesu pridobivanja učinkovitih vedenjskih,

komunikacijskih in socialnih spretnosti; motivacija za konstruktivno iskanje rešitev (prav tam, str. 13). Virant (2007, str. 48) pravi, da majhne skupine delujejo po načelu odgovornosti vsakega člana, da po svojih močeh pripomore k dobremu delovanju skupine. Odnosi med člani se ves čas krepijo v pomenu konstruktivnega sodelovanja, kar obsojencu omogoča postopno zблиževanje z lastnim doživljanjem. Obsojenci postanejo med izobraževanjem v majhnih skupinah med seboj enakovredni člani, zato se med njimi vzpostavlja občutek solidarnosti v smeri uresničevanja svojih potencialov.

e) *Povezovanje izobraževalnih vsebin z usposabljanjem za delo:* namen tega povezovanja je, da si obsojenci pridobijo oz. ohranjajo poklicno znanje in spretnosti, potrebne za njihovo poznejše vključevanje na trg dela (Adult Learning for Prisoners 1999, str. 7). Ob tem je neizogibna povezanost usposabljanja s potrebami trga dela. Namen poklicnega usposabljanja je, da obsojenci dosežejo kvalifikacijsko raven poklicnega usposabljanja. Obsojenci tako lahko razvijajo svoje sposobnosti in konkurenčnost na področju zaposlovanja. Namen ni le pridobitev poklicnega znanja, ampak tudi krepitev njihove volje za zmožnost opravljanja dela in življenje brez deviantnih dejanj (Rehabilitation Programmes ... 1999 str. 363).

Navedenih je nekaj vidikov, pomembnih pri izobraževanju v zaporu. Ne smemo pa pozabiti na pomen kakovostne usposobljenosti strokovnih delavcev za izobraževanje obsojencev. Vloga strokovnega delavca je spodbujati takšno posameznikovo delovanje, da je to skladno z njegovimi vrednotami, osebnimi zmožnostmi in sposobnostmi za samostojno odločanje (Howard 1996, str. 24). Strokovni delavec naj bi s svojim delom pospeševal posameznikov razvoj, mu pomagal pri spoznavanju osebnih značilnosti, interesov in sposobnosti, učnih navad in motivacije; seznanjal naj bi s ponudbo izobraževanja; pomagal pri določanju in urejanju ciljev, ki so povezani z izobraževanjem in poklicno potjo, pomagal pri izpeljavi izobraževanja in učenja; pomoč pri odpravljanju težav, ki se ob tem pojavijo; razvijal naj bi metode in tehnike učinkovitega učenja; pomagal pri dokazovanju neformalno pridobljenega znanja ter spremljanju uspešnost posameznika pri uresničevanju postavljenih ciljev (Jelenc Krašovec 2011, str. 23). Kakovostno strokovno delo je torej sestavni del razvoja obsojenčevega izobraževanja.

4.3. DOLOČBE MEDNARODNIH AKTOV O IZOBRAŽEVANJU OBSOJENCEV

Evropska zaporska pravila

V pravilih je navedeno, naj si vsak zapor prizadeva, da bo zapornikom omogočil dostop do izobraževalnih programov, ki so čim bolj razumljivi in bodo zadostili njihovim potrebam ob spoštovanju njihovih želja (pravilo 28.1). Ob tem je treba dati prednost zapornikom, ki potrebujejo pomoč pri temeljnem opismenjevanju in tistim, ki jim primanjkuje osnovna ali poklicna izobrazba (pravilo 28.2). Posebna pozornost naj bo usmerjena k izobrazbi mladih zapornikov in tistim s posebnimi potrebami (pravilo 28.3). Izobraževanje naj ne bi imelo nižjega statusa od dela v zaporih in zaporniki naj ne bodo zaradi izobraževanja finančno ali kako drugače prikrajšani (pravilo 28.4). Zaporniki naj bodo vključeni v sistem izobraževanja in poklicnega usposabljanja, ki je sprejet v državi, da bodo po izpustitvi lahko nadaljevali izobraževanje ali poklicno usposabljanje brez kakršnih koli težav (pravilo 28.7). Ključni del strokovne obravnave zapornika naj sestavlja sistematični program izobraževanja in usposabljanja, usmerjen k izboljšanju ravni izobrazbe zapornika in njihovega nadaljnega življenja brez kriminala (pravilo 106.1). Vsi zaporniki naj bodo spodbujeni, da sodelujejo pri izobraževalnih programih in programih usposabljanja (pravilo 106.2). Izobraževalni programi zapornika naj bodo prilagojeni pričakovani dolžini njihovega bivanja v zaporu (pravilo 106.3).

Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki

Poskrbeti je treba za nadaljnje izobraževanje vseh zapornikov, ki imajo lahko od tega korist, skupaj z verskim poukom v državah, kjer je to mogoče. Izobraževanje nepismenih in mladih zapornikov je obvezno in uprava mora temu nameniti posebno pozornost (pravilo 77.1). Če je mogoče to izpeljati, mora biti izobraževanje zapornikov vključeno v izobraževalni sistem države, da lahko po izpustitvi brez težav nadaljujejo izobraževanje (pravilo 77.2).

V določbah mednarodnih aktov je izraženo pozitivno stališče do dela in izobraževanja obsojencev. Pomembno je, da tudi nacionalni zakonodajalci prepoznajo delo in izobraževanje obsojencev kot pomemben rehabilitacijski dejavnik. Delo in izobraževanje obsojencev mora težiti k razvoju družbene in osebne vrednosti vseh zaprtih. To je razvidno tudi v empiričnem delu diplomske naloge na primeru Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig.

4.4. IZOBRAŽEVANJE ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI

Zakonska ureditev

Spremembe ZIKS-1 leta 2009 vsebujejo jasne določbe o izobraževanju obsojencev in dajejo izobraževanju novo veljavo. Skladno z novim 16. členom ZIKS-1 ima izobraževanje, opredeljeno v osebni načrtu, enak status kot delo. To je ena ključnih sprememb na področju izobraževanja obsojencev. Delo in izobraževanje postajata temeljna dejavnika pri osebni rehabilitaciji in uspešnem vključevanju obsojencev v družbo. Obsojencu se lahko za dosežene rezultate na področju dela in izobraževanja podelijo ugodnosti. Obsojenec lahko za redno izobraževanje koristi možnost namenskih izhodov in je pri tem opravičen od dela. Obsojencu je treba skladno z možnostmi zavoda, njegovimi sposobnostmi in interesi omogočiti, da med prestajanjem kazni pridobiva znanje, zlasti pa, da dokonča osnovnošolsko obveznost in si pridobi poklic (prav tam).

V 102. člen ZIKS-1 je navedeno, da mora zavod skrbeti za izobraževanje in poklicno usposabljanje obsojencev. Izobraževanje obsojencev se lahko organizira v zavodu in tudi zunaj njega, v sodelovanju z vzgojno-izobraževalnimi organizacijami in izobraževalnimi zavodi. Pri izbiranju izobraževalnih programov se upoštevajo obsojenčeve zmožnosti, nagnjenja, možnosti Zavoda in druge okoliščine. Iz zakona je razvidno, da lahko obsojenci izobraževalne programe izpolnijo v krajšem času, kot določajo predmetnik in predpisi o trajanju šolanja, vendar je treba pri tem zagotoviti ustrezno raven znanja, kot jo zahtevata izobraževalni program in redno šolanje.

V skladu s 104. členom ZIKS-1 se obsojencu, ki je dokončal šolo ali si pridobil poklic v zavodu, izda spričevalo, iz katerega ne sme biti razvidno, da ga je pridobil med prestajanjem kazni zapora.

Na podlagi 49. člena ZIKS-1 lahko direktor zavoda obsojencu, ki se šola in hkrati dela, skrajša delovni čas in prizna druge pravice iz študija ob delu.

12. člen ZIKS-1 določa, da lahko direktor zavoda dovoli obsojencem, ki so bili obsojeni na kazen zapora do 36 mesecev, če niso bili obsojeni na kazen zapora zaradi storitve kaznivega dejanja zoper spolno nedotakljivost, če so osebnostno urejeni in se redno izobražujejo, da med

prestajanjem kazni zapora še ostanejo v svojem izobraževalnem procesu in prebivajo doma, razen ob prostih dneh, navadno konec tedna, ko morajo biti v zavodu.

Stopnja izobrazbe zaprtih oseb v Sloveniji

Velika pozornost strokovnih delavcev je namenjena spodbujanju zaprtih oseb k vključevanju v izobraževalne programe, ki potekajo v zaporu in zunaj njega. Po podatkih Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (Letno poročilo Uprave ... 2010, str. 40) je imelo leta 2010 od skupno 2150 obsojencev in mladoletnikov 713 (33,2 %) dokončano nižjo oz. srednjo poklicno šolo, 573 (26,6 %) osnovno šolo, 231 (10,7 %) srednjo strokovno šolo ali gimnazijo, 55 (2,5 %) pa jih je imelo dokončano višjo, visoko šolo oz. fakulteto. Med vsemi obsojenci oz. mladoletniki je bilo 195 (9,1 %) takih, ki so imeli nedokončano poklicno, srednjo šolo ali gimnazijo, in 48 (2,2 %) takih, ki so imeli nedokončano višjo, visoko šolo ali fakulteto. 335 (15,6 %) obsojencev oz. mladoletnikov je bilo brez dokončane šolske izobrazbe, med njimi 30 brez znanja pisanja, branja in poznavanja osnovnih računskih operacij. Raven formalne izobrazbe zaprtih oseb je bila ugotovljena na podlagi njihovih izjav o doseženi stopnji izobrazbe ob nastopu kazni, dokazilo o izobrazbi pa predložijo le vključeni v izobraževanje (prav tam).

Vključenost zaprtih oseb v izobraževanje in financiranje njihovega izobraževanja

Pravica do izobraževanja je univerzalna pravica vseh ljudi, zato je nujno, da se pravica do učenja priznava vsem obsojencem. Izobraževanje v zaporih mora biti usmerjeno v zagotavljanje informacij in dostopa do različnih ravni izobraževanja in usposabljanja; v razvoj in izvajanje celovitih izobraževalnih programov v zaporih, in sicer v nenehnem sodelovanju z obsojenci ter prilagoditvi njihovim potrebam in željam; v sodelovanje z zunanjimi izvajalci formalnega in neformalnega izobraževanja, v zagotavljanje številnejšega dostopa do izobraževanja v zunanjih ustanovah (Adult Learning for Prisoners 1999, str. 11).

Med zaprtimi osebami so se v formalno izobraževanje leta 2010 vključevali obsojenci in mladoletniki. Izobraževalne programe so obiskovali v zavodih in zunaj njih. Leta 2010 je bilo v izobraževanje vključenih 18,1 % obsojencev in 97,5 % mladoletnikov. Največ zaprtih oseb je obiskovalo program srednje poklicne šole. Nekateri obsojenci in mladoletniki so predčasno končali izobraževanje, najpogostejši razlogi za to so bili pomanjkanje motivacije, predvsem zaradi težav z odvisnostjo in specifičnih učnih težav (Letno poročilo Uprave ... 2010, str. 40).

Leta 2010 je od vseh zaprtih oseb, ki so se formalno izobraževale, 85,4 % obiskovalo izobraževanje v zavodih. Druge zaprte osebe so izobraževanje obiskovale zunaj zavodov. Programe za pridobitev izobrazbe v zavodih omogočajo naslednji zavodi: Dob, Celje, Koper, Nova Gorica, Maribor, oddelki v Novem mestu, Slovenski vasi in Puščavi ter Prevzgojni dom Radeče. Zavodi med drugim omogočajo programe opismenjevanja in osnovne šole, programe srednjega poklicnega, strokovnega in gimnazijskega izobraževanja (poklic kuhar-natakar, turistični tehnik, gastronom, zidar, slikopleskar ...). Največ obsojencev, ki so se formalno izobraževali leta 2010 v programih zunaj zavodov, je obiskovalo srednje poklicne in srednje strokovne programe. Obsojenci so se izobraževali še na visokih šolah oz. fakultetah, osnovnih šolah, poklicnih tečajih, dva obsojenca sta celo obiskovala magistrski študij. V Letnem poročilu Uprave (prav tam, str. 42) je zapisano, da v zavodih namenjajo veliko pozornost vključevanju in vztrajanju zaprtih oseb v učnem procesu. K temu pripomorejo tudi koriščenje študijskega dopusta, skrajšan delovni čas za vse, ki imajo status učenca, učna pomoč, izposoja učbenikov, pa tudi finančna pomoč.

Poleg formalnega izobraževanja je v zavodih organizirano tudi neformalno izobraževanje, pri katerem imajo zaprte osebe možnost pridobivati splošno in funkcionalno znanje ter razvijati socialne veščine. Center za permanentno izobraževanje Ceneta Štuparja je v zavodih zagotavljal pridobivanje nacionalnih poklicnih kvalifikacij (izdelovalec spletnih strani) in izvajal programe kot so Moje delovno mesto in Most do izobrazbe. Neformalne izobraževalne programe v zavodih so na primer organizirale tudi različne ljudske univerze, na primer Andragoški zavod Maribor, CDI Univerzum in druge. V zavodih so potekali študijski krožki in številni tečaji, kot na primer jezikovni in računalniški tečaji, vzpostavili so tudi točko Vseživljenjskega učenja. Formalne in neformalne oblike izobraževanj izvajajo zunanji in notranji sodelavci zavodov (prav tam, str. 41).

Po podatkih Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij je imelo 80 % obsojencev in mladoletnikov, ki so se leta 2010 izobraževali, izobraževalne programe plačane iz državnega proračuna ali sredstev Evropskega socialnega sklada. Osnovnošolsko izobraževanje je brezplačno. Zavod Celje je trem osebam v celoti plačal stroške šolnine in enemu delno. Za mladoletnike v prevzgojnem domu je bilo izobraževanje v celoti brezplačno in so bili za udeležbo nagrajeni. Drugih 20 % obsojencev si je izobraževanje plačalo samo oz. so jim ga svojci (prav tam, str. 43).

Iz sredstev Evropske unije je bilo plačano izobraževanje zaprtim osebam, ki so bile vključene v programe neformalnega izobraževanja odraslih, kot je Most do izobrazbe, in druge programe Usposabljanja za življenjsko uspešnost (prav tam). V poročilu »Prison Education – Context, Trends and Policy Issues« (2010, str. 7) je navedeno, da program Lifelong Learning Programme financira veliko evropskih projektov za izobraževanje v zaporu. Najbolj je znan Grundtvig, ki podpira sodelovanje in mobilnost na področju izobraževanja odraslih. Ti projekti podpirajo tiste, ki se učijo, učitelje, trenerje in drugo osebje. Vrste aktivnosti, ki se lahko financirajo, vključujejo: individualno mobilnost, učna partnerstva, multilateralne projekte in mreže. Sodelujejo lahko različne organizacije, katerih vloga je promocija izobraževanja odraslih. Program Leonardo da Vinci je namenjen usposabljanju za sodelovanje na trgu dela, aktivnosti vključujejo mobilnost, multilateralne projekte (razvoj in transfer inovacij), mreže in partnerstva. Program Ex-Offender Community of Practice namenja posebno pozornost uspešni reintegraciji obsojencev.

Razvidno je, da v slovenskih zaporih izobraževanje ni obrobna dejavnost, prav nasprotno, njegov pomen je čedalje večji. Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij poskuša pri zagotavljanju izobraževanja zaprtih oseb slediti temeljnim mednarodnim aktom, kot sta Evropska zaporska pravila in Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki. Vendar kljub temu ugotavljam, da v zaporih nikoli ni dovolj izobraževalnih programov in v izobraževanje vključenih obsojencev. Zato je treba podpirati nadaljnji razvoj te pomembne delavnosti.

5. PROSTOČASNE DEJAVNOSTI OBSOJENCEV

5.1. POMEN PROSTEGA ČASA IN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI

Lešnik (1982, str. 131) govori o prostem času z vidika socialnih potreb, saj omogočajo ustvarjalno dejavnost, uveljavljanje osebnosti, svobodno vključevanje v skupine in drugo. Vzgoja človeku pripomore, da bo znal izbrati prosti čas za uspešno zadovoljevanje potreb, premagovati morebitno dolgočasje in si sam odgovorno in samostojno izpolnjevati prosti čas. Prosti čas je čas, v katerem posameznik polnovredno in svobodno izraža svoje sposobnosti, interese, hotenja in moč. Je močno sredstvo socializacije človeka, pripomore k oblikovanju medosebnih odnosov, odpira možnosti neomejene kreativnosti, omogoča pridobivanje novih znanj in ustvarjalno delovanje (Kristančič 2007, str. 20). Dumazedier (v Tepavčević 2003, str. 27) poudarja, da je prosti čas skupek aktivnosti, ki se jim posameznik svojevoljno popolnoma

predaja, tako da počiva ali se zabava, povečuje raven svoje informiranosti ali izobrazbe, se prostovoljno in družbeno udeležuje ali uresničuje svojo svobodno ustvarjalno sposobnost, potem ko je osvobojen svojih profesionalnih, družinskih in družbenih obveznosti.

Prosti čas torej pomeni tisti čas, ko posameznik ni obremenjen z obveznostmi s področja dela, šole in drugimi družbenimi obveznostmi (Kristančič 2007, str. 39). To je čas, ki posamezniku na podlagi osebne izbire omogoča, da se izraža in razvija. Po Dumazedieru (v Tepavčević 2003, str. 28) ima prosti čas tri najpomembnejše funkcije, ki so med seboj povezane, se prepletajo in dopolnjujejo:

- Počitek in oddih, ki omogočata premagovati utrujenost in napetost vsakdanjega življenja. Hočevar (1981, str. 9) pravi, da bolj ko je delo, ki ga opravljamo, fizično, bolj se izvaja pasivni odmor, kot so mirovanje, posedanje, spanje. Bolj ko je delo psihično (sem prištevamo tudi učenje), bolj naj bi bil prosti čas preživet aktivno.
- Razvedrilo in zabava sta usmerjena na ustvarjanje okoliščin, ki naj bi uspešno pretrgale vsakdanjo rutino in monotonijo.
- Razvijanje osebnosti in učenja za življenje sta pogoja spontane rasti in afirmacije človekovih ustvarjalnih moči, njegove zavesti. Gre za razvijanje osebnosti v umskem, čustvenem, moralnem, socialnem, ekonomskem, spolnem in osebni pomenu (Hočevar 1981, str. 9).

Prosti čas ima pomemben vzgojno-izobraževalni vidik. Omogoča oblikovanje osebnosti in značaja, pozitivno vpliva na zdravje, telesni in duševni razvoj, na ustvarjalnost in kakovost življenja. Prosti čas je eden nepogrešljivih pogojev za razvoj telesnih, intelektualnih, estetskih, delovnih, tehnično-tehnoloških, družbenomoralnih in socialnih kakovosti v procesu oblikovanja osebnosti (Kristančič 2007, str. 41).

Temeljna značilnost prostega časa je dejavnik svobode. To pomeni, da je treba prosti čas zavarovati pred morebitnimi odvečnimi normativnimi zahtevami, ki so v nasprotju s pomenom in smislom prostega časa. Dejavnosti prostega časa tako izbiramo na podlagi osebnih nagnjen, interesov in potreb (prav tam, str. 75).

Raziskava Shawove (v Hočevar 1992, str. 26) je pokazala, da je izkustvo prostega časa pri posamezniku vezano na različne tipe dejavnosti, kljub temu pa se je pokazala velika stopnja konsenza glede dejavnikov, ki prostočasne dejavnosti loči od neprostočasnih. Ti so: uživanje,

možnost svobodne izbire, sproščenost, notranja motivacija, vzpostavitev ravnotežja med vsakodnevnimi obveznostmi, doživljanje ustvarjalnosti, uresničevanje človekove osebnosti in pomanjkanje evalvacije ob koncu aktivnosti. Avtorica meni (prav tam), da se v prostem času izrazijo osebni jaz, osebne potrebe, in ne pričakovanje drugih. Brez sproščenih dejavnosti si je težko zamisliti zdrav razvoj osebnosti. Pri obravnavi vsebin prostočasnih dejavnosti izhajamo iz pedagoškega stališča, da je prosti čas sestavina življenja, potrebna posameznikovemu razvoju in izražanju. Edino s tega vidika lahko govorimo o pomenu koristnosti in pedagoški vrednosti prostočasnih dejavnosti (Lešnik 1982, str. 129).

Lešnik (prav tam str. 130) pravi, da lahko vrednost prostega časa presodimo samo v praksi, torej v dejavnostih, ki so izraz človekove volje, moči, zavesti, sposobnosti in odnosov. Prosti čas sam nima vrednosti, lahko je celo vrednostno protisloven, če nastopi praznina, kot je dolgočasje. Količina prostega časa še ne zagotavlja kakovosti prostočasnih dejavnosti, kljub temu da je pogoj za razvoj teh dejavnosti.

S pedagoškega vidika je treba ocenjevati prostočasne dejavnosti glede na (prav tam, str. 132):

- dejavnosti, ki lahko vzpostavljajo osebno ravnotežje med obveznim in prostim časom;
- dejavnosti, ki osvežujejo, krepijo, zabavajo, sproščajo;
- dejavnosti, ki omogočajo celostno izražanje subjekta po njegovih telesnih, umskih, čustvenih in ustvarjalnih sposobnostih;
- dejavnosti, v katerih se človek tudi izobražuje, vzgaja, razvija svojo osebnost in se socializira.

Glede na Frommovo klasifikacijo človekovih potreb (v Hočevar 1992 str. 23–24) lahko prostočasne dejavnosti razdelimo na:

- Dejavnosti, ki spodbujajo sodelovanje z drugimi. Te temeljijo na posameznikovi potrebi po sodelovanju z drugimi.
- Ustvarjalne dejavnosti, ki temeljijo na posameznikovi potrebi po preseganju samega sebe.
- Dejavnosti, ki posameznika povezujejo z okoljem, v katerem živi, in izvirajo iz njegove potrebe po varnosti in ukoreninjenosti.
- Dejavnosti, za katere je značilna skupna aktivnost udeležencev in še posebej zadovoljujejo posameznikovo potrebo po občutku istovetnosti in identifikacije s skupino.

- Dejavnosti, ki spodbujajo posameznikovo duhovno rast ter oblikovanje življenjskega nazora in so izraz njegove potrebe po življenjski usmeritvi.

Prostočasna dejavnost je relativno prostor brezmejne prostosti, v kateri se subjekt svobodno izraža po svojih željah, potrebah, interesih, nagnjenjih, sposobnostih in se pristno uresničuje. Je dejavnost, v kateri se subjekt popolnoma prepusti, brez posebnih omejitev, in uveljavlja svojo osebnost v svoji pristni integriteti. Pedagogika mora vzpostavljati ustrezen odnos do teh dejavnosti, ki vplivajo na posameznikov razvoj in možnosti. Bistveno spoznanje razumevanja prostočasnih dejavnosti je to, da »brez ustreznih prostočasnih dejavnosti ni možnosti za razvoj višjih človekovih sposobnosti in ni popolnejše uresničitve njegovega generičnega bistva, skratka, ni vsestranskega razvoja osebnosti. Zato so prostočasne dejavnosti gotovo tudi naravna sestavina sodobne vzgoje, in to vse od počitka, rekreacije do izvirne stvaritve.« (Lešnik 1982, str. 133).

Samdahl (v Hočevar 1992, str. 26) meni, da je posameznikovo vedenje v prostem času bolj izraz njegovih potreb kot pa pričakovanj drugih. Različne raziskave so pokazale, da se posameznik v prostem času osvobaja interaktivnih omejitev vedenja in nujnosti ohranjanja objektivnega ogledala jaza, ki se vzpostavlja v interakciji z okoljem. Težava pa nastane, kadar ta ne ve, kako sploh izražati svoj jaz, kako se osvoboditi zunanjih zahtev, kako se udeleževati in si ustvariti možnosti za konstruktivno preživljanje prostega časa.

5.2. POMEN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI ZA OBSOJENCE

Kristančič (2007, str. 45) meni, da so lahko dejavnosti prostega časa učinkovito sredstvo socializacije človekove osebnosti. V tem pomenu deluje celovito vzdušje prostega časa s svojimi značilnostmi, kot so svoboda, osebna izbira, demokratičnost, prijateljska vedenja, kulturna medosebna komunikacija, občutek pripadnosti ter sodelovanja, in ne površna participacija, ampak osebna integracija. Socializacija osebnosti se pogosto razvija v različnih skupinskih dejavnostih, v katerih že pravila uravnavajo vedenje posameznika in njegove interese v organiziranih skupinah. Z dejavnostmi prostega časa se izražajo vrednote socializacije, kot so vključevanje posameznika v medosebne odnose, komunikacijo, vzajemnost in altruizem. Vse to vpliva na človekov razvoj socialnega vedenja, socialno zavest in razvoj osebnosti.

Prosti čas je pomemben za vsakega obsojenca, to je čas, ko se razbremeni vseh pritiskov okolja, napora pri delu ali izobraževanju ter drugih vsakodnevnih obveznostih. Prav tako prostočasnih dejavnosti obsojenec ne sme doživljati kot obveznost, prisilo, saj si mora vsakdo svobodno izbirati, kaj bo počel v svojem prostem času (Gril 2006, str. 1). Seveda pa je vloga prostočasnih dejavnosti v zaporu precej drugačna kot na prostosti. Preživljanje prostega časa lahko v zaporu hitro postane ena od težav prestajanja kazni. Obsojenec ima dve možnosti, ali bo čas v zaporu preživel kakovostno in ustvarjalno ali pa se bo prepuščal brezdelju. Tepavčivić (2003, str. 30) meni, da kakovostno preživljanje prostega časa neposredno vpliva na kakovost življenja. Pri tem preživljanju so pomembne okoliščine, v katerih posameznik biva. Te so lahko objektivne ali subjektivne narave. Zapor je objektivna okoliščina, ki lahko pomaga obsojencem odkriti njihove talente, razvijati spretnosti in jih spodbujati k dejavnemu preživljanju časa med prestajanjem kazni zaporu. Prosti čas v zaporu naj pomeni socialno okolje, kjer se razvijajo medosebni odnosi, sodelovanje in solidarnost obsojencev. Seveda je dobro, da zapor kot totalna institucija odpira svoja vrata prostočasnim dejavnostim, naj bo to na ustvarjalnem, športno-rekreacijskem ali pa literarnem področju, vendar pa je večji izziv, kako zagotoviti kakovostne in vsebinsko polne prostočasne dejavnosti. Pri teh ni pomembno le, koliko ima posameznik teh dejavnosti, ampak, kaj pri tem doživlja, kaj mu pomeni dejavnost v tistem hipu, v čem sta njegovo samopotrjevanje in zadovoljstvo (prav tam, str. 31).

Počivalšek in Zupan (2006, str. 20) poudarjata, da je za uspešno reintegracijo obsojencev v družbeno okolje pomembno delo na vseh področjih, tudi na področju preživljanja prostega časa. Če pomislimo, kako so mladostniki in odrasli preživljali prosti čas pred prihodom v zapor, lahko hitro ugotovimo, da ga mnogi zaznavajo kot čas, kadar nimajo kaj delati, nimajo kam iti in jim je dolgčas. Prosti čas se povezuje z različnimi vedenji, kot so pitje alkohola, drogiranje, kazniva dejanja in drugo (Gril 2006, str. 4). Razumljivo je, da želi posameznik te navade nadaljevati tudi med prestajanjem kazni zaporu. To se kaže v pasivnem preživljanju prostega časa, kot so posedanje pred televizijo, pitje kave, poslušanje glasbe, kajenje, nekonstruktivni pogovori in drugo (Počivalšek in Zupan 2006, str. 20). Tovrstno preživljanje časa preprečuje pripravo na prihodnost, razvijanje talentov, kreativno udejstvovanje in jih odmika od psihološke in socialne zrelosti (Kuhar 2007, str. 469). Lešnik (1982, str. 131–132) meni, da so razlogi za pasivno preživljanje prostega časa med drugim premalo znanja, okrnjene sposobnosti razmišljanja, manjše sposobnosti čustvovanja, manj razvite sposobnosti vrednotenja. Vzrok dolgočasje so lahko tudi omejene možnosti za uresničevanje prostočasnih

dejavnosti v socialnem okolju, v našem primeru zaporu. Seveda ne smemo razumeti prostega časa le kot preprečevanje dolgočasje, temveč kot novo časovno obdobje človekove ustvarjalnosti in njegovega celostnega razvoja. Pri tem imajo prostočasne dejavnosti osvobodilno vlogo. Zato je dobro, da si zaposleni v zaporih prizadevajo za aktivno vključenost obsojencev v prostočasne dejavnosti glede na njihove sposobnosti in želje (Počivalšek in Zupan 2006, str. 20). Če želimo, da bo obsojenec kakovostno in aktivno preživel prosti čas, pomeni to postopno pridobivanje čedalje večje samostojnosti in odgovornosti pri organizaciji in izpeljavi prostočasnih dejavnosti.

Počivalšek in Zupan (prav tam) omenjata naslednje cilje prostočasnih dejavnosti v zaporu:

- odpravljanje osebnih težav;
- pridobivanje pozitivnih doživetji in izkušenj;
- oblikovanje pozitivne samopodobe in samozavesti;
- učenje strpnosti in nenasilne komunikacije;
- razvoj interesov za različna socialna, predvsem pa delovna in izobraževalna področja;
- vrednotenje svojega dela in dela drugih;
- učenje pripadnosti skupini;
- razvijanje skupinske odgovornosti;
- učenje samostojnosti pri urejanju življenja in dela po odpustu.

Knjižnica in literarno ustvarjanje

Evropska zaporska pravila (pravilo 28.5) navajajo, naj ima vsak zavod knjižnico, ki je na voljo vsem zapornikom in je primerno založena z izobraževalnimi viri, knjigami in drugimi mediji. Če je mogoče, naj bo povezana z drugimi knjižnicami v širšem družbenem območju. Knjižnica v zaporu je kulturno in informacijsko središče. Naj bo prostor, kjer so organizirani neformalno izobraževanje, dejavnosti in programi, ki spodbujajo branje, pisanje, pismenost ter kulturno in umetniško ustvarjalnost. Knjižnica daje priložnost za kreativno in kakovostno preživljanje prostega časa. V sklopu kulturnoizobraževalnega dela lahko v knjižnici potekajo srečanja z različnimi avtorji, pogovori o knjigah, literarni natečaji, tekmovanja v pravopisu, delavnice kreativnega pisanja, predstavitve možnosti za zaposlitev (Lehmann in Locke 2005, str. 26). V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 37–38) je zapisano, da mora knjižnica temeljiti na potrebah in željah obsojencev. To pomeni, da se je treba prilagoditi njihovim bralnim sposobnostim in kulturnim značilnostim. Ločimo lahko dve skupini obsojencev, ki jim je potrebno posvetiti posebno pozornost. Razmeroma veliko obsojencev

ima težave z branjem ali imajo z njim malo izkušenj. Treba je upoštevati tudi večkulturno naravo obsojencev in temu primerno zagotoviti ustreznost knjig. Zavedati se je treba, da imajo knjižnice pomembno vzgojno-izobraževalno funkcijo. Strokovni delavci naj obsojence spodbujajo k branju in literarnemu ustvarjanju. Lehmann in Locke (2005, str. 13) poudarjata, da je lahko zaporniška knjižnica s strokovno usposobljenimi delavci, kakovostno zbirko gradiva, ki ustreza izobraževalnim, rekreativnim in rehabilitacijskim potrebam obsojencev, pa tudi privlačnim prostorskim okoljem pomemben del življenja v zaporu in programov za obsojence. Ustrezna knjižnica pomeni pomembno življenjsko vez z zunanjim svetom. Je pomemben vir informacij, ki lahko odločilno vplivajo na to, kako se bo obsojenec znašel na prostosti.

Ustvarjalne dejavnosti

Vsak človek in tudi obsojenec občuti potrebo o ustvarjalnosti, lastnem izražanju in razvijanju svojih sposobnosti. Svojo ustvarjalnost lahko izraža pri oblikovanju, slikanju, petju, plesu, igri in drugem. Johnson (2008, str. 100) meni, da so ustvarjalne dejavnosti lahko zelo koristne za obsojence, saj se odzivajo na človekove potrebe po lastnem izražanju in osebem razvoju. Zdi se, da imajo te dejavnosti pomembno vlogo pri vključevanju obsojencev na prostost. Tudi obsojenci si namreč želijo biti ustvarjalno avtonomni in produktivni. Če jim je ponujena možnost ustvarjalnega izražanja, se bodo bolj intenzivno vključevani v rehabilitacijske programe, kar posledično pomeni zmanjšanje ponovnih kaznivih dejanj. Ustvarjalne dejavnosti lahko izboljšajo vsakdanje življenje v zaporu in ustvarjajo varnejše okolje za obsojence in zaposlene.

V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 43) je navedeno, da dejavno sodelovanje obsojencev v ustvarjalnih dejavnostih zahteva dve skupini dejavnosti, in sicer:

- projekti, kot so umetnost, gledališče, pisanje, ples, fotografiranje in videoprodukcije, kjer ima obsojenec aktivnejšo vlogo
- pasivnejše dogajanje, kot so film, predavanja, koncerti in gledališke predstave, organizirane za obsojence in skupno poimenovane »kulturne dejavnosti«.

Tovrstna razdelitev želi poudariti pomembne kvalitativne razlike. Vzgojna in rehabilitacijska moč dejavnosti je daleč največja, kadar obsojenci aktivno sodelujejo. Mnogi bodo najprej sodelovali pri umetniških urah zato, da bi premagali dolgočasje in monotonost življenja v zaporu, zato ker ne želijo biti pasivni. Vendar pa lahko posameznik z vztrajnim sodelovanjem

v dejavnostih postopoma preide do aktivnejšega sodelovanja. Zaslediti je mogoče tudi druge pozitivne učinke: ustvarjalne in umetniške dejavnosti lahko veliko pripomorejo k čustvenemu razvoju posameznikov, izražanju in raziskovanju čustev sprejemljivo in neogrožajoče. So tudi načini, s katerimi se posamezniki učijo samodiscipline in socialne interakcije (prav tam, str 44).

Murphy (1994 str. 23) omenja pet namenov ustvarjalnih dejavnosti v zaporu:

- vzpostavitev zaupljivega odnosa;
- izražanje občutij in doživetij;
- razvijanje ustvarjalne komunikacije;
- vzpostavljanje varnega prostora, kjer ni obsojanja in ocenjevanja;
- razviti občutek njihove osebe kreativnosti in pozitivne energije;
- izražanje veselja.

V zborniku »Prison Education and Training in Europe« (2011, str. 38) je poudarjeno, da ustvarjalni in kulturni programi lahko pripomorejo k razvoju obsojenca na področju izobraževanja. Obstajajo dokazi, da ti programi izboljšujejo osebne in socialne spretnosti, povečujejo njihovo samozavest in spodbujajo sodelovanje v nadaljnjem izobraževanju. Raziskave so pokazale, da ustvarjalni programi v zaporih pogosto omogočajo obsojencem, da ostanejo bolj povezani s svojimi družinami in so pomemben dejavnik za njihovo uspešno vključevanje v družino. S širšim ustvarjalnim in kulturnim udejstvovanjem obsojencev se lahko razbijajo stereotipi družbe o njihovi negativni prisposobi. V Veliki Britaniji pripravlja dobrodelna organizacija Safe Ground (2011) skupaj z obsojenci dramsko igro. Njen namen je, da se pri obsojencih razvijajo starševske vloge in vzpostavljajo poglobljeni odnosi z družino. Raziskave kažejo, da so soobsojenci, ki so vključeni v ta program, bolj povezani s svojimi družinami v nasprotju s tistimi, ki niso.

Seveda se postavlja vprašanje, kakšen pomen imajo ustvarjalne dejavnosti za osebni razvoj obsojenca. Bamford in Skipper (v Prison Education and Training ... 2011, str. 38) sta ugotovila, da je veliko pedagogov in umetnikov v zaporih opazilo, da je lahko ustvarjalno udejstvovanje obsojenca ena od poti oz. prehod za njihovo nadaljnje učenje. Eden pozitivnih rezultatov programov ustvarjalnosti v zaporu je, da obsojenci z udeležbo v teh programih spreminjajo svoj odnos do drugih oblik izobraževanja in postanejo bolj pripravljeni na sodelovanje za novo pridobivanje znanja. Umetnostni programi so lahko posebej učinkoviti za

obsojence, ki imajo negativne izkušnje z izobraževanjem. Prav umetnost obsojencem omogoča, da na netipičen način pridobivajo svoje znanje. Posameznik tako pridobi pozitivne izkušnje, ki krepijo njegovo samopodobo. Na Irskem so ustvarjalne dejavnosti del učnega načrta obsojenca. Irish Prison Curriculum (prav tam, str. 44) poudarja, da ustvarjalne dejavnosti pomagajo pri razvijanju koncentracije in konstruktivnejšega odpravljanja težav. Obsojenci se naučijo razvijati ideje, kar je še pomembnejše, je to, da se naučijo te ideje uresničevati in izpeljati od začetka do konca. Ne učijo se samo novih veščin, ampak tudi okrepijo sedanje znanje. Izboljšajo izražanje negativnih in pozitivnih čustev, spopadanje s stresnimi okoliščinami in razvijajo interaktivne sposobnosti. Naučijo se delati v skupini, sodelovanja in solidarnosti. Obsojenci, ki se aktivno vključujejo v ustvarjalne dejavnosti, znajo tudi kakovostnejše preživljati preostali prosti čas. Na Irskem poskušajo zaporniško življenje čim bolj približati življenju na prostosti. Obsojenci lahko svoje izdelke razstavljajo v galerijah in se srečujejo z umetniki. To je opomin, da obsojenci niso izginili, ampak so še vedno del družbene skupnosti.

Pri številnih dejavnosti ne gre prezreti vprašanja o njihovi kakovosti. Bamford in Skipper (prav tam, str. 43) opozarjata, da je pri zagotavljanju ustvarjalnih programov poglavitna težava pomanjkanje sredstev in primernih prostorov. Obstaja neskladje med stališčem, da umetnostni in kulturni programi pozitivno vplivajo na obsojenca, in odnosom odgovornih za zagotovitev izvajanja kakovostnih programov. Žal uresničevanje ustvarjalnih dejavnosti pogosto ni vedno skladno s politiko odgovornih, predvsem zaradi dejstva, da podpirajo vse te dejavnosti, vendar za to ne zagotavljajo primernih finančnih sredstev. Zavedanje posameznika, da je dobro, da potekajo ustvarjalne dejavnosti v zaporu, ni dovolj. Potrebna je podpora širše množice ljudi in institucij, za to da se lahko programi uspešno izvajajo. To pomeni, da potrebuje zavod za kakovostno delovanje podporo in sodelovanje pravosodnih policistov, vzgojne službe, vodstva in drugih. To pa se lahko uresniči šele takrat, ko se vsi zaposleni in odgovorni zavedajo, da imajo ustvarjalne dejavnosti eno pomembnih vlog pri pripravljanju obsojencev na življenje. V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 45) je zapisano, da je visokokakovostna umetniška dejavnost z udeležbo velikega števila obsojencev mogoča le, če se ji v ureditvi prestajanja kazni namenijo ustrezna časovna razporeditev, prostor in finančni viri. Johnson (2008, str. 116) opozarja, da ne morejo biti ustvarjalne dejavnosti uspešne in kakovostne, če niso dobro vpete v sistem delovanja zapora. To morata podpirati zapor in primerna usposobljenost izvajalca. Na splošno so uspešne šele

takrat, ko obsojenci, zaposleno osebje v zaporu in izvajalci programov uživajo medsebojno zaupanje in spoštovanje, v nasprotnem primeru se lahko namen teh dejavnosti začne rušiti.

Športno-rekreacijske dejavnosti

Evropska zaporska pravila (pravilo 27.6) priporočajo, naj zapor omogoča dejavnosti, ki vključujejo šport, igre, hobije in druge dejavnosti v prostem času. Tudi v Minimalnih pravilih o ravnanju z zaporniki je navedeno, da morajo rekreacijske in kulturne dejavnosti zagotavljati vse institucije v korist duševnega in telesnega zdravja zapornikov (pravilo 78).

V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 40–41) so navedeni trije cilji ukvarjanja s telesno vzgojo in športom v zaporu:

- specifičnost: naučiti se enega športa ali izboljšati znanje v njem, na primer v plavanju, košarki;
- socialno učenje: izboljšati sporazumevanje z ljudmi, postati del moštva in delati skupaj, naučiti se prenašati poraze, uriti se v samonadzoru in obvladovanju agresije;
- reflektivnost: odnos do vrednot in norm in razlogov za sprejemanje pravil v športu. Obsojenci lahko ugotovijo, da so pravila v dobro vseh sodelujočih. Seveda je bistveno, da se skladno s temi cilji obsojenci s športom ukvarjajo tudi po prestani kazni.

Športno-rekreacijske dejavnosti so pomembne tudi zaradi ustvarjanja pozitivnega ozračja v kazenskih ustanovah. V poročilu Komisije za razvoj športa pri Svetu Evrope (prav tam) je navedeno, da morajo biti športno-rekreacijske aktivnosti prilagojene posamezniku in skupini. Različen položaj in pogoji obsojencev, kot so dolžina kazni, starost (veliko mladih), stopnja izobrazbe, izvor, njihovo zdravstveno stanje, njihova motivacija, nakazujejo potrebo po prilagajanju programov, v katerih morajo biti ti dejavniki upoštevani.

5.3. PROSTOČASNE DEJAVNOSTI ZAPRTIH OSEB V SLOVENIJI

V 16. členu drugega odstavka ZIKS-1 je navedeno: »Obsojencu je treba v zavodu skladno z možnostmi omogočiti kulturno-izobraževalne dejavnosti, športno-rekreativne dejavnosti, spremljanje dogajanj doma in v svetu ter druge aktivnosti, ki so koristne za njegovo telesno in duševno zdravje.«

Obsojenci svoj prosti čas preživljajo v različnih organiziranih dejavnosti, ki jih vodijo strokovni delavci zavodov ali zunanji izvajalci. Prevladujejo športno-rekreativne dejavnosti, in sicer nogomet, košarka, odbojka, tenis, balinanje, namizni tenis, pikado, šah, fitnes, joga in aerobika. Med kulturnimi dejavnostmi prevladujejo ustvarjalne delavnice ter gledališke in glasbene skupine.

Po Letnem poročilu Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (2010, str. 44) so bile leta 2010 v sklopu teh dejavnosti organizirani raznovrstni turnirji med obsojenci in strokovnimi delavci in medzavodska srečanja. V Zavodu Celje je bil tako organiziran državni turnir za obsojence v šahu, v Zavodu Koper pa v namiznem tenisu. Zavod Dob je bil vključen v lokalno ligo v malem nogometu v Trebnjem. Tekači so se organizirano udeleževali tudi maratonov. Tudi v Kopru je bila organizirana prijateljska nogometna tekma z zunanjim amaterskim nogometnim klubom. V Zavodu Ljubljana so obsojenci odigrali nogometno tekmo z ekipo Kralji ulice. Posebnost je tudi nogometna tekma, ki so jo odigrali mladoletniki iz Prevzgojnega doma Radeče z reprezentanco slovenskih brezdomcev (udeleženci svetovnega prvenstva v Braziliji). V prevzgojnem domu Radeče tradicionalno vsako leto organizirajo športne igre, ki se imenujejo Igre brez zapor, udeležujejo pa se jih vsi zavodi.

Med prostočasnimi dejavnostmi imajo pomembno vlogo ustvarjalne delavnice: slikanje, poslikava stekla, modelarstvo, vezenje, vlivanje mavca, oblikovanje iz gline, pirografiranje, izdelava voščilnic, okraskov, sveč, šivanje gobelinov, kvačkanje, izdelava cvetnih venčkov, mozaikov, nakita, pletenje košar, tkanje, šivanje, aranžiranje, poslikava panjskih končnic, svile, izdelovanje keramike, maket, belokranjskih pisanic in drugo. Ustvarjalne delavnice v zavodih vodijo strokovni delavci in zunanji izvajalci (prav tam, str. 44).

V zavodih popestrijo prosti čas tudi z zunanjimi obiskovalci. Zaprte osebe se udeležijo nastopov gledaliških in glasbenih skupin, potopisnih predavanj, pogovorov, razstav, okroglih miz in drugega. V največjem slovenskem zavodu Dob delujeta tudi pevski zbor in glasbena skupina, obsojenci pa imajo možnost obiskovanja individualnih glasbenih vaj. V večini zavodov izhajajo interni zavodski časopisi, nekateri tudi večkrat na leto. Njihov namen je predstaviti dejavnosti in življenje v posameznem zavodu, kot ga vidijo in doživljajo zaprti. V vseh zavodskih knjižnicah poteka redna izposoja knjig, tudi tujejezičnih, ponekod je omogočena tudi izposoja v lokalnih in potujočih knjižnicah. Izposoja knjig vodijo strokovni delavci in zaprte osebe. V letnem poročilu je poudarjeno, da je bilo leta 2010 v vseh zavodih

opaziti precejšnje povečanje aktivnosti na področju prostočasnih dejavnosti. Vse to kaže na krepitev vezi in sodelovanja zavodov z zunanjim okoljem ter dobro in aktivno delo strokovnih delavcev (prav tam, str. 45).

II. EMPIRIČNI DEL

6. RAZISKOVALNI PROBLEM

Zapor je totalna ustanova, v kateri poteka vodeno, jasno strukturirano in nadzorovano življenje. Z nastopom kazni zapora so posamezniku odvzete številne vloge, prikrajšan je za svobodo, zasebnost, družino, intimnost. Ob tej misli se mi postavlja vrsta pomembnih vprašanj: Kakšno je življenje v zaporu? Kaj je namen zapora? Ali je življenje v zaporu namenjeno tudi intelektualnemu in čustvenemu napredku? Kako obsojenca voditi do uvida v lastno vedenje in sprejemanje odgovornosti? Kako obsojencem pomagati pri uspešnem vključevanju v življenje po prestani kazni?

Prevladujoče relativne ali utilitaristične ideje vidijo namen kaznovanja v specialni in generalni prevenciji ter usposabljanju obsojenca za življenje na prostosti. Pri tem imata osrednjo vlogo rehabilitacija in tretmanska obravnava obsojenca. Namen kaznovanja je osebna in družbena rehabilitacija obsojencev in njihovo ponovno vključevanje v družbo.

V diplomskem delu sem proučevala pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za življenje obsojenk v osrednjem ženskem zaporu v Sloveniji, Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig (v nadaljevanju Zavod). Moja temeljna predpostavka je, da imajo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti v Zavodu pomembno vlogo za rehabilitacijo obsojenk in njihovo reintegracijo v življenje na prostosti. Delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti so prevladujoče oblike tretmana in so tiste dejavnosti, ki omogočajo posamezniku emancipacijo – intelektualno, moralno in telesno. Pomembno je, da imajo obsojenke možnost konstruktivnega preživljanja časa med prestajanjem kazni zapora. Na uresničevanje in vpeljevanje določenih dejavnosti pomembno vpliva, kako zaposleni vrednotijo pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti. Mnenja zaposlenih pomembno vplivajo na to, kako razumejo potrebe obsojenk, mnenje teh pa pomembno vpliva na to, kako prevzemajo aktivno vlogo v navedenih dejavnostih.

Z diplomsko nalogo sem želela raziskati razumevanje pomena dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za življenje obsojenk med prestajanjem kazni zapora in po njej. Zaradi celostne predstavitve raziskovalnega problema sem upoštevala izpovedi obsojenk (s

pridobljenimi intervjuji) in poudarila tudi mnenja zaposlenih. Med njihovimi mnenji sem ugotavljala različnosti in podobnosti.

Za vsako obsojenko je pomembno troje: prihod s prostosti v zapor, življenje v njem in njena vrnitev na prostost. Zanimalo me je, kako obsojenke in zaposleni doživljajo življenje obsojenk v Zavodu in kaj po njihovem mnenju vpliva na konstruktivno prestajanje kazni zapora. Najpomembnejše je poskušati življenje v Zavodu približati življenju na prostosti, kar pomeni obsojenkam, ki so v njem tega zmožne, čim bolj omogočiti delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti.

Obsojenke je treba med prestajanjem kazni zapora spodbujati, da si pridobivajo delovne navade, novo znanje in razvijajo svoje zmožnosti. Raziskovala sem pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za obsojenko, kot ga vidijo zaposleni in obsojenke. Zanimalo me je, kako navedene dejavnosti vplivajo na rehabilitacijo obsojenk, na razvoj njihovih telesnih, duševnih in intelektualnih sposobnosti ter na izoblikovanje novih socialnih vlog. Namen prestajanja kazni zapora je priprava na odgovorno življenje po prestani kazni. Zanimalo me je tudi, kakšno vlogo imajo po mnenju obsojenk in zaposlenih delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti za uspešno reintegracijo v življenje na prostosti.

Menim, da na življenje v zaporu pomembno vpliva dejavna vključenost obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti, zato sem želela ugotoviti morebitne razlike med obsojenkami in zaposlenimi glede vrednotenja vpliva dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti na življenje v Zavodu. Zanimalo me je, ali se po mnenju obsojenk in zaposlenih z dejavnim vključevanjem obsojenk v navedene dejavnosti povečujejo njihova samodisciplina, medsebojno sodelovanje, ali se razvijajo spoštljivejši in odgovornejši odnosi obsojenk do zaposlenih in soobsojenk.

Obsojenke se iz različnih razlogov vključujejo v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti. Nekatere zaradi želje po razvijanju lastnih sposobnosti, druge zaradi manipuliranja z ugodnostmi, tretje pa se sploh ne vključujejo. Raziskati sem želela razloge za vključevanje obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti.

Zavod mora biti okolje, kjer zaposleni zagotavljajo podporo in pomoč pri razvijanju delovnih navad, samostojnosti, ustvarjalnosti in intelektualnega napredka obsojenk. Zanimalo me je, ali so po mnenju zaposlenih in obsojenk upoštewane individualne potrebe in zmožnosti obsojenk

za vključevanje v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti. Raziskovala sem tudi, ali imajo vse obsojenke enake možnosti, da se vključijo v navedene dejavnosti, in kakšne spremembe opazajo obsojenke in zaposleni na področju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti obsojenk v primerjavi s preteklimi leti.

Življenje v zaporu sooblikujejo obsojenke in zaposleni. Ugotoviti sem želela, kateri dejavniki po mnenju zaposlenih in obsojenk poleg dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti še povečujejo možnosti za konstruktivnejše prestajanje kazni zapora. Zanimalo me je še, kaj bi obsojenke in zaposleni spremenili oz. izboljšali med prestajanjem kazni zapora, da bi to omogočalo uspešnejše vključevanje obsojenk v življenje po prestani kazni.

7. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1. Kako obsojenke doživljajo življenje v zaporu? Kaj menijo zaposleni in obsojenke, da potrebujejo obsojenke za konstruktivno prestajanje kazni zapora?
2. Kakšen pomen imajo po mnenju zaposlenih in obsojenk delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti za obsojenke? Kako navedene dejavnosti vplivajo na rehabilitacijo obsojenk in njihovo reintegracijo v življenje na prostosti?
3. Kako po mnenju zaposlenih in obsojenk dejavno vključevanje obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti vpliva na življenje v zaporu?
4. Kateri so po mnenju zaposlenih in obsojenk razlogi za vključevanje obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti?
5. Ali imajo obsojenke po njihovem mnenju in mnenju zaposlenih dovolj možnosti za vključevanje v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti? Ali se kažejo spremembe na področju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v primerjavi s preteklimi leti?
6. Kateri dejavniki po mnenju zaposlenih in obsojenk poleg dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti še povečujejo možnosti za konstruktivnejše prestajanje kazni zapora? Kaj bi obsojenke oziroma zaposleni spremenili in izboljšali med prestajanjem kazni zapora, da bi to omogočalo uspešnejše vključevanje obsojenk v življenje po prestani kazni?

8. METODOLOGIJA

8.1. OPIS OSNOVNE RAZISKOVALNE METODE

Osnovna raziskovalna metoda je deskriptivna in kavzalno neeksperimentalna metoda pedagoškega raziskovanja. Po Stakeu (v Sagadin 2004, str. 94) gre z vidika namena in metodologije v mojem primeru za deskriptivno študijo primera, saj sem poskušala z intervjuji ugotoviti splošnejše razumevanje in vpogled v pojav – pomen dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za življenje obsojenk. S kavzalno neeksperimentalno metodo sem poskušala raziskovalne pojave vzročno pojasniti. Študija primera je celovit opis posameznega primera in njegova analiza oz. opis značilnosti primera in dogajanja ter opis procesa odkrivanja teh značilnosti (Mesec 1998, str. 45).

Empirična raziskava vsebuje tudi elemente kvalitativne raziskave, pri kateri osnovno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi ali pripovedi in v kateri je to gradivo tudi obdelano in analizirano na besedni način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili (prav tam, str. 28). S kvalitativno raziskavo sem želela doseči vsebinsko bogato razumevanje, ki me lahko usmerja pri praktičnem delu (prav tam, str. 47).

V študiji primera sem proučevala več primerov obsojenk in zaposlenih, zato lahko govorimo o večkratni študiji primera (Sagadin 2004, str. 94–95). Proučevala sem razhajanja in podobnosti med mnenji zaposlenih in obsojenk.

8.2. IZBOR ENOT RAZISKOVANJA

V kvalitativno raziskavo je bilo vključenih pet obsojenk in dve zaposleni Zavoda. Obsojenke imajo različne izkušnje pri sodelovanju v dejavnostih na področju dela, izobraževanja in prostega časa. V procesu raziskovanja sem želela pridobiti čim bolj poglobljen vpogled v doživljanje pomena dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za njihovo uspešno rehabilitacijo in uspešno vključevanje v življenje po prestani kazni zapora. Starost obsojenk je od 27 do 31 let, pri čimer je povprečna starost 29 let. Dve obsojenki imata zaporno kazen krajšo od dveh let, tri pa daljšo od dveh let. Najkrajša zaporna kazen pri udeleženi obsojenkah je deset mesecev, najdaljša pa sedem let in šest mesecev, povprečna dolžina zaporne kazni je tri leta in dva meseca. Dve obsojenki imata nedokončano osnovno šolo, dve končano osnovno šolo, ena obsojenka pa ima končano srednjo šolo. Tri obsojenke so

povratnice, dve sta prvič na prestajanju kazni zapora. Vse obsojenke so vključene v delo. Štiri delajo v knjigovoznici, ena v kuhinji. Ena od intervjuvanih obsojenk je vključena v formalno izobraževanje in obiskuje drugi razred osnovne šole. V neformalno izobraževanje so vključene štiri obsojenke. Vse obsojenke obiskujejo prostočasne dejavnosti.

Zaposleni opravljata različno delo v Zavodu in imata dolgoletne in bogate izkušnje s področja izvrševanja kazenskih sankcij. Vzgojna delavka je v Zavodu zaposlena deset let, pravosodna policistka pa sedem.

8.3. ZBIRANJE EMPIRIČNEGA GRADIVA

Podatke sem zbirala z delno strukturiranim intervjujem. Tako sem želela pridobiti subjektivne odgovore, ki poudarijo posameznikovo razumevanje dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti na življenje obsojenk. Pri tem sem izhajala iz okvirnih vprašanj odprtega tipa, s podvprašanji pa sem intervjuvanca spodbujala k temeljitejšemu podajanju mnenja o postavljenem problemu. Vprašanja so sestavljena na podlagi raziskovalnih vprašanj in teoretične podlage o prestajanju kazni zapora. Mesec navaja naslednje značilnosti delno strukturiranega intervjuja: pri tej metodi ne uporabljamo do potankosti vnaprej pripravljenega vprašalnika, ampak le seznam okvirnih tem. Spraševalec in spraševanec sta v neposrednem stiku iz oči v oči, tako da lahko kar najbolj odkrijeta morebitne nesporazume pri komuniciranju in se sporazumeta o pomenu sporočil. Spraševalec naj bi se pomaknil bolj v ozadje, da lahko spraševanec prosto pripoveduje. Znotraj tega pa je vrsta raznih metod in tehnik, od bolj tradicionalnih, kot so pripovedovalni ali narativni intervju, globinski intervju, do novejših, kot je dialoški intervju ali dialog (Mesec 1998, str. 80).

Pripravila sem različna protokola intervjuja, enega za obsojenke in drugega za zaposlene. Zaradi varstva osebnih podatkov bodo vsi podatki, ki bi lahko razkrivali posameznikovo identiteto, izmišljeni. Intervjuji so potekali individualno in anonimno, v sproščenem in zaupnem vzdušju. Vsi intervjuji so v celoti posneti na diktafon.

Intervjuji so za obsojenke in zaposlene potekali v Zavodu, po predhodnem dovoljenju Generalnega urada Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, in sicer v novembra in decembra 2011.

8.4. ANALIZA GRADIVA

Pridobljene podatke sem obdelala z metodo kvalitativne analize. Analiza pomeni interpretirati in v neurejenem izkustvenem gradivu prepoznati celote, ki se nanašajo na posamezni pojav, lastnost, proces, in jih poimenovati. Te pojme povežemo v različne strukture in tako pojasnjujemo dogajanje. Postopek kvalitativne analize sem opravila na podlagi šestih korakov: urejanje gradiva, določitev enot kodiranja, odprto kodiranje, izbor in definiranje relevantnih pojmov in kategorij, odnosno kodiranje in oblikovanje končne teoretične formulacije (Mesec 1998, str. 102–103). Poglavitno empirično gradivo sem najprej uredila in prepisala. Besedilo sem nato razčlenila na posamezne dele, da sem dobila enote kodiranja. V vsakem intervjuju sem najprej podčrtala ključne dele besedila, ki so se navezovali na postavljeni cilj diplomske naloge. Na podlagi dobljenih enot kodiranja, ki so sestavljale posamezno kategorijo, sem rezultate primerjala v posamezni skupini (med zaposlenimi in obsojenkami) in skupini vseh vprašanih. Za tem sta bili na vrsti razlaga in ugotovitev dobljenih izsledkov s teoretičnimi izhodišči.

9. ORGANIZIRANOST DELA, IZOBRAŽEVANJA IN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

9.1. ORGANIZIRANOST DELA

Obsojenke so razporejene na delo v sklopu Javnega gospodarskega zavoda Golovec Ljubljana, Opravilna enota Ig (v nadaljevanju JGZ) in na hišna dela Zavoda. Leta 2011 je bilo obsojenkam omogočeno delo na naslednjih področjih:

- v knjigovoznici je bilo zaposlenih najmanj 8, največ pa 16 obsojenk; obsojenke so bile zaposlene predvsem z različnimi drobno montažnimi izdelki,
- delo zunaj zavoda po 12. členu ZIKS-1 so opravljale štiri obsojenke,
- med letom se nobena obsojenka ni zaposlila na zunanjem delovišču,
- pri hišnih delih (kuhinja, pralnica, vzdrževanje urednosti okolja, čiščenje prostorov uprave, delo na vrtu) je bilo zaposlenih v povprečju 10 obsojenk (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 47).

Za nadzor nad delom in organizacijo dela obsojenk v JGZ skrbi en inštruktor. Pri razporejanju obsojenk na delovno mesto se upoštevajo potrebe Zavoda, nato pa želje obsojenk in njihove sposobnosti za opravljanje posameznih del. Največja težava pri zagotavljanju dela obsojenkam je število prostih delovnih mest, ki je precej premajhno. Glavni razlog za to sta presežek delovne sile na trgu in cena takšne delovne sile. Obsojenke večkrat izražajo potrebo po delu v Zavodu. Ta jih poskuša kolikor se le da upoštevati, zato jih vključuje v razna hišna opravila, kot so urejanje okolice in urejanje zavodskih prostorov (prav tam, str. 48).

Za nadzor nad delom in organizacijo hišnih del obsojenk skrbi ena kuharica – inštruktorica. Težave se kažejo tudi pri opravljanju hišnih del. Leta 2011 je imel Zavod pri zaposlovanju obsojenk na hišnih delih kar nekaj težav. Kljub povečanju stanja obsojenk so zelo težko zapolnili izpraznjena delovna mesta. Vzroki za pomanjkanje obsojenk, sposobnih za delo, so kratke kazni, bolezni in odvisnost od prepovedanih drog (prav tam, str. 49). Požar (2005, str. 34) ugotavlja, da je pozitivne učinke dela opaziti pri obsojencih, ki prestajajo srednje dolge in dolge zaporne kazni, teže pa je delo organizirati pri obsojencih, ki prestajajo krajše zaporne kazni, saj se pri teh kažejo pomanjkanje delovne aktivnosti, neusposobljenost, majhna storilnost in velika fluktuacija delovne sile.

9.2. ORGANIZIRANOST IZOBRAŽEVANJA

V Zavodu je leta 2011 potekalo več oblik neformalnega izobraževanja, kot je mediacija oz. usposabljanje za uspešno reševanje medsebojnih konfliktov, zajemalo je izkustveno delo, praktično delo in delo v skupinah; usposabljanje za življenjsko uspešnost – Most do izobrazbe, program usposabljanja za funkcionalno pismenost in splošno razgledanost; CDI Univerzum – motivacijska delavnica v zvezi z načrtovanjem izobraževanja za obsojenke, kjer so dobile informacije v zvezi z izobraževanjem v zunanjih izobraževalnih ustanovah, pomoč pri vzpostavljanju kontakta z različnimi šolami in svetovanje pri izbiranju programa; tečaj angleškega jezika pod vodstvom izobraževalnega centra Ceneta Štuparja; usposabljanje za življenjsko uspešnost – Moje delovno mesto in Glasbena šola, kjer so se obsojenke učile igranja na klaviature. Formalnega izobraževanja leta 2011 v Zavodu ni bilo. Zunaj Zavoda se je izobraževalo pet obsojenk. Tri so obiskovale osnovno šolo in dve srednjo strokovno šolo. Za vse obsojenke, ki so obiskovale osnovno šolo, je bilo izobraževanje brezplačno, ena obsojenka si je srednješolsko izobraževanje financirala sama, drugi ga je delno financiral zavoda za zaposlovanje (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 17–18).

V Zavodu namenjajo posebno pozornost prepoznavanju motivacije za izobraževanje vsake posamezne obsojenke. Poleg ocene motivacije upoštevajo dejavnike, kot so stopnja dosežene izobrazbe, neformalno pridobljena znanja, delovne izkušnje obsojenke, življenjske izkušnje obsojenke in starost. Zavodska pedagoginja v nadaljnji obravnavi prouči želeni izobraževalni program, oceni stopnjo težavnosti določenega programa, vire financiranja, trajanje programa, pripravljenost sodelovanja svojcev, predvideva morebitne težave, ki bi se lahko pojavljale v zvezi z izobraževanjem. Strokovni delavci oddelka za vzgojo namenijo posebno pozornost spodbujanju obsojenk za izobraževanje, predvsem tistim, ki so bile pred prihodom v Zavod že vključene v izobraževanje, obsojenkam z velikimi primanjkljaji v izobrazbi (nepismene in funkcionalno nepismene obsojenke), obsojenkam, ki izkazujejo veliko motiviranost za izobraževanje, vendar se ne izobražujejo, obsojenkam, ki imajo daljše kazni, in obsojenkam brez poklicne kvalifikacije, brezposelnim obsojenkam ter obsojenkam, odvisnim od alkohola ali prepovedanih psihoaktivnih substanc. Pedagoginja v Zavodu pomaga predvsem pri pridobivanju literature, vpisu v šolo, vzpostavljanju rednih stikov s šolo, spremljanju učnih dosežkov obsojenk, sprotnem motiviranju, spremljanju poteka učenja in odpravljanju težav, ki so nastale v učnem procesu (prav tam, str. 20). Vendar je opaziti težave v premajhni motivaciji celotne populacije obsojenk za izobraževanje. V Zavodu ugotavljajo (prav tam), da

ima velika večina obsojenk težave že pri zadovoljevanju eksistencialnih potreb, zato je motivacija za izobraževanje pogosto drugotnega pomena. Majhna motivacija za izobraževanje je še posebno izrazita pri odvisnicah od prepovedanih psihoaktivnih substanc, Rominjah in starejših obsojenkah. Težave z majhno motivacijo so povezane tudi z zagotavljanjem finančnih virov. Večina programov, v katere bi se obsojenke lahko vključile, je samoplačniških, drugi viri financiranja so težko dosegljivi. Le redkim obsojenkam pri tem finančno pomagajo svojci. Težava se kaže tudi v majhnosti Zavoda. Zunanji izvajalci so redko pripravljene priti v Zavod, saj jim je težko zagotoviti udeležbo določenega števila obsojenk.

9.3. ORGANIZIRANOST PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI

Prosti čas je vir, ki pripomore h krepitvi in stabilnosti medosebnih odnosov v zaporu. Prosti čas omogoča prostor za svobodo in osebnostni razvoj obsojenk. V sklopu prostega časa si pridobivajo socialne veščine, sodelujejo, usklajujejo mnenja. Prosti čas omogoča obsojenkam, da razvijejo nove vidike odnosov, ki jih pri delu in izobraževanju ne morejo. Delo in izobraževanje sta lahko rutinski obveznosti in monotoni. Prostočasne dejavnosti prav to razbijajo in omogočajo spontanost, veselje, odprtost in čustveno bogatenje (Tepavčević 2003, str. 29). Skupinska vključenost obsojenk v prostočasne dejavnosti daje priložnost za reševanje konfliktnih situacij, zaradi neformalne narave in izbire prostočasnih dejavnosti pa je mogoče, da so sprejemljive in privlačne za številne obsojenke, ki sicer ne bi bile deležne izobraževanja.

Ustvarjalne delavnice

V Zavodu se trudijo in spodbujajo vse obsojenke k čim bolj kakovostnemu in dejavnemu preživljanju prostega časa. Zavedajo se, da tak način preživljanja prostega časa krepí posameznikovo pozitivno samopodobo in medosebne odnose obsojenk. Zato so v Zavodu organizirane številne ustvarjalne delavnice, ki jih vodijo študentke družboslovnih ved. Ustvarjalne delavnice so tematsko obarvane in spodbujajo različne možnosti kreativnega izražanja. Obsojenke slikajo, vezejo, šivajo, aranžirajo, izdelujejo voščilnice, okraske in nakit. Delavnice obsojenkam omogočajo izdelavo lastnih unikatnih izdelkov, kar pripomore k občutku zadovoljstva in potrditve. Obsojenke v takšnih delavnicah razvijajo svoje talente in ročne spretnosti (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 20).

Veliko pozornost pri razvijanju ročnih spretnosti je Zavod leta 2011 posvetil ustvarjanju pletenih izdelkov. Obsojenke so imele tudi možnost obiskovanja slikarske delavnice, glasbene šole, pevskih vaj in literarnih delavnic, vse to so vodili zunanji izvajalci (prav tam).

Urejanje bivalnih prostorov

Posebej spodbudno je, da obsojenke na lastno željo v svojem prostem času prenavljajo bivalne prostore in pohištvo. Glede na to, da bivajo v starem gradu, je za to veliko priložnosti. Tako poskuša Zavod obsojenke spodbuditi k medsebojnemu sodelovanju in solidarnosti, odgovornosti do lastnine in skrbi za bivalne prostore. Zavod priskrbi le material in potrebno orodje, drugo naredijo same. Avgusta 2010 je bil organiziran projekt Otroška sobica. Njegov namen je bil urediti sobo za obiske obsojenk z otroki, mlajšimi od 12 let. Obsojenke so prostor popolnoma priredile otrokom, prebelile so stene, narisale na njih otroške motive, pobarvale mizo, omaro in stole, skvačkale zavese, zašile okrasne blazine. V projekt je Zavod želel vključiti čim več mamic obsojenk, ki bodo uporabljale ta prostor in tako dodatno okrepile svojo materinsko vlogo. V Zavodu so uredile tudi bivalni prostor obsojenk, ki imajo pri sebi dojenčka. Prav tako so v tem projektu sodelovale obsojenke, ki so se pripravljale na rojstvo med prestajanjem kazni zapora. Osrednji ženski zapor na Igu se namreč spopada s specifično obravnavo zaprtih oseb, to so matere z otroki. Vprašanje je, kako tem materam zagotoviti možnost čim večjega ohranjanja stikov z otroki, ki so na prostosti, oz. kako materam, ki imajo otroke pri sebi med prestajanjem kazni zapora pomagati pri udeleževanju svoje materinske vloge. Na Portugalskem so v sklopu prostočasnih dejavnosti izpeljali projekt *BebéBabá*. Gre za glasbeni projekt, ki je bil namenjen mamam obsojenkam in njihovim otrokom. Rodrigues (2010, str. 77) je ugotovila, da je glasbeni program pripomogel h poglobitvi odnosov med obsojenkami in njihovimi otroki. Meni, da morajo imeti tudi otroci mater obsojenk enake možnosti za doživljanje umetnosti kot otroci, ki imajo mame na prostosti. Skupne glasbene izkušnje obsojenk in otrok lahko pomagajo nadomestiti socialne primanjkljaje otrok in so dodatna razsežnost pri njihovi vzgoji.

Športno-rekreacijske dejavnosti

Športno-rekreacijske dejavnosti so v Zavodu manj razvite, leta 2011 je potekala le joga, vodila pa jo je zunanja izvajalka. Obsojenke lahko uporabljajo zavodsko telovadnico, ki jim omogoča igranje namiznega tenisa, rekreacijo na sobnem kolesu in izvajanje gimnastičnih

vaj. Na zavodskem dvorišču lahko igrajo odbojko, badminton, košarko ali tečejo (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 20).

Prireditve

V sklopu prostočasnih dejavnosti se v Zavodu organizirajo glasbene in gledališke prireditve, na katerih gostujejo zunanji umetniki. Bolj kot to pa v Zavodu spodbujajo prireditve, ki jih organizirajo obsojenke same. Tako so ob 8. marcu 2011 praznovale dan žena. Ob tej priložnosti so priredile modno revijo pletenih izdelkov pod vodstvom študentk filozofske in pedagoške fakultete. Svoje unikatne izdelke so obsojenke predstavile zelo ustvarjalno, s plesom, petjem, igranjem in drugim. Na to prireditev so se pripravljale več mesecev (prav tam, str. 21).

Zavodski časopis

Leta 2011 je Zavod spet izdal interno glasilo *Žarek*. V njem lahko obsojenke objavljajo svoje literarno ustvarjanje. V poeziji in prozi izpovedujejo svoje življenjske izkušnje, doživljanje in razmišljanje. Ob izdaji *Žarka* je bila 28. septembra 2011 v Zavodu slovesna prireditev. Obsojenke so jo pripravile skupaj s študentkama filozofske in pravne fakultete. Ob tej priložnosti so z recitali in petjem predstavile svoje literarno ustvarjanje. Po prireditvi je bila razstava slik, ki so jih naslikale obsojenke (prav tam).

Zavodska knjižnica

Obsojenke si lahko izposojajo knjig v zavodski knjižnici. Leta 2010 (Letno poročilo Zavoda... 2010, str. 20) zavodska knjižnica pridobila precej novih knjig različnih donatorjev (Založba Modrijan, Varstveno delovni center Tončke Hočevar, Mladinska knjiga Založba, Ministrstvo za pravosodje RS). Zelo dobrodošlo je, da v Zavodu tako spodbujajo bralno kulturo. Knjižnica ima približno 4000 knjig različnih zvrsti. Obsojenke si največ izposojajo duhovno literaturo in romane z ljubezensko vsebino (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 21). Lehmann in Locke (2005, str. 11) menita, da je gradivo, ki ga zaprta oseba bere, odvisno predvsem od kakovosti in primernosti zbirke v zaporniški knjižnici. Redno si knjige izposoja približno polovica obsojenk. Enkrat na mesec imajo možnost izposoje knjig v potujoči knjižnici. V njej je ponudba knjig še pestrejša, zato je zelo dobro obiskana (Letno poročilo Zavoda ... 2011, str. 21).

10. UGOTOVITVE IN INTERPRETACIJA

10.1. DOŽIVLJANJE ŽIVLJENJA V ZAPORU IN RAZUMEVANJE KONSTRUKTIVNEGA PRESTAJANJA KAZNI ZAPORA

V pogovorih z obsojenkami in zaposlenima so se v sklopu kategorije doživljanje življenja v Zavodu in razumevanje konstruktivnega prestajanja kazni zapora pokazale naslednje pogloblitve teme:

- Pomen dela in izobraževanja pri prestajanju kazni zapora
- Pomen urejenih družinskih odnosov pri prestajanju kazni zapora
- Pomen dobrega sodelovanja z zaposlenimi pri prestajanju kazni zapora
- Negativno doživljanje kazni zapora zaradi osebnih težav in neurejenih odnosov s soobsojenkami
- Potreba po večji odgovornosti obsojenk za pozitivnejše doživljanje prestajanja kazni zapora
- Pozitivno doživljanje življenja v zaporu
- Pozitivne spremembe na področju prestajanja kazni zapora v primerjavi s preteklimi leti

Po mnenju vzgojne delavke je mogoče konstruktivno prestajati kazen zapora, kadar imajo obsojenke možnost opravljati delo in se izobraževati. Konstruktivno prestajanje kazni zapora pomeni šolo življenja in pripravo na uspešno vključevanje v življenje po prestani kazni. Pravosodna policistka meni, da bi Zavod težko naredil kaj več od tega, kar je na voljo. Pravi, da je mogoče v primerjavi s preteklimi leti opaziti, da se sodelavci bolj angažirajo in sodelujejo pri boljšem bivanju za obsojenke in zaposlene v Zavodu.

Tri obsojenke so odgovorile, da jim za njihovo konstruktivno prestajanje kazni zapora največ pomenijo urejeni odnosi z družino. To ponazarjajo njihove izjave:

O4: *»Glede na to, da imam družino, ki mi ves čas stoji ob strani, mislem brez njihove pomoči jest nebi zmogla. Bi samo še bolj padla. Brez njihove ljubezni nebi zdržala tega psihičnega pritiska, ki se dogaja tukaj.«*

O2: *»Men je družina že skos stala ob strani, mogoče pa res zdej mal bl, ko vidjo da sm začela vsaj mal razmišlat. Moja mami bi rajš celo vidla, da nism s tem partnerjem. Nimam kej rečt,*

vedno kadr sm v zaporu mi pomaga, to ji vsaka čast. Zdej sm že tretič v zaporu in mi še vedno pomaga. Še vedno me ma za svojo. Sej znam to cent in si kr zavedam tega, da je dobra.»

O5: »Zunanja situacija družine. Zunanji problemi s partnerjem in otroki name zelo vplivajo. Lažje prestajam kazen, ko vem, da je vzunaj vse OK, da je doma vse uredi, da se starši ne kregajo, da gre otrokom dobro v šoli, da so zadovoljni.»

Dve obsojenki doživljata življenje v zaporu kot nekaj težkega. Razlog za to je v tem, da jima po njunem mnenju zaposleni premalo zaupajo, same imajo premalo možnosti za dokazovanje svojih sposobnosti, s soobsojenkami pa imata slab odnos. Povedali sta:

O3: »Težko je, nimaš enga k mu bi zaupau.»

O4: »Težko, glede na to, da sem bila dvanajst let odvisnica, je ta zapor res ena prelomnica v mojem življenju. Upam da pozitivna, in da jo bom znala izkoristit sebi v prid. Najtežje tukaj so odnosi z ostalimi puncami. Občutek mam, da je ful velik nevoščljivosti, nepotrebnege kreganja, opravljanja«

Tudi Adjuković in drugi (1991, str. 351) pravijo, da izsledki raziskav kažejo, da je primerno splošno institucionalno vzdušje najprej odvisno od razmerja med obsojencem in osebjem in od programske usmeritve zavoda. V slabem vzdušju prevladujejo neprijetni občutki, medsebojni odnosi so moteni, nastajajo nasprotja. Negativno doživljanje življenja v zaporu se tako kaže v konfliktnosti, netolerantnosti, pasivnosti in nezaupanju (Brinc 2011, str. 16). To jemlje energijo obsojencem in zaposlenim, posledica je slab ali celo nasprotni učinek namena kaznovanja. Ugodno vzdušje pospešuje pozitivne skupinske procese, omogoča bolj odprto izražanje, boljše medsebojne odnose med vsemi obsojenci in zaposlenimi (Adjuković in drugi 1991, str. 351). Pozitivno doživljanje življenja v zaporu se kaže v medsebojnem razumevanju, strpnosti, odprtem izražanju, medsebojnem zaupanju in spoštovanju (Brinc 2011, str. 16). Tako v zaporu nastajajo temeljne možnosti za uresničevanje postavljenih in zaželenih ciljev.

Tri obsojenke so povedale, da na njihovo konstruktivnejše prestajanje kazni zapora pomembno vplivajo možnosti za pogovore z vzgojnimi delavci. Vendar pravijo, da je teh možnosti v Zavodu premalo. Ena od njih je ob tem poudarila, da ima občutek, da je opažena pri zaposlenih le, kadar se vede destruktivno. To ponazarja spodnja izjava:

O3: *»Oni so že v redu, sej se trudjo, sam premal jih je. Zato pa je tko, da pridem hitr na vrsto sam k nardim kakšno piz.....«*

Ena od obsojenk meni, da Zavod ne more veliko pripomoči k njihovemu boljšemu počutju. Omenila je odgovornost vsake obsojenke za lastno življenje. Povedala je:

O2: *»Moje življenje je takšno, kot si ga naredim. Za to Zavod ne more prevzemati odgovornosti. Vse je odvisno on nas, kako bom prestajala kazen. Od ns je odvisno al bomo spoštovale pravila al ne. Če bom jest delala probleme, mi pač uprava ne bo dovolila nič. Če bom pa jest pokazala kakšno pozitivno stvar mi bo pa tud uprava dala kej več. Če bom jest zaje.... prosti izhod, sm si sama kriva, s tem nima uprava nč.«*

Na vprašanje, ali je tako razmišljala že na prvem prestajanju kazni, je odgovorila, da ne. Svoj odgovor je pojasnila takole:

O2: *»Ne, na prvi kazni sem se jest tepla, pa razbijala, pa pizd..... delala. Tko sm začela razmišljat v Avstriji, pač da je bolj če dobr funkcioniraš, če delaš in spoštuješ red, ker pol se vsaj kam prmakneš. S silo in agresijo se pač kle ne da nč dolgoročnega rešit, ne prideš nikamor.«*

Povedala je tudi, da zdaj, ko ima možnost delati, laže prestaja kazen in v sebi občuti manj agresije.

Ena obsojenka doživlja življenje v zaporu kot nekaj lepega. Pravi:

O1: *»Lepo. Lepo. Grem delat, dobro se počutim. V ponedeljek grem delat, v torek grem v šolo, v sredo grem delat, v četrtek grem v šolo, v petek delat in potem sam čez vikend doma. Ampak, da tko živim v Zavodu sm si mogla trdo prislužit. In vsaka si mora zase prislužit in potruditi.«*

Tri obsojenke, ki so povratnice pravijo, da zdaj laže prestajajo kazen zapora kot prvič. Razlogi za to so: več možnosti za opravljanje dela, več spodbude, korektnjši odnosi z zaposlenimi (predvsem pravosodnimi policisti), enakovrednejša obravnava obsojenk ter večje spoštovanje hišnega in dnevnega reda obsojenk. To so pojasnile takole:

O1: »U, na prvem prestajanju je bilo velik teži. Zaradi dela. Nisem imela kaj delat. Delala sam samo dve uri v pralnici. Pol sm šla v sobo, pa mi je blo tok dolgčas. Nisem vedla brat, pol pa nisem mogla nobene knjige v roke prijet pa brat. Zdej pa lahko berem, če mi je ušeč, ker sem se naučila tega tuki. Zdej je čist drugače....Lahko povem, da zdaj ko sem drugič na prestajanju kazni, mi je ta zapor prinesel velik sprememb. In v mišljenju in pogledu na sebe in pogledu na družino. Velik sem se spremenila na boljše, nisem več takšna kot včasih. Zdej razmišljam, da ko pridem van iz zapora, prvo mi je da si najdem zaposlitev, da nadaljujem s šolo, da naredim nekaj lepga iz sebe«

O3: »...ja najbl se to pozna, da se bl držijo previl, bl se mormo držat hišnega pa dnevnega reda in to vse. Pa s paznicami se da več stvari pogovort, kot včasih«

O2: »Tudi teh dejavnosti jih ni bilo tolko, nismo pletle, ustvarjale. Bla sem bl v depri, zdej se pa zamotm, skos neki delam«.

10.2. POMEN DELA ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK

V pogovorih z obsojenkami in zaposlenima so se v sklopu kategorije dela pokazale naslednje poglobitve teme:

Tabela 1: Pomen dela

POZITIVNE LASTNOSTI	PREDLAGANE IZBOLJŠAVE
Pridobivanje delovnih navad	Raznovrstnost dela za obsojenke v knjigoveznici
Upoštevanje navodil in vztrajanje pri delu	Premagovanje zaskrbljenosti in strahu pred možnostjo opravljanja dela na prostosti
Prve delovne izkušnje	Spodbujanje odgovornosti in razumevanja zaposlenih obsojenk v knjigoveznici
Odgovornost obsojenk, ki delajo v kuhinji, do dela	Več spodbude za opravljanje dela od vseh zaposlenih
Občutek zadovoljstva in samozavesti obsojenk, ki delajo prvič	Možnost obiskovanja delovne terapije za obsojenke, ki niso zmožne opravljati dela v kuhinji ali knjigoveznici
Boljše vzdušje, manj nepotrebnih konfliktov	
Več reda in discipline zaposlenih obsojenk in manj nedovoljenih drog	
Večja povezanost in skupna odgovornost zaposlenih v kuhinji	
Zasluzek, ugodnosti, kakovostna zapolnitev časa	

POZITIVNE LASTNOSTI	PREDLAGANE IZBOLJŠAVE
Več možnosti za opravljanje dela v primerjavi z zadnjimi leti	

Vir: lasten

10.2.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu dela za osebno rehabilitacijo in reintegracijo obsojenk za življenje na prostosti

Vzgojna delavka meni, da se obsojenka, ki dela, počuti bolje in samozavestneje že zato, ker delo opravlja samostojno. Zavod mora pripravljati obsojenke na življenje po prestani kazni in delo je ena od priprav. Ob tem dodaja:

VD: *»Če nič drugega, je pomembno to, da se nauči obsojenka poslušati, da zna slediti navodilom in jih upoštevati. In hkrati, da vidi, da se splača potruditi, da s svojim delom, s svojo pridnostjo nekaj zasluži.«*

Pravosodna policistka o pomenu dela pravi, da obsojenke v delovnem procesu pridobijo občutek večvrednosti. Nekatere tudi prvič v življenju občutijo zavezo in odgovornost do dela. Pravi takole:

PP: *»Dekle ima občutek, da je nekaj dala nase, pokazala, da zna, da je več vredna. Da ima obveznost, odgovornost, nekatera dekleta to občutijo prvič.«*

Vzgojna delavka pravi, da poizkušajo delo zagotoviti čim več obsojenkam. Nekatere si prvič v življenju pridobijo delovne izkušnje, še pomembnejše od tega pa je, da se naučijo pri delu vztrajati in razvijati ter ohranjati delovne navade. Tri od intervjuvanih obsojenk v Zavodu prvič v življenju delajo. Ena od njih pravi, da ji delo veliko pomeni, ker si pridobiva novo znanje, vesela je tudi plačila za opravljeno delo. To pojasnjuje spodnja izjava:

O1: *»Jaz sam ciganka in tuki zdaj prvič v življenju delam. Meni je pomembno, da ugotovim kaj je delo, ker jaz prej nikoli nisem delala. To mi pomeni ogromno. Čakaš en mesec pol dobiš plačo, si vesela tega denarja, kljub temu da je malo, je pa nekaj. Jest se na delu tud velik naučim, vsega po malo. Pa to, da se sploh naučim hodit na delo vsak dan, to je veliko.«*

Obsojenka ob tem izraža veselje, da je sposobna opravljati delo. Z delom v Zavodu je spoznala, da si lahko denar pridobi tudi na pošten način. Povedala je:

O1: *»Prvi dan ko sem šla delat me je bilo zelo strah, nisem vedla kako to zgleda, kako me bodo gledali ostali, kaj bom delala. Pol sem se pa počasi navadla in mi je ratal ušič in sm bla tega ful vesela. Vesela sm bla tega, da sm sposobna to delat in da lahk nekaj iz sebe naredim. Vesela sm bla tega, da ne mislim sam na to, da bom koga ukradla, ali na krajo, ali na fehtanje, ali na šloganje. Jaz zdaj dokažem, da lahk tudi na lep in pošten način pridem do denarja, do tega da nekaj zaslužiš. Če hočeš. In to sem spoznala tukaj v zaporu, prej tega nisem spoznala. Tudi nisem imela te možnosti«.*

Druga od obsojenk, ki dela prvič, je poudarila, kako je zanjo pomembno, da se uči reda in samodiscipline pri delu, da ga zna speljati od začetka do konca in da je sposobna vsak dan znova zjutraj vstati in ga korektno opraviti. Na prostosti si želi poiskati boljše delo, vendar pa meni, da je vztrajanje pri delu temelj za opravljanje vsakega dela:

O4: *»Vesela sem, da sem prišla tako daleč, naučila sem se ene discipline, držati reda. Tega prej pri meni ni bilo«*

Ena od obsojenk, si je želela delo v Zavodu opravljati, še preden je prišla na prestajanje kazni zapora. Na vprašanje, kako to, je odgovorila:

O5: *»Zato, ker ne morem brez dela, mi daje osebno zadovoljstvo... to da sama služim denar, mi je pomembno in da sem finančno neodvisna od mojih najbližjih. Zadovoljna sem, da lahko nekaj koristnega delam, ohranjam svoje delavne navade. Jest sm zunaj skos delala, tako da imam razvite delavne navade, že zunaj sem bila disciplinirana za delo in nagnjena k redu, sam pomembno mi je, da lahko vse to tukej ohranjam.«*

Ena od obsojenk je prepričana, da delo v Zavodu ne omogoča osebnega razvoja, niti si ne more pridobiti delovnih navad. Neale (1976, str. 18) pravi, da je ena od težav obsojencev ta, da je iz njihovega načina življenja pogosto izključena misel na delo kot navado. Zanje je delo lahko pomembno le občasno, ali pa se mu celo izogibajo. Najpogosteje jim delo ni v navadi, kaj šele, da jim je potrebno. Ta odnos do dela ustreza njihovi splošni naravnosti in nagonskim odzivom ali pomanjkanju teh v zvezi z zahtevami življenja. Bistvo je v tem, da

začnejo delo sprejemati kot nujno potreben element življenja. Če si obsojenec pri opravljanju delovne naloge pridobi veščine, ki mu bodo ob pravem času koristile na prostosti, je doseženo veliko.

Delo v Zavodu se zdi trem obsojenkam dolgočasno in monotono in jim ni izziv. Vendar ena od teh obsojenk ugotavlja, da ji je z osebne vidika veliko že to, da vztraja pri delu. To ponazarja spodnja izjava:

O4: *»Ti v tem delu ne vidš enostavno nobenega napredka in to je najtežje. Jest v tem delu ne dobim nobene potrditve zase razn to da seb dokažem, da sem sposobna vztrajat, vstajat vsak dan znova in it na delo.«*

Obsojenka, ki je v preteklosti delala v kuhinji, zdaj pa v knjigoveznici, je omenila razlike med načinom dela. Pravi, da je z veseljem delala v kuhinji, ker je bilo tam delo razgibano. Delo v kuhinji je bilo zanjo bolj odgovorno kot delo v knjigoveznici. To ponazarja spodnja izjava:

O3: *»Tuki v delavnici k sm je lažje delo, to je 1x1. V kuhni je blo pa bolj zanimivo, bolj z veseljem sem delala. V kuhinji sem vedela, da imam eno odgovornost, tja sm mogla pridt. Delal nas je mal, jest ostalih kuharc nism mogla pustit na cedilu, pa da delajo namest mene. Jest sm mogla it v službo, ker nismo mogli bit brez zajtrka, kosila. Tuki pa kr nekak, če se ti včasih ne da it, pač greš na bolniško, menstrualne težave, al bilokaj.«*

Obsojenka še pravi, da si je v kuhinji pridobivala nove izkušnje in postopoma napredovala pri opravljanju dela. V nasprotju z delom v knjigoveznici si je v kuhinji vedno znova dokazovala, da se je sposobna priučiti novih stvari. Pravi, da:

O3: *» Jest sm v kuhinji skos nekaj počela in to je blo dobr, skos je blo neki novga. Na primer, jest sm tm najprej samo posodo brisala pa zlagala, pol sm jo pomivala. Pol sm začela pomagat pr pripravi hrane, pa pri kuhanju, ane. Tuki se pa nč ne dogaja, nč, vsak dan isto, vsako uro isti gib. V kuhni si ti lahko tud neki seb dokazav, ne vem da se lahko naučiš neki novga, kar prej še nisi znav. Tuki pa nimam kej seb dokazvat, zložš, zalimaš, zložš nazaj in to delaš skos. Zato pa lahk rečem, da sm v kuhni dobila delove navade, k jih pa prej nism mela. To je biu poj prvi deu.«*

Tudi druga obsojenka, ki opravlja delo v kuhinji, je poudarila pomen odgovornosti, ki ga ima do dela. Pravi, da zaradi tega počuti bolj samozavestno in občuti, da jo soobsojenke bolj spoštujejo. Bryans in Jones (2001, str. 226) pravita, da je obsojenčeva delovna vloga lahko pomemben dejavnik pri določanju njegovega statusa v zaporu in zunaj njega. Primerno delo lahko vpliva na njegovo lastno samopodobo.

Vzgojna delavka je pritrdila, da se zaveda, da je delo v knjigovoznici za obsojenk enolično, vendar meni, da je to nekako dobro za njihov razvoj:

VD: *»Nekoliko je to dobro, tudi zunaj ne bodo imele možnosti kar koli delati, porijeti bodo morale za delo, ki jim bo na voljo. Veliko je odvisno od njih, ali želijo kljub takšni ponudbi dela v zavodu kaj narediti pri sebi.«*

Dve obsojenki sta izrazili zaskrbljenost in strah, ali bosta imeli na prostosti sploh možnost opravljati delo. Ena od njiju je poudarila, da je lažje preživeti v Zavodu, kjer ima zagotovljeno hrano in odejo ter možnost dela, zaveda se, da si bo zunaj veliko težje poiskala delo. To ponazarja spodnja izjava:

O2: *»Jest sm sposobna osem ur delat, ni v tem problem...ampak jest mam tako kartoteko za sabo, če smo že realni, da me noben ne bo vzel v službo. Lohk bi bla kernalca, čistilka, to je pa vse, pa še to vprašanje, v kšni banki sigurno nebi mogla čistt....Tuki v zaporu je lahko preživeti, ker imaš delo, zunaj ga pa ni.«*

V zborniku »Prison Education and Training in Europe« (2011, str. 18) je zapisano, da se obsojenci na prostosti srečujejo s številnimi ovirami pri iskanju zaposlitve. Te so predvsem pomanjkanje delovnih izkušenj zunaj zaporskega življenja, predsodki delodajalcev in njihova kazenska evidenca. Poleg tega je delo v zaporu na splošno nizko kvalificirano in je večinoma omejeno na preproste ročne aktivnosti. Te delovne izkušnje onemogočajo razvoj delovnih sposobnosti obsojenca in malo pripomorejo k zaposlovanju na prostosti (prav tam, str. 21).

Druga obsojenka pravi, da je po prvem prestajanju kazni našla delo v trgovini, vendar, ko so izvedeli, da je bila v zaporu, je naslednji dan ostala brez službe. Ve, da je sposobna dobro opravljati delo in drugače živeti, vendar se boji, da bo to težko dokazala. O pomoči Zavoda pri iskanju zaposlitve na prostosti je povedala:

O4: *»Zavod naredi za urejanje zaposlitve na prostosti premalo. Vesela sem, da lahko koristim proste izhode in si v tem času sama iščem službo.«*

Potrebna bi bila večja povezanost med zapori in lokalnim trgom dela. Večje sodelovanje med poklicnim usposabljanjem obsojencev in zavodom za zaposlovanje, z namenom da bi obsojencem ponudili izobraževalne programe, ki bi jih pripravljali na iskana delovna mesta. V Franciji je potekal projekt Tunnel. Namenjen je bil prehodu med zaporom in zaposlitvijo obsojenca na prostosti, prek strokovnega mentorstva. Projekt je obsojencem omogočal usposabljanje, izobraževanje in pripravništvo. Sodelujočim obsojencem je bilo dovoljeno zapustiti zapor za opravljanje pripravništva. Opravljali pa so ga v lokalnih podjetjih. Ključni dejavnik uspeha projekta je bila vzpostavitev aktivnega sodelovanja z delodajalci (npr. obiski delodajalcev v zaporu, informativna središča, okrogle mize ...). Poleg tega je projekt prilagodil izobraževalne programe potrebam trga dela in znanju ter kompetencam obsojencev (Prison Education and Training ... 2011, str. 23–24).

Vzgojna delavka je poudarila, da ima obsojenka skladno z 99. členom ZIKS-1 šest mesecev pred iztekom kazni možnost aktivnega iskanja zaposlitve na zavodu za zaposlovanje. O tovrstnem zaposlovanju pravi:

VD: *»V Zakonu sicer obstaja možnost, vendar so zelo težko zaposljive. Problem je, da je službo nasploh težko poiskati, ker je obdobje gospodarske krize. Potrebovali bi delavnice za osebe, ki so teže zaposljive, in to naše obsojenke seveda so.«*

V študiji »National Association for the Care and Resettlement of Offenders« (Sarno in drugi 2000, str. 2) v Angliji leta 1997 o zaposlovanju obsojencev po prestani kazni so ugotovili, da je za obsojence po odpustu na voljo zelo malo služb; da je večina služb, ki jih opravljajo nekdanji obsojenci, za polovični delovni čas in za določen čas; da so večinoma slabo plačane; da je veliko nekdanjih obsojencev zaznamovanih zaradi preteklih kaznivih dejanj; da obsojencem pomanjkanje delovnih izkušenj in kvalifikacij za delo onemogoča konkurenčnost na trgu dela; da se številni obsojenci spopadajo z osebni problemi (pomanjkanje koncentracije in motivacije itd.).

Zanimivo je, da je ena od obsojenk, ki dela v kuhinji, prepričana, da ji bo to delo pomagalo pri iskanju njene zaposlitve na prostosti, in pravi, da:

O5: *»Ko bom šla enkrat iz zapora vem, da mi bodo koristile te izkušnje, ki sem jih pridobila s kuhanjem in nasploh v zaporu. Jest upam, da bom zaradi tega lažje dobila zaposlitev. Sej mam že dve leti konkretnih izkušenj dela v kuhinji, sm se kr neki naučila.«*

10.2.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu dela obsojenk na življenje v Zavodu in medsebojnem sodelovanju obsojenk pri opravljanju dela

Zaposleni se strinjata, da je, odkar je spet zaposlenih več obsojenk, zaznati razlike v medosebnih odnosih obsojenk. Poudarili sta, da več zaposlenih obsojenk pomembno vpliva na vzdušje v zavodu.

Dve od intervjuvanih obsojenk sta izpostavili, da je veliko bolje, če v Zavodu dela dvajset deklet, tudi če vse od teh še nimajo razvitih delovnih navad, kot pa pet zelo učinkovitih delavk. To pojasnjuje spodnja izjava:

O4: *»Če pa gledam na obsojenke, na življenje v zaporu je res bolj da jih je čim več zaposlenih, da so čim bolj okupirane. To k ns hodi tok delat se sigurno pozna na ženskah. Bl smo utrujene, nimamo tok energije za nepotrebno kreganje. To je dobro, da se s čim zamotimo in da nam hitreje mine dan.«*

Ena od obsojenk meni, da možnost dela v knjigoveznici ne vpliva na številčnost konfliktov med obsojenkami. Pravi, da so obsojenke odgovorne za lastno vedenje in da si lahko vedno najdejo primerno okupacijo v Zavodu, ki jim omogoča umik od konfliktov. Razmišlja takole:

O1: *»Ko sem bila prvič na prestajanju, je tam malo žensk delalo. Ampak jaz pravim. Vedno se najde delo, če hočeš. Vedno se lahko kregaš, če se hočeš. Jaz nisem delala, nisem imela možnosti, sem pa pomivala zavod. Čistila sem hodnike, pucala sam okna, pometala dvorišče, plela sem. Tako da nisem bila v takem krogu kjer so konfliktne ženske, da se jaz nebi šla v kreg s kom.«*

Dve obsojenki sta povedali, da bi bilo v Zavodu veliko več prepovedane droge in neprimerne vedenja, če ne bi imeli možnosti za delo. To pojasnjuje spodnja izjava ene izmed obsojenk:

O2: *»Pa me bi se brez dela tuki pobile, to je dejstvo! Bla bi katastrofa! Če ne bi bilo delo, bi blo več punc zadetih, pa več problemov bi bl, to je jasno. Zdej mam vseeno zapolnjenih teh osm ur in ne razmišlamo o pizd..... Sej ti prideš na delo pa si zamorjen, pa lah še ostale s tem zamoriš, ampak pa vsaj nekam greš. To je sigurno res, da smo zdej mal bl pridne, da sej vsak jutru vstanemo, gremo na šiht, tm delamo, vsem bolj kot pa če bi 24 ur spale, ker smo tud tega sposobne.«*

Solomon in drugi (2004, str. 17) menijo, da je eden temeljnih namenov dela omogočiti obsojencem koristno preživljanje časa, kar posledično zmanjša njihovo brezdelje. Kakršno koli zaposlovanje v zaporu, od vzdrževanja do industrijskih programov, ima prednost. Njihovo delo ima potencial, saj pozitivno pripomore k delovanju zapora ter vpliva na manjše število kršitev ter nasilnega in odklonskega vedenja.

Zaposleni in obsojenka, ki dela v kuhinji menijo, da je pri dekletih, ki delajo v kuhinji, zaznati večjo povezanost kot med dekleti, ki delajo v knjigovoznici. Kuharice se družijo skupaj tudi v prostem času. Pravosodna policistka pravi, da se lahko bolj zanese na obsojenke, ki delajo v kuhinji:

PP: *»Dekleta so bolj povezana med samo, niso 'razbite', bolj pripravljene narediti še kakšno dodatno delo. Lahko se zanesem nanje, da bodo še kaj naredile zunaj svojega rednega dela npr., da je treba odnesti smeti, počistiti dvorišče. Vidi se, da imajo bolj čut za delo, da jim delo pomeni neko vrednoto.«*

Obsojenka pri njihovih medsebojnih odnosih občuti pomoč in sodelovanje, saj to od njih zahteva tudi narava dela. Povedala je:

O5: *»Me si v kuhinji tudi veliko pomagamo in sodelujemo, ker moramo, če hočemo da je delo dobro opravljeno. Me moramo pripraviti obroke in moramo stopiti skupaj. Me si zavedamo, da naše delo ne dovoli napake. Tudi časovno smo zelo omejene. Takrat mora biti to in to narejeno in niso možna odstopanja.«*

Vzgojna delavka pravi, da je med obsojenkami, ki delajo v kuhinji, zaznati večjo pripadnost skupini. Neal (1976, str. 14) meni, da obsojenci, kot vsi drugi ljudje, bolj cenijo vlogo dela, če imajo s sodelavci skupen cilj. Njihov prispevek v proizvodnji delavnici, pripravi obrokov ali

gojenju zelenjave se meri v pomenu osebnega dosežka in razvoja. Vse to je pomembno za napredek obsojenca in njegovo vključevanje v delo. To se je pokazalo tudi v Zavodu.

Obsojenke, ki delajo v knjigovoznici, nimajo tako urejenih odnosov. Tri so omenile medsebojno nerazumevanje in konflikte. To ponazarjata spodnji izjavi:

O4: *»Niti ene hvaležnosti, niti enga osnovnega spoštovanje, skos sam kritiziranje in opravljanje«*

O1: *» Jest se raj umaknem v kot, to se sam kregamo.«*

Eden od razlogov za slabo počutje pri delu je lahko tudi neodgovorno delo obsojenke. Dve pravita, da dekleta zelo manipulirajo z bolniškimi odsotnostmi in pridobivanjem ugodnosti. Med obsojenkami, ki opravljajo neustvarjalna in preprosta pomožna dela, je zaznati več konfliktov. Obsojenka pravi, da:

O2: *» Ko reče šefica, da morjo it v četrtek vrečke vn, to vse briga, nobenga ne zanima. Tuki ni nobene odgovornosti do dela od večine. Recimo, je na bolniški, pol pa pride delat, ker gre naslednji dan na izhod.«*

Druga o njihovi delovni odgovornosti pravi:

O3: *»Pa na primer, žalostno je to, da je od šestih punc odvisno al bojo šle vrečke vn, al ne, dela jih pa petnajst. Plačane smo pa vse isto. S tem, da je ena delovna in odgovorna velik bol kot druga. Zdej se pa ene na druge zanašajo, pa rečejo sej bojo že une nardile če me ne bomo, pa delajo zanalašč škart robo, skos so problemi..«*

Tri obsojenke menijo, da bi bile lahko soobsojenke odgovornejše in bolj vestne pri delu. Na vprašanje obsojenke, ali pokaže dovolj zanimanja in zavzetosti pri delu, je odgovorila, da se zaveda, da bi se lahko bolj izkazala. Dve od obsojenk menita, da bi bili na delu bolj urejeni odnosi, če bi bilo delo bolj zanimivo in bolj plačano. Pravosodna policistka meni, da bi imele obsojenke odgovornejši odnos do dela in večji interes, če bi opravljale zahtevnejše delo. Drugače se zanašajo druga na drugo.

10.2.3. Mnenja obsojenk in zaposlenih o razlogih obsojenk za vključevanje v delo

Obsojenka, ki prvič v življenju dela, je o svojem razlogu za delo povedala:

O1: *»Jaz delam zato, da mi gre v kri delo. Da ko bom prišla vn iz zapora, da si bom najdla, da tudi bom lahko rekla, da sem že delala, da nekaj znam. Jest delam zaradi sebe.«*

Poleg nje je še ena od intervjuvanih obsojenk, ta dela v kuhinji, notranje motivirana za opravljanje dela, saj pravi, da hodi na delo zaradi veselja in vedoželjnosti:

O5: *»Ni vsak dan eno isti delo, zmeri je neki družga. In to mi pomaga pri mojih možganih. Tko bom rekla, da več mislim, sem več aktivna. Da nekaj kar delam, da vem da moram bit natančna. Da vem da moram dobr delat in da naredim do konca. In sem na koncu jest zadovolna in tisti k delam za njih.«*

Tri obsojenke so povedale, da opravljajo delo zato, ker se z delom osem ur na dan zamotijo. Zato, da jim čas hitreje in koristneje mine in da se družijo s soobsojenkami, s katerimi drugače nimajo možnosti imeti stikov. Ena obsojenka je omenila, da ji je všeč, ker se lahko pogovarja z delovno inštruktorico. Poleg tega je pomemben dejavnik tudi denar. Obsojenkam, ki jih družina finančno ne podpira, štirideset evrov na mesec veliko pomeni.

Horvat in drugi (2008, str. 18) menijo, da lahko obsojenec s pridobivanjem nagrad za delo finančno pomaga pri vzdrževanju družine, poravnava obveznosti do oškodovanca in si pridobiva možnosti za zunajzavodske ugodnosti. Komunikacija pri delu, ki poteka med obsojencem in delovnim inštruktorjem, je priložnost za socialno učenje veščin dobre komunikacije in odmik od vsakodnevnih subkulturnih dogajanj med obsojenci.

Eden najpomembnejših razlogov za opravljanje dela, ki ga omenjajo zaposleni in štiri obsojenke, je lažje pridobivanje ugodnosti. Ena od njih pojasnjuje:

O4: *»Iskreno povedano sem se za delo odločila, ker mi to omogoča več ugodnosti. V men ni nobenga notranjega motiva. Lahko povem, da se prov vsak dan borim sama s sabo, da grem delat in da ne dvignem rok od tega.«*

Tudi druga obsojenka pravi, da večina obsojenk za opravljanje svojega dela ni zavzetih, delo opravljajo instrumentalno, predvsem kot sredstvo za pridobitve prostih izhodov in sprostitve reda. Njihova motivacija se kaže pri odgovornosti pri delu in uspešnosti posameznice. Navedla je naslednje:

O2: »Vse se grebejo za delo sam zato, da dobijo izhode, to je vsa poanta. Glejte, one ne hodjo delat, da se kaj naučijo, delavnica je odvisna od petih delavk. Ostale hodjo delat zaradi prostih izhodov in sproščanja režima«

Podobno tudi Želj (2008. str. 12) kot najpomembnejši razlog za vključevanje obsojencev v delo navaja ugodnosti (prosti izhodi, obiski ...). Omenja še dodatke (malica, plačilo) in stik z ljudmi (zaprte osebe med seboj, zaprte osebe z inštruktorji).

10.2.4. Mnenja obsojenk in zaposlenih o možnostih za vključevanje obsojenk v delo in kako jih spodbujajo zaposleni

Vzgojna delavka pravi, da se v Zavodu trudijo po svojih zmožnostih zaposliti čim več obsojenk, kar pa ni lahko. Glede na to, da se kažejo težave z zaposlovanjem na prostosti, je čedalje težje zagotoviti delo tudi v Zavodu. Vendar je vzgojna delavka prepričana, da bi bilo ob dobrem razumevanju in sodelovanju med Zavodom in JGZ mogoče zagotoviti več dela zanje. Opozorila je na nasprotna stališča med trgom dela in namenom kaznovanja. Pravi, da:

VD: »Od nas JGZ trg dela zahteva, da zaposlujemo samo določene delavke, in to tiste, ki bodo čim bolj učinkovite, v čim krajšem času. In tukaj si je namen kaznovanja in gospodarstvo nenehno v nasprotju. Struktura naših žensk je taka, da potrebujejo vodenje, strukturiran dan, da se bodo lahko česa naučile.«

Tudi Potočki - Vozny (2008, str. 5) ugotavlja, da sta JGZ in zavod vsak v svojem okviru zainteresirana za čim večje število zaposlenih obsojencev. Prvi bolj zaradi ekonomskih razlogov, drugi vsebinskih, kot je uspešna reintegracija obsojencev. Tu se pojavlja konflikt interesov. Razumljivo je, da je JGZ zainteresiran, da v svoje delavnice vključi obsojenke, ki imajo delovne navade, so disciplinirane, vedenjsko neproblematične in sposobne dosegati visoke delovne rezultate. Na drugi strani je v interesu Zavoda, da se zaposlijo predvsem obsojenke, ki imajo slabo razvite delovne navade, težave z zaprtim prostorom, ki so

samomorilno ogroženi, preživljajo razna depresivna in psihotična stanja. Tak način zaposlovanja pri obsojenkah zmanjšuje stresnost prestajanja kazni zapora. Tudi pravosodna policistka se strinja z vzgojno delavko, da bi bilo dobro v Zavodu omogočiti več možnosti za delo. Ob tem dodaja:

PP: *»Vedno imaš delček upanja, da se bo tudi tisto dekle, ki slabo dela, enkrat spremenilo in začelo delati, kot je treba.«*

Brinc (1990b, str. 193) pravi, da sploh ni vprašanje, ali bo obsojenec delal, temveč, kaj bo delal in kako bo delo organizirano. Zato je pomembno, da zapor omogoča čim več dela, tudi zunaj zapora. Strinjam se z avtorjem, da delo vsakega obsojenca posebej ima pomembno vlogo v vsakdanjem življenju zapora. Zato mora imeti vsak obsojenec možnost nekaj delati.

Obe zaposleni sta izpostavili tudi potrebo po zaposlitvi delovnega terapevta. Tako bi imele obsojenke, ki niso sposobne opravljati dela v kuhinji ali knjigoveznici, možnost vključevanja v delovno terapijo. Vzgojna delavka pravi:

VD: *»V Zavodu žal nimamo zaposlenega delovnega terapevta, niti ne poteka delovna terapija, kar pa bi bilo nujno potrebno. Zavedati se je treba, da so dekleta, ki so nekoliko posebna, nekatere delajo prvič, druge nimajo nobenih delovnih navad, tretje imajo vedenjske in čustvene težave ali so odvisnice.«*

Pravosodna policistka meni, da bi bilo treba obsojenkam, odvisnim od prepovedanih drog, ponuditi še več možnosti za delo, in ne manj, saj bi lahko tako bolj spoznale lastne sposobnosti. Ob tem je dodala:

PP: *»Ker če bi imele več možnosti, bi tudi obsojenke lahko lažje napredovale in se razvije.«*

Večina obsojenk in zaposleni meni, da imajo obsojenke več možnosti za opravljanje dela kot v preteklih letih. To potrjuje izjava obsojenke, ki je prišla na prestajanje kazni zapora leta 2009:

O5: *»Tudi dela je bilo veliko manj v delavnici, štiri, pet.«*

Tudi obsojenka, ki je bila na prvem prestajanju kazni zapora leta 2008, pravi:

O1: *»Ja sej ko sem bila prvič na prestajanju, je tam malo žensk delalo.«*

Vendar še dodaja:

O1: *»Vedno se najde delo, če hočeš. Vedno se lahko kregaš, če se hočeš. Jaz nisem delala, nisem imela možnosti, sem pa pomivala zavod. Čistila sem hodnike, pucala sam okna, pometala dvorišče, kosila travo, plela sam..«*

Tri obsojenke so izrazile hvaležnost za možnost dela v Zavodu. Ena izmed njih je povedala:

O1: *»Meni delo res veliko pomeni in sem tudi zelo hvaležna upravi, da mi je to omogočila, da mi je dala to možnost, da vidim kaj je delo, da se naučim delati, ker sem celo življenje fehtala, kradla, probleme delala, to priznam, to ne morem skriti.«*

Pravosodna policistka je poudarila pomembnost, da vsi zaposleni spodbujajo obsojenke k vztrajanju pri delu. Sama gre večkrat na obhod v delavnico in opazi, da je za obsojenke to pomembno. Poleg delovnih inštruktorjev si tri obsojenke želijo več pozornosti zaposlenih. Ena od njih je na vprašanje, kaj bi pripomoglo k boljšim odnosom na delu, odgovorila:

O4: *»Nm bi dal že to motivacijo pa vzpodbudo za delo, če nm bi kdo od zaposlenih vsaj mal pozornosti namenu, pa pršu do ns pa nas spodbudu, pohvalu, podpru.«*

Druga pravi:

O3: *»Nm bi to ful pomenil, da bi čutile, da se zanimajo zaposleni za to delo, to bi blo že velik. Ne pa, da sam pogledajo kdaj si bla prisotna, odsotna, a si mankala upravičeno, al neupravičeno, in to je to.«*

Brinc (1990a, str. 12) meni, da je poleg stvarnih okoliščin, kjer obsojenci delajo, še bolj pomemben človeški dejavnik. Produktivnost in počutje na delu sta odvisna od odnosov med zaposlenimi in obsojenci. Bolj bodo urejeni odnosi, boljše bodo razmere za delo in lažje je pričakovati delovni uspeh.

Ena od obsojenk je poudarila, kako zelo se ji zdi pomembno, da ima urejen odnos z delovnim inštruktorjem. Navedla je naslednje:

O3: *»Meni je pri oblikovanju večje samozavesti pomagala delovna inštruktorica v kuhinji. Ona je ful uredi. Ona si je zame vedno uzela čas, me vprašala kako sm, me spodbujala kdr mi je vse dol padl. Ne vem, ona me je tud spodbudla, da grem šolo naprej delat, pa da nej začnem zmanševat terapijo. U bistvu ni obupala nikol nad mano, tud kadar so vsi ostali že zavnej. Ona me je res podpirala, rekla je: 'Če tega ne zmoreš uprašej, ti bom razložila pokazala.«*

Podobno tudi Toch (1992, str. 89) pravi, da je veliko že to, da zaposleni izrazijo zanimanje za počutje obsojencev, njihovo delo, zdravje, razpoloženje. Posledično lahko to pripomore k spoštljivejšim odnosom med zaposlenimi in obsojenci. Pristni odnosi obsojence navajajo na naravno okolje in jih spodbujajo k temu, da izražajo svoje potrebe. In kar je še pomembnejše, v spodbudnem okolju začnejo obsojenci razmišljati, kaj so njihovi cilji za življenje na prostosti, in ne koliko časa morajo še prestati. Bryans in Jones (2001, str. 226) podarjata, da naj odnosi med obsojenci in zaposlenimi temeljijo na zaupanju in spoštovanju. Opozarjata pa, da mora pri tem obstajati določena stopnja učinkovitega nadzora nad obsojenci, vendar se je treba oddaljiti od ukrepov, ki zbujejo strah in negativne občutke. Vsakršno kaznovanje mora biti pošteno in jasno vidno, da je posledica kršitev. Obsojenci morajo imeti možnost pritožbe, vzpostavljen mora biti učinkovit sistem za njihovo reševanje. V takem zaporu se obsojenca spodbuja k lastnemu razmišljanju in odločitvam, k prevzemanju odgovornosti zase in za svoje ravnanje. Za delavca v takem sistemu je delo lahko napornejše, vendar pripomore k boljšemu vzdušju, saj dobijo obsojenci občutek vrednosti, da jim nekdo pomaga, in hkrati, da so sami odgovorni za svoje odločitve. V takem okolju bodo obsojenci bolj pripravljeni na sodelovanje z zaposlenimi.

Vzgojna delavka je opozorila, da imajo obsojenke možnost opravljanja dela zunaj Zavoda, kar je sicer redko. Zavod, če je le mogoče, dekleta spodbuja k prestajanju kazni zapora po 12. členu ZIKS-1. Pravi, da:

»Trenutno pa dve prestajata kazni zapora po 12. členu ZIKS-a, kar pomeni da bivata v zavodu samo čez vikend, ob praznikih in ko koristijo dopust. Za tako obliko dela pa je pogoj da imajo že urejeno delovno razmerje oz. da redno študirajo.«

Potočki - Vozny (2008, str. 5) meni, da delodajalci v današnjem času nimajo posluha za posebne skupine ljudi, kot so obsojenci. Od njih zahtevajo, da je delo opravljeno hitro in visoko učinkovito. Oblak (2008, str. 26–27) prav tako ugotavlja, da se kažejo težave z delom zunaj zavoda, predvsem v stereotipnem gledanju na obsojence. Podjetja raje zaposlujejo domačo delovno silo kot obsojence, ki so tako še vedno zaznamovani. Zaposlovanje zunaj zavoda je pomembno, ker se obsojenec lahko aktivno vključuje v realno delovno okolje. V takem kolektivu se počutijo sprejeti in enakovredni drugim zaposlenim.

10.3. POMEN IZOBRAŽEVANJA ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK

V pogovorih z obsojenkami in zaposlenimi so v sklopu kategorije izobraževanje poudarile naslednje ključne teme:

Tabela 2: Pomen izobraževanja

POZITIVNE LASTNOSTI	PREDLAGANE IZBOLJŠAVE
Pridobitev novih izkušenj, znanja in veščin	Spodbujanje razumevanja izobraževanja kot nekaj pozitivnega in pomembnega
Občutek ponosa, samozavesti in pozitivne samopodobe	Spodbujanje k številčnejši podpori obsojenk za izobraževanja
Občutek veselja in zadovoljstva obsojenke, ki se formalno izobražuje	Številčnejše možnosti za izobraževanje in informacije o načinu izobraževanja
Okrepljena materinska vloga obsojenke, ko postane pismena	Potreba po ustreznih kadrovskih rešitvah, in sicer strokovnem delavcu na področju izobraževanja
Pomembna vloga izobraževanja pri vključevanju na prostost	Večja motivacija in samodisciplina obsojenk za izobraževanje
Pozitiven vpliv izobraževanja na vzdušje v zavodu	Spodbujanje odgovornosti in truda obsojenk za izobraževanje
Pomoč in podpora pravosodnih policistov pri izobraževanju	Večja samoiniciativnost obsojenk za izobraževanje
Druženje in vedoželjnost na neformalnem izobraževanju	potreba po računalniški učilnici
	potreba po večji pomoči pri procesu izobraževanja obsojenk na zaprtem režimu
	potreba po učni pomoči

Vir: lasten

10.3.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu izobraževanja za osebno rehabilitacijo in reintegracijo obsojenk za življenje na prostosti

Vzgojna delavka pripisuje velik pomen izobraževanju obsojenk, zaveda se, da je lahko to pri njih odločilni korak za kakovostnejše življenje na prostosti. Cosman (1998, str. 50) poudarja vlogo izobraževanja za razvoj osebnosti. Meni, da je v zaporih ključno usposabljanje za temeljne življenjske veščine. Izobraževanje naj bi bila dejavnost, s katero poskuša posameznik doseči popoln razvoj in osebno rast. Vzgojna delavka meni, da za nekatere obsojenke pomeni izobraževanje ključni moment, ki jim omogoči, da pridobijo občutek večje lastne veljave. Omogoča lahko tudi statusni napredek in vključitev v delo. Vse to lahko pripomore k zmanjšanju odklonskega vedenja obsojenke. Cilj izobraževanja je pridobivanje pozitivne samopodobe in novega znanja, ki bi obsojenki koristil pri uspešni reintegraciji. To ponazarja naslednja izjava vzgojne delavke:

VD: »Večina obsojenk nima dokončane srednje ali pa osnovne šole ... S tem, ko bi se ona izobraževala, lahko odkrije, da jo nekaj veseli, da se lahko nekaj dobrega in koristnega nauči. Spozna, da lahko s končano srednjo šolo opravlja delo, za katerega bo zaslužila več, posledično, da se lahko sama preživlja in ni v breme družini, družbi. Obsojenka, ki se izobražuje, si pridobi samozavest, pozitivno samopodobo, saj drugim, predvsem pa sebi, dokazuje, da je sposobna nečesa več. Pridobi novo znanje, nove izkušnje, veščine.«

Vzgojna delavka ugotavlja, da ima lahko dokončanje izobrazbe v Zavodu veliko večji pomen kot na prostosti. Ta cilj je za obsojenke težje dosegljiv, saj imajo številne negativne izkušnje z izobraževanjem in so večinoma manj motivirane. Prav negativno doživljanje šole pogosto povzroči odpor do izobraževanja v Zavodu. Izkušnje vzgojne delavke z izobraževanjem obsojenk so predvsem pozitivne. Izobraževanje da obsojenkam občutek uspeha, veselja, več vrednosti. Vse to pripomore k njihovi večji samostojnosti in odgovornosti. Pravi:

VD: »Veliko mi pomeni, ko pri dekletih vidim, da z izobraževanjem pa res nekaj naredijo zase. Da se iskreno veselijo svojega uspeha, da pokažejo trud, napor, zavzetost. Spomnim se obsojenke, ki je tukaj naredila maturo. Spomnim se pripornice, odvisnice, ki je šla delat v kuhinjo, se nato vpisala za program kuharja, se v zaporu naučila za izpite, jih opravila. V kuhinji je opravila tudi prakso. Na prostosti je potem končala program.«

Obsojenki, ki se edina formalno izobražuje v Zavodu, pomeni to neprecenljivo izkušnjo. Izraža veselje do branja, pisanja in računanja. Obsojenka ima občutek ponosa ob spoznanju, da izobraževanje pripomore k njeni zaposljivosti in posledično k boljšemu življenju. Pravi:

O1: *»To mi pomeni ogromno. Pridobila sem to, da se prvič učim. Da imam vsaj dokončano osnovno šolo. Prej nisam nič mogla, ker sem bila neizobraževana, nisam nič vedla, ne računat, ne pisat, ne brat. Vse mi je šlo bl težko. Zdej pa vem to, zdej mi je pa v veselje ko pride torek pa četrtek, da grem v šolo. Pa hitim na avtobus, pridem tam vesela sam, učim se, pišem. Zdaj sem ponosna sama nase, da sem sprejela šolo, da sem naredila korak naprej in da hodim pridno. Sem ponosna, da sem to spoznala, da je šola dobra zame. Zdej vem, da več vem.«*

Obsojenka obiskuje drugi razred osnovne šole. Ve, da v Zavodu ne bo imela možnosti končati šole, ker bo prej odpuščena. Prepričana je, da bo šolo dokončala zunaj, ob tem se zaveda osebne odgovornosti za uspešno dokončanje šole. To ponazarja njena izjava:

O1: *»Meni se gre da dokončam osnovno šolo. Najtežje je bilo začeti, zato mi je bilo lažje da sem tukaj začela, zdaj pa že bolj sama vem, zakaj je dobro da hodim v šolo. Zdej sem vedno bolj odgovorna. Včasih pa ni bilo tako. Jaz si hočem najt službo ko pridem van, nočem več tako živet kot sam. Zmeri sm kradla, pa po ulicah fehtala. Zakaj bi tako živela celo življenje, tudi mi romi se lahko spremenimo, ne pa da samo krademo. To mi je zdej važn, da grem naprej, da ne prekinem šolanja z osnovno šolo.«*

Vzgojna delavka in omenjena obsojenka menita, da se ob tem, ko se obsojenka nauči brati, pisati in računati, spremeni tudi njena materinska vloga. To ponazarja naslednja izjava vzgojne delavke:

VD: *»Obsojenki, ki se nauči brati, pisati, računati, se popolnoma spremeni vloga mame. Otrokom lahko začne brati, jim pomagati pri domačih nalogah, jim podajati novo znanje.«*

Obsojenka pravi, da lahko zdaj bolj sodeluje pri vzgoji otrok, saj se dejavno vključuje pri njihovem spodbujanju in učni pomoči:

O1: *»Ja to je sigurno dobro zame, pa za družino. Več jih tudi spodbujam za šolo. Zdaj jim znam že več pomagat. Prej, ko nisem vedla ne brat, ne računat, jim nisem mogla nič pomagat.«*

Zdej pa že več vem. Tudi, ko grem na prosti izhod, se s sinom skupaj izobražujeva. On mene mal uči, jest njega mal. On mi daje račune, pa jaz rešim, pa mi on pogleda če je prav. Ker je on osmi razred, jaz sem pa drugi.»

Intervjuvana obsojenka je na vprašanje, kaj ji pomeni svoboda, odgovorila:

O1: »Ja svoboda mi pomeni to, da hodim v šolo brez straha. Da ne čutim, da me mož gleda grdo, al da je lubosumn name in da mi reče zdej si pršla van iz zapora, zdej pa ne boš šla več v šolo. Vesela sam, da me zdej podpira. Pravi, da mi šola mora priti v kri.»

Obsojenka, ki se želi izobraževati v Zavodu, meni, da bi to pripomoglo k njenemu osebnemu zadovoljstvu in pridobivanju novega znanja. Na vprašanje, kako bi se počutila, če bi hodila v šolo, je odgovorila:

O5: »Bila bi zadovoljna, da sem zbrala pogum, da lahko kaj naredim zase in v bistvu za družino, ki jo imam zunaj. Veste tako je, dandanes brez izobrazbe nisi nič. Da bi končala srednjo šolo bi mi pomenilo osebni uspeh, da bi sebi in družini dokazala da sem tega sposobna. Pa novo znanje bi dobila.»

Štiri obsojenke menijo, da bi izobraževanje pripomoglo k njihovemu lažjemu vključevanju v življenje na prostosti. Menijo, da bi si tako lažje našle zaposlitev, bile bi bolj samozavestne in optimistične. To ponazarja naslednja izjava ene od omenjenih obsojenk:

O4: » Jest če bi se kle izobraževala. Ampak bi bla velik bl pogumna in neb me blo tok strah it vn na prostost, če bi že kle vsaj maturitetni tečaj končala.»

Pri tem lahko kot primer dobre prakse omenim eksperimentalni mednarodni projekt »Poklicna in socialna reintegracija obsojencev v postpenalni obravnavi - Exit«, ki je potekal v Zavodu za prestajanje kazni zapora Dob. Projekt je bil finančno podprt s sredstvi programa Leonardo da Vinci. Zagorc (2004, str. 3) pravi, da je navedeni projekt predstavljal poskus razvoja alternativnega izobraževalnega modela, ki bi s svojo širino in večplastnostjo omogočil obsojencem pridobitev sodobnih in uporabnih znanj, s pomočjo katerih bi se po prestani kazni zapora lažje, hitreje in učinkoviteje vrnil ter vključili v delovno in socialno okolje. Temeljna ideja projekta je bila dejavna obravnava obsojencev, vključitev v izobraževalni proces, ob

vzporedni psihosocialni obravnavi že med prestajanjem kazni zapora, s čimer bi se kar najbolj zmanjšale posledice dolgotrajne socialne in delovne izključenosti, tako bi zapolnili vrzel pomanjkljive, nepopolne, neustrezne in nedokončane izobrazbe. Za uspeh pri tovrstnih oblikah izobraževanja je nujno sodelovanje vseh strokovnih služb Zavoda, in ne le tistih ki se z njim neposredno ukvarjajo. To pomeni sodelovanje vzgojnega, pazniškega osebja, delovnih inštruktorjev ter različnih zunanjih svetovalcev, kot so zunanji predavatelji in prostovoljci.

V primerjavi z drugimi pa ena intervjuvana obsojenka meni, da ji izobraževanje ne more pomagati k osebnemu razvoju ali boljšemu življenju na prostosti. Izobraževanje doživlja kot nekaj negativnega in nepomembnega:

O2: » *Ne, kaj mi če. Vedno sm šla okrog šole, ne pa v šolo. Jest sem po osnovni šoli začela takoj delat, dnar je bil in mi je blo všeč, pol sm pa zabluzla. Nism mela pa nikol nobene želje, da bi šla šolo narest. Ni mi pač do tega. Nimam jest višjih ciljev glede šole.*«

Krajnc (1993, str. 62) pravi, da imajo obsojenci veliko negativnih in omejevalnih izkušenj z izobraževanjem. Na podlagi tega lahko le poglobijo negativno identifikacijo, ne morejo pa graditi pozitivne. Velik premik bi lahko dosegli, če bi obsojenec iz negativne identifikacije prišel na rahlo pozitivno. Tu je v ospredju delo strokovnih delavcev. Cosman (prav tam, str. 63) pravi, da moramo obsojencu dati priložnost biti dober, krepiti samopodobo na pozitivnih izkušnjah, da se izobražuje in aktivno bogati svoje znanje.

10.3.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu izobraževanja obsojenk na življenje v Zavodu

Dve obsojenki menita, da bi več izobraževanja v Zavodu pripomoglo k boljšemu vzdušju. Menita, da bi se lahko obsojenke tako bolj povezale med seboj, razvile občutek sodelovanja in pomoči:

O3: »*Bi melo velik vpliv. Že to, da tiste k bi se izobraževale bi druga drugo bl razumele, bl se bi spodbujale med sabo, večjo podporo bi čutile. Bl koristno bi preživele ta čas, man bi se ukvarjale z nepomembnimi stvarmi.*«

Ena obsojenka občuti manj podpore in zasmehovanje soobsojenk, odkar se izobražuje:

O1: *»Smejale so se mi, še zdaj ko hodim v šolo. Da hodim v drugi razred, sem kot otrok, da je to ena velka sramota zame, da hodim v šolo. Jest se pa temu nasmejim. Pa sem jim rekla, vi se kar smejite, meni pa to pomaga, pa tudi če sem v drugem razredu... Mene ne zanimajo take provukacije.«*

Omenjena obsojenka opaža, da so soobsojenke spremenile odnos do nje, odkar redno obiskuje šolo. To ponazarja naslednja izjava:

O1: *»Prej ko pa nisem hodila v šolo, so mi pa te punce ko se mi zdaj smejijo rekle zakaj se ne greš izobraževati, zakaj ne hodiš v šolo. Ne vem kaj je bilo to, al so me hotle izkušat, ne vem. Jaz pa sem jim takrat zmeri rekla, joj kje pri nas ciganke ne hodijo v šolo, to je sramota pri nas.«*

Omenjena obsojenka izraža zadovoljstvo, da ji pri učenju pomagajo pravosodne policistke in ena soobsojenka. Pravi, da:

O1: *»Mam pa eno v sobi, k mi pomaga domače naloge delati. Mi res velik pomaga, če ne razumem mi obrazloži, pa mi pove kako narediti al naj seštevam, al odštevam. Za poštevanko prej sploh nisem slišala, niti vedla kaj pomeni, zdaj pa vam kaj je. Malo težje mi gre, sam zdej mi gre vsak dan bolje k velik vadiva. Tudi paznice vprašam, pa mi povejo kako se dela, pa mi napišejo račune, da jih vadim. One mi velik pomagajo in mi dajo voljo za naprej.«*

Druga obsojenka je prav tako poudarila, da jo poleg mentorja k vključitvi v izobraževanje spodbujajo tudi pravosodne policistke:

O3. *»Pa ne sam mentorji, mene tud paznice spodbudijo k šolanju. Eni te znajo dobr dol zbit, drugi te pa res dobronamerno spodbujajo. To kot pusod v lajfu.«*

Obsojenka, ki se redno formalno izobražuje, pravi, da poskuša k izobraževanju čim bolj spodbujati preostale Rominje. Meni, da bi bilo dobro, da se tudi one vključijo v šolanje. Ob tem dodaja:

O1: *»Ker tuki so tudi naše ciganke, pa vidijo kako jaz vesela govorim o šoli. Pravim jim, da je lepo, da naj grejo v šolo. Da tam spoznaš nove ljudi, da to kar nisi vedla zdaj veš. Veš kaj je*

dobro zate, pa kaj ni dobro. Pa spoznaš novo okolje, pa velik stvari. Dve sta že pripravljene, hočejo it z mano v šolo. Ena hoče trgovsko, ena pa v osnovno isto k jaz, ker ne zna pisat. In je rekla, da takoj ko bo možno bo šla do svoje mentorice in ji bo rekla, da hoče v šolo.»

10.3.3. Mnenja obsojenk o njihovih razlogih za (majhno) vključevanje v izobraževanje

Štiri obsojenke, ki so obiskovale neformalni program izobraževanja Most do izobrazbe, so kot razloge za udeležbo omenile druženje, pridobitev novega znanja in zanimiva predavanja. To ponazarjata spodnji izjavi:

O5: *»Ja, da izpopolnim svoje splošno znanje, to mi pa vedno pride prav, ane? Pa hodila sm tud zarad druženje, pa da nismo bili z enim ki je v zavodu vsak dan, ampak nas je mela gospa od zunaj. Bla so zanimiva predavanja«*

O4: *» Da sem utrdila svoje splošno znanje, da sm nekej koristnega pač počela zase.«*

Obsojenka, ki se formalno izobražuje, je prav tako za svoj razlog navedla notranjo motivacijo. Takole pravi:

O1: *»Zaradi tega, ker hočem drugače živeti. Zmeri sm kradla, zdej pa več nočem tega. Hočem znat brat, pisat, računat, da bom neki znala.«*

Iz izsledkov raziskave (Costelloe v Prison Education and Training ... 2011, str. 11) o motivaciji irskih obsojenec je razvidno, da je prestajanje kazni zapora primarni motivacijski dejavnik za vključitev v izobraževanje. V omenjeni raziskavi motivacijske dejavnike razvrščajo na dejavnike potiskanja (push) in dejavnike privlačenja (pull). Kot dejavnik potiskanja navajajo potrebo po izogibanju dolgčasu ali »odpočiti si od omejitev življenja v zaporu«. Dejavniki privlačenja so podobni tistim, na katere so se sklicevali prevladujoči odrasli učenci, na primer »želja po izboljšanju možnosti zaposlitve« ali želja po tem, da »bi bile njihove družine ponosne na njih« (prav tam, str. 11–12). Diseth in drugi (prav tam, str. 12) opisujejo podobno študijo v norveških zaporih, v katero je bilo vključenih 71,1 % zaporske populacije. Opredelili so tri glavne motive za udeležbo obsojenec v izobraževanju, in sicer pripravo na življenje po odpustu, socialne razloge, kot je druženje, ter pridobivanje

znanja in spretnosti. Raziskovalci (prav tam) opozarjajo, da je motiv »priprava na življenje po odpustu« pojasnil več variance kot oba druga dejavnika skupaj.

Pravosodna policistka meni, da je razlog za majhno udeležbo pri izobraževanju premalo možnosti za izobraževanje in majhna samoiniciativnost obsojenk za izobraževanje. To ponazarja spodnja izjava:

PP: *»Delni razlog so gotovo dekleta, da niti same ne pokažejo zanimanja za to. Glede na to, da ene ne znajo niti pisati, da jih kar nekaj nima osnovne šole, bi moral Zavod narediti veliko več v tej smeri.«*

Dve obsojenki navajata, da je razlog za tako majhno vključevanje v izobraževanje kar v njih, v pomanjkanju motivacije in volje. Ena od njih pravi, da na njihovo udeležbo v izobraževanju vpliva lastno doživljanje sebe in življenja v Zavodu. Ob tem dodaja:

O5: *»Punce pač nimajo volje v seb. Lahko, da se boš tri mesce na vsak način hotu šolat, pol se ti bo pa neki zgodil tuki v zavodu, al pa uzun z družino, al bo sam kšno pizd..... naredu, mogoče se ti bo krivica zgodila pa bo obupal. Pa bo čez en mesec spet hotu to naprej delat. Vsaj tko je blo pr men. Eni prej spoznajo, eni kasnej, da je dobr da vsaj sredno šolo končaš. Eni rabjo za to pa en tedn. Eni pa dve leti. Sam jest sm mogla sama pridt do tega, tega se ne more noben drug namest tebe naučit. Te že spodbujajo, to da ti neki nardiš je pa odvisn od tebe.«*

Druga obsojenka se zaveda lastne odgovornosti za uspešno izobraževanje. Takole pravi:

O3: *» Ja, men se je težk motivirat. Pa za to je v men razlog. Če sm v treh letih nardila en izpit, to je res žalostn. Ampak to je zarad mene blo tko, ne zarad drugih. Jest ne morm reč, da je gospod mentor kriv al pa uprava, pač to je blo na men. Nism mela motivacije prej, zdej je pa skrajni čs da neki nardim...ženske k smo tuki in mamu otroke je mal težje. Ne mormo si prvoščet več usega in bom mogla it en korak naprej že zarad otroka.«*

Tudi vzgojna delavka meni, da je razlog za majhno vključenost v izobraževanje premajhna samoiniciativnost obsojenk. Pravi:

VD: *»Najprej mora biti obsojenka tista, ki se bo pripravljena izobraževati, mi pa smo tisti, ki nudimo pomoč. Za tako majhno število obsojenk, ki se izobražujejo, je razlog tudi pri njih samih.«*

Omenila je tudi finančne razloge za majhno udeležbo pri izobraževanju, saj je srednja šola v večini primerov plačljiva. Ob tem je dodala:

VD: *»Spomnim se samo enega primera, ko je obsojenki izobraževanje financiral zavod za zaposlovanje. Žal. Obljubljajo nam, da bodo na Cenetu Štuparju za Zavod organizirali različne programe šolanja, kot so kozmetični tehnik, frizer ... V tem primeru bi imele možnost formalnega izobraževanja vse obsojenke, tudi zaprti režim, in izobraževanje bi bilo brezplačno.«*

10.3.4. Mnenje obsojenk in zaposlenih o možnostih za vključevanje obsojenk v izobraževanje in kako jih spodbujajo zaposleni

Obe zaposleni se strinjata, da imajo obsojenke premalo možnosti za izobraževanje. Pravosodna policistka meni, da so obsojenke tudi premalo seznanjene z načinom izobraževanja v Zavodu in da tako niti ne vedo, kakšne možnosti imajo:

PP: *»Le eno dekle se formalno izobražuje. Redke izjeme so se izobraževale, odkar sem tukaj. Lahko bi se jih veliko več, a imajo premalo možnosti. Eden od razlogov je, da sploh ne vedo, kakšne možnosti imajo za izobraževanje. Premalo so seznanjene.«*

Ena obsojenka izraža veselje ob tem, da je prvič v življenju dobila možnost za izobraževanje:

O1: *»Ful mi je dobr, da mi je Zavod to omogoču. Jaz sem kot otrok želela it v šolo, v razred, ampak nisem imela te možnosti, ker sem imela pač take starše, da mi niso hotli tega omogočit... ker sem ženski spol. Nisam mela nobenga k me bi spodbujau. Pri nas je to sramota da ženska hodi v šolo.«*

Omenjena obsojenka je hvaležna mentorici, da jo je spodbudila k izobraževanju, vendar meni, da bi ji, če ne bi imela lastne volje do učenja, tudi mentorica težko pomagala.

Vzgojna delavka poudarja, da marsikatera obsojenka ne živi v spodbudnem okolju za izobraževanje, zato ima Zavod tukaj še toliko večjo vlogo, da omogoči spodbudno okolje. To ponazarja naslednja njena izjava:

VD: *»Vedeti je treba, da ta dekleta niso živela v okolju, ki bi jih spodbujalo k izobraževanju. Večine družina in prijatelji niso podpirali za izobraževanje, nekatere sploh niso imele možnosti, da bi se izobraževale. Lahko pa se začnejo v zaporu. Nikoli ne bom pozabila obsojenke, ki mi je rekla: 'Samo dvojko sem dobila, ampak sem jo dobila, to je pomembno!'«*

Vzgojna delavka je opozorila, da pomanjkanje kadrov na področju izobraževanja obsojenk posledično vpliva tudi na manjše spodbujanje k izobraževanju in možnosti zanj. Ena obsojenka meni, da predvsem obsojenke na zaprtem režimu v Zavodu nimajo dovolj možnosti za izobraževanje. Občutek ima, da si Zavod premalo prizadeva za njihovo izobraževanje:

O4: *»Ne vem, zdej se od vseh zaprtih oseb samo ena izobražuje, to je porazno. To je sramota. Zavod ne naredi za izobraževanje ns dobesedno nič. Sploh za zaprti režim ni nč poskrbljeno. Sej ko maš izhode je lažje, pa greš sam. Ampak jest sm se hotla že na zaprtem režimu izobraževati, narest maturitetni tečaj, ampak nisem mela nobene možnosti za to. Sigurno bi se dal v tem času kej narest, pomoje se niti niso prizadeval za to da bi se mi omogočilo izobraževanje. Iskreno povedano se jim po moje sploh ne da ukvarjat.«*

Obsojenka je nameščena na polodprtem režimu, vendar se ne bo vključila v nobeno izobraževanje, ker ima do konca izteka kazni zapora le še slaba dva meseca. Če bi bila na polodprtem režimu dlje časa, bi se zagotovo odločila za izobraževanje. Njeni cilji na prostosti so uspešno maturirati in se vpisati na družboslovno fakulteto.

Dve obsojenki izražata željo po izobraževanju v Zavodu. Ena si želi dokončati osnovno šolo, druga pa srednjo kozmetično šolo. Obsojenki še ne moreta koristiti izhodov in tako obiskovati šole. Pravita, da ju je mentorica seznanila s potekom izobraževanja na zaprtem režimu, in dodajata, da imata za to dovolj možnosti za samostojno šolanje in opravljanje izpitov v Zavodu. Za tovrsten način šolanja se obsojenki še nista odločili, saj menita, da za to nista sposobni. Kot razlog za to sta navedli majhno motivacijo in težave s samodisciplino. Skrbi ju tudi, kako bi se vse predmete samostojno naučile, brez pomoči učiteljev, obe sta omenili težave z matematiko. Pravita, da:

O3: »Ja mam možnosti ja. Mentorji nam vedno predlagajo izobraževanje, pa nam povejo kakšne možnosti mam za izobraževanje, pol je pa od nas odvisno. Ti se lahko v vsako šolo vpišeš, kero pač želiš. Nekateri majo možnost, da vn hodjo na predavanja. Tiste k pa nimajo še odprtega režima majo pa možnost, da se same naučijo in izpite pišejo tuki pr mentorju... Je pa unim k hodjo vn sigurno lažje, ker vseeno poslušajo, več majo stika z učiteljem, delajo vaje, slišjo razlage, jim pomagajo če kej ne vejo.... Za ns k smo pa na zaprtem pa je vse odvisno kok bomo me same nardile, kok bomo same motivirane in disciplinirane. Je. In jest recimo nimam pojma o matematki, kako nej se naučim? Težko ne.«

O5: »Jaz sem se hotla šolat za kozmetičnega tehnika, ampak bi mi kao iz šole prinesli brošure in potem bi se mogla učiti po teh brošurah sama. Na ta način bi mogla delat vse štiri letnike, šele potem, ko bi naredila vse izpite bi bilo možno delat še prakso, ker ne morem it še ven na izhode. In tudi za šolanje me ne pustijo ven. Jest sm že čisto na začetku že razmišljala, da bi se čim prej začela šolat. Po eni strani, če bi biu tukej v zaporu, kdo iz te stroke, ki mi bi pomagal pri učenju, bi se odločila za tak način šolanja. Težko mi bi bilo, pa da sem prepuščena čisto sama sebi, da se moram vse štiri letnike naučit po skriptah sama in potem delat prakso za štiri letnike nazaj. Meni matematika ne gre in se je nisem sposobna sama naučit, kje naj dobim inštruktorja ki me bo učil matematiko?«

Obsojenka, ki se formalno izobražuje, meni, da Zavod omogoča izobraževanje. Poudarila je, da tudi na zaprtem režimu ni treba organizirati kakšnega notranjega izobraževanja. V tem ne vidi potrebe. Po njenem mnenju se morajo obsojenke čim bolj potruditi, da bodo prišle na polodprti režim in s tem pridobile možnost za šolanje zunaj Zavoda. Tako bodo imele tudi več motivacije za učenje. Pravi, da:

O1: »Ne, ne. Ni poanta v tem, da se šolaš na zaprtem režimu. Več volje imaš ko greš ven se izobraževati. Tudi jaz sem mislila, da bi tuki hodla v šolo, nisem imela toliko volje, ni mi blo toliko zanimivo, da bi se v zavodu izobraževala. Nič hudga ni, če so zdej še na zaprtem. Jaz sem jim rekla, naj se čim bol potrudijo, da pridejo do polodprtega režima... Pa bojo videle, kako je lepo ko grejo na avtobus, pa se odpeljejo v šolo. Jaz mam občutek, da grem nekam, to je ena naloga, neki lepša. ... Pa mi pravijo, ja sej sam pridna. Sej je pridna, sam se mora še več truditi. Punce morajo prvo gledat nase, da se spremenijo. Da niso take kot zdej, ampak da grejo na bolje.«

V priporočilu o Izobraževanju v zaporu (1990, str. 16) je poudarjeno, da izobraževanje pripomore, da se obsojenci osvobodijo napetosti, se izrazijo kot ljudje ter razvijajo svoje duševne in telesne sposobnosti. Kakovostno izobraževanje se pri obsojencih, ki se izobražujejo zunaj zapora, kaže v pozitivnih lastnostih in zmožnostih; počutijo se boljše in samostojnejše, saj jih to povezuje z zunanjim svetom, imajo večje možnosti izražanja svojih misli in čustev. Zapor postane zanje znosnejši, njegovi negativni in destruktivni učinki se zmanjšajo. Navedeno nakazuje, da mora Zavod spodbujati obsojenke k postopnemu napredovanju in posledično pridobivanju ugodnosti ter s tem odpiranjem številnejših možnosti za izobraževanje.

Ena obsojenka je povedala, da se kljub večjim možnostim izobraževanja v Zavodu zanj nikoli ne bi odločila, saj je prepričana, da ji izobraževanje ne prinaša nobenih koristi za kakovostnejše življenje. To ponazarja spodnja izjava:

O2: »Ne, ne in ne. Ni mi do tega. Kaj mi če šola, moja sestrična ma končano ekonomsko šolo, pa kaj zdej, službe ne dobi. Ta šola mi nč ne pomaga.«

Hurry in drugi (2005, str. 11) ugotavljajo, da številni obsojenci, ki imajo izrazito odklonilen odnos do izobraževanja, menijo, da vedo vse, kar morajo v življenju vedeti. Izobraževanje se jim ne zdi potrebno in ne zaznavajo nobenih njegovih koristi. To njihovo mnenje je lahko posledica obrambnih mehanizmov, nepoznavanja dejanskih zahtev življenja odraslih ali pa gre za njihovo realno presojo. Uspešno izobraževanje v zaporu mora zato temeljiti prav na obravnavi teh dejavnikov in upoštevanju odnosa obsojenca do lastnega izobraževanja.

Omenjena obsojenka je prepričana, da se bo tudi vključila v izobraževanje in končala srednjo šolo, ko bo našla osebni interes za izobraževanje. Ve, da je sposobna, vendar ji manjka notranje motivacije. Nikoli ne bi spremenila svojega vedenja zaradi pridobitve ugodnosti. Pravi:

O2: »Jest vem, da sm sposobna končat vsej eno srednjo šolo. Če si zadam cilj bom to nardila. Ampak zdej jest nimam ene volje, ene želje. Zdej jo sigurno ne bom dokončala, pa ni šans. Glavni problem za šolanje je v men in moja volja in čist možno je da se bom čez dve leti odločila šolat in bom to tud nardila.... Če pa men en reče, deli to to to, pa jest tega ne bom delala, to moč morm jest najdt v seb. Če pa seb rečem ne je pa jasn ne. Jest stojim za svojim

dejanji. Da se pa jest neki zdej kle izobražujem zarad uprave, to pa nism jest, pa da dobim ene izhode..«

10.3.5. Mnenje obsojenk in zaposlenih o potrebah in željah na področju izobraževanja obsojenk v Zavodu

Ena obsojenka in vzgojna delavka sta izrazili potrebo po računalniški učilnici, kjer bi lahko potekali skupno učenje in učna pomoč. Ob tem je vzgojna delavka predstavila, kako je pred leti potekalo računalniško izobraževanje:

VD: »Manjka računalniška učilnica. Prostor, kamor bi se obsojenke umaknile in se v miru učile. V zavodu nimamo primerne prostora za to. Mi smo imeli leta 2008 učilnico z računalniki. Potekal je računalniški tečaj, dekleta so bila zelo navdušena. Učile so se prek računalnika, pisale seminarske naloge. Ta učilnica se je morala spremeniti v bivanjski prostor, ker nam primanjkuje prostora, kamor bi nameščali obsojenke. Nujna bi bila tudi večja knjižnica s čitalnico.«

Obsojenka pravi, da bi ji možnost uporabe računalnika omogočila kakovostnejše izobraževanje:

O3: »Pa žalostn je, sej se bo mal grdo slišal, ampak tuki na Igu nimamo računalnikov. Jest recimo v osnovni šoli mam dva izbirna predmeta, mene pa računalništvo recimon ful zanima. Seminarske bi lahko direkt pisala, dobr bi blo to no, da bi Zavod posebej naredil eno računalniško učilnico pa da svoje računalnike not, ktere bi lahko uporabljale za šolanje.«

Tri obsojenke menijo, da bi Zavod lahko več naredil za izobraževanje deklet na zaprtem režimu. Dve intervjuvani obsojenki, ki imata težave z matematiko, menita, da bi jim lahko zavod ponudil več učne podpore na tem področju. Ena od njih meni, da bi ji lahko pomoč pri matematiki nudile soobsojenke, vendar bi moral to organizirati Zavod:

O3: »Računam na to, da bi mi katera od obsojenk pomagala, ker drugač ne vem kako bo. Sej smo tud kolegialne med sabo, si pomagamo, sam Zavod ns bi mogu povezat.«

Druga meni, da bi ji lahko učno pomoč nudili zunanji prostovoljci. To pojasnjuje spodnja izjava:

O5: *»Jaz mislim, da nam bi zavod lahko omogočil kakšne prostovoljce, študente, ki nas bi učili, nas podpirali. In to ne bi bil noben strošek za Zavod. Jest bi rabla več pomoči, spodbude s strani zavoda in pa učno pomoč, potem mi bi bilo lažje se šolati, tko pa ni zdej nič od mene.«*

Toch (1992, str. 90) ugotavlja, da obsojenci lažje vzpostavijo spoštljiv in zaupljiv odnos z zunanjimi prostovoljnimi izvajalci kot zaposlenimi v zavodu. Obsojenci do prostovoljcev pristopajo neobremenjeno, saj vedo, da njihovo udejstvovanje v delavnicah ne vpliva na način prestajanja kazni in pridobivanja ugodnosti, njihovi odnosi z zaposlenimi pa so večkrat načrtovani in manipulativni. Obsojenci občutijo, da nekdo svoje delo opravlja, ker želi prosti čas deliti z njimi in ker jim želi nekaj dobrega na njihovi razvojni poti.

Vzgojna delavka je opozorila, da bi bilo v Zavodu nujno treba zagotoviti novo delovno mesto strokovnega delavca, ki bi nudil izključno pomoč pri izobraževanju obsojenk. Meni, da je le ob dobrih kadrovskih in materialnih razmerah mogoče zagotoviti uspešno izobraževanje obsojencev. To ponazarja spodnja izjava:

VD: *»Poglavitni problem je, da je vzgojnih delavcev premalo zaposlenih. Tu ni zaposlenega človeka, ki bi se ukvarjal samo z izobraževanjem zaprtih oseb, z motiviranjem in realiziranjem dokončanja osnovne šole, srednje šole, mature ... Oseba, ki bo znala obsojenke spodbuditi, da bodo vztrajale in končale šolanje in da se bodo pri tem česa naučile za življenje. Marsikaj bi bilo drugače, če bi bil v Zavodu zaposlen le en vzgojni delavec več, ki bi se lahko posvečal le izobraževanju.«*

Meni, da obsojenke občutijo, da v Zavodu manjka strokovna oseba, ki bi se z njimi pogovarjala, jih poslušala, razvijala njihove učne sposobnosti ter načrtovala in uresničevala konkretne izobraževalne strategije. Potrebna bi bila strokovna oseba, ki bi s sodobnimi in obsojenkam prilagojenimi metodami zmoгла vzbuditi interes za njihovo izobraževanje. Ob takem delu bi morale izobraževanje obsojenkam zagotavljati spontano doživljanje lastnega uspeha. Koren (2006, str. 12) zagovarja, da bi bilo treba v obravnavi obsojencev dati bistveno večji pomen izobraževanju, kar seveda pomeni kadrovske okrepitve vzgojnih delavcev. Meni,

da je izobraževanje močno vpeto v osvobajanje človeka in humanizacijo medosebnih odnosov. Človeka plemeniti in kultivira, usposablja ga za samoodločanje, avtonomijo, solidarnost, samostojnost in zrelost. To pa so elementi, ki jih sodobni penološki koncepti želijo razvijati pri obsojencih in ki so v sodobni družbi potrebni in najbolj cenjeni.

10.4. POMEN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK

V pogovorih z obsojenkami in zaposlenimi so se v sklopu kategorije prostočasnih dejavnosti pokazale naslednje ključne teme:

Tabela 3: Pomen prostočasnih dejavnosti

POZITIVNE ZNAČILNOSTI	POTREBNE IZBOLJŠAVE
Svoboda, veselje in osebni interes	Potreba po ustreznih kadrovskih in finančnih rešitvah za izpeljavo prostočasnih dejavnosti
Izražanje ustvarjalnosti in razvoj lastnih talentov	Potreba po številnejših prostočasnih dejavnostih v Zavodu, predvsem športno-rekreacijskih
Občutek zadovoljstva in ponosa	Potreba po posodobljeni telovadnici
Potrditev in pozitivna samopodoba	Prilagoditev termina prostočasnih dejavnosti obsojenkam, ki opravljajo delo v Zavodu
Učenje in vedoželjnost	Spodbujanje samoiniciativnosti obsojenk zaprtega režima
Upoštevanje predlogov in prevzemanje odgovornosti zanje	
Boljše vzdušje in odsotnost od konfliktov	
Spodbujanje zaposlenih in obsojenk k dejavnemu in kakovostnemu preživljanju prostega časa	
Spodbujanje zaposlenih in obsojenk k medsebojnemu sodelovanju in pomoči	
Več možnosti za vključevanje v prostočasne dejavnosti, kot v preteklih letih	

Vir: lasten

10.4.1. Mnenje obsojenk in zaposlenih o pomenu prostočasnih dejavnosti za osebni razvoj obsojenk

Zavodska vzgojna delavka prepoznava potencial prostočasnih dejavnosti, saj meni, da v njih obsojenke pridobijo novo znanje, spretnosti, bogatijo svoje izkušnje, odkrivajo lastne talente.

To ponazarja naslednja izjava:

VD: *»Obsojenka se česa novega nauči, pridobi nove spretnosti, naredi izdelek sama, ga naredi zase, za otroke in tako vzpostavi dodatno vez z njimi. Odkrije kakšen talent, za katerega prej ni vedela, da ga ima. Lahko odkrije veselje do ustvarjanja, predvsem pa kakovostno preživijo čas. Učijo se ročnih spretnosti, ki jim bodo lahko zunaj še kako koristile. Svojo ustvarjalnost bodo lahko z otroki razvijale zunaj zapora.«*

Tudi pravosodna policistka meni podobno. Vključevanje obsojenke v prostočasne dejavnosti pripomore k njenemu kakovostnemu in ustvarjalnemu preživljanju časa. Poudarila je pomembnost pohval, predvsem zaradi nizke samopodobe obsojenk:

PP: *»Ima obsojenka možnost, da drugim nekaj dokaže, da zna, da je nečesa sposobna, da je več vredna. Vse to dokazuje soobsojenkam, zaposlenim, predvsem pa sebi. Gotovo ima občutek, da je pomembnejša, ko jo pohvalimo za lepo spleten pullover. Počuti se samozavestnejša. Gotovo tudi to vpliva na njeno dožemanje sebe, saj je vsak pozitiven vpliv pomemben.«*

Vse obsojenke poudarjajo pomembnost svojih nastopov na zavodskih prireditvah. S tem se strinjata tudi obe zaposleni. Obsojenke izražajo ponos, da so zmogle vložiti dovolj truda za dobro izpeljan nastop. To ponazarja naslednja izjava ene izmed obsojenk:

O5: *»Prvo sem imela kar nekaj treme, to je bil moj prvi nastop, pol je blo pa fino, dobro sem speljala, občinstvo me je spodbujalo. Bilo je zadovoljstvo na osebni ravni, pri celotni skupini nastopajočih in občinstvo. Pa pomembno je, da probaš nekaj novega, kar nikoli prej nisi. Jest sem bla kr ponosna nase.«*

Obsojenkam se zdi pomembno, da si pridobijo nove pozitivne izkušnje, ki jih opogumljajo za nadaljnje delo. Ob tem dve obsojenki dodajata:

O4: *»Tej dogodki ti dajo sigurno mal več poguma, optimizma za naprej. Pa ti pol čestitajo in vidš da ni blo zaman se potrudt, jest sm bla ful vesela, da mi je to ratal spelat. Eno potrditev dobiš da ti neki lahko rata, k itak smo v življenju večinoma samo padale, tko da je že to velik, da en nastop dobr speleš.«*

O3: *»Na začetki sm mela tremo, ampak un aplavz k ga dobiš nakonc, tist je pa res velik vredn, končno maš občutek da te je nekdo opazu. Tok let zdej se mi je zdel, da sm nepomembna in nič vredna in tale izkušnja mi je mankala,... samo en aplavz. Mene je to ful spodbudil za naprej. Pa neki novga sm se naučila, sej sm prvič nastopala. Mi v zavodu rabmo to, da ns preprosto en gor dvigne. Da dobimo, kljub temu da smo zapornice, en občutek da smo tudi me vredne dostojanstva.«*

Obsojenke menijo, da si je dobro pridobiti čim več takšnih izkušenj, saj jih to navdaja s pozitivno energijo. Dve obsojenki se strinjata, da te izkušnje pripomorejo tudi k njihovemu nadaljnjemu razvoju na drugih področjih. To ponazarja spodnja izjava:

O4: *»Pol se pa take izkušnje nabirajo pa ti dajo motivacijo tud za še bl pomembnejše življenjske odločitve v življenju«.*

Tudi Clements (2004, str. 169) ugotavlja, da lahko sodelovanje v kulturnih in ustvarjalnih dejavnostih pomaga storilcem kaznivih dejanj, da izboljšajo svoje osebne in socialne spretnosti, razvijajo zaupanje in željo po novem učenju. Tako so lahko ustvarjalne dejavnosti odskočna deska za druge vrste izobraževanja in imajo lahko terapevtski učinek. Ustvarjalnost in nov način razmišljanja sta lahko pomoč v procesu rehabilitacije. V Veliki Britaniji je za obsojence potekal glasbeni program Good Vibrations (2011). Raziskava je pokazala, da je tovrstni projekt deloval kot odskočna deska za nadaljnje izobraževanje obsojencev. Na primer udeleženci, ki so bili pred izobraževanjem v navedenem programu malo motivirani za izobraževalne programe, so postopoma in z aktivnim sodelovanjem povečali zanimanje za nadaljnje izobraževanje. Spremembe so nastale zaradi večjega zaupanja vase, doživljanja uspeha in dobrega medsebojnega sodelovanja. Te izkušnje so obsojencem dokazale, da lahko tudi oni napredujejo in razvijajo svoje sposobnosti. Poleg tega so obsojenci izboljšali svoje komunikacijske spretnosti in razvijali socialne veščine. Po pogovorih je bilo ugotovljeno, da se znajo udeleženci bolje spopadati s stresnim življenjem v zaporu.

Ena od obsojenk je poudarila, da se ji zdi pomembno, ker imajo v sklopu prostočasnih dejavnosti možnost predlagati svoje ideje in da jim zaposleni pustijo svobodno ustvarjalnost. To ji omogoča pozabiti na vsakdanje probleme. Pravi, da pri teh dejavnostih občuti veselje, svobodo, voljo do življenja. Tudi vzgojna delavka je poudarila, da poskušajo v zavodu čim

bolj upoštevati realne in konstruktivne predloge obsojenk. Vendar morajo obsojenke za upoštevane predloge prevzeti odgovornost.

Tri obsojenke razumejo prostočasne dejavnosti kot možnost za pridobivanje novega znanja in spretnosti. Ena od njih pravi:

O2: *»Naučila sem se nekaj, kar me zelo, zelo veseli, to je pletenje. Tega jaz nisem znala. Pa sem sama se naučila. Tuki sem imela tok časa, punce so mi pokazale, pa sem se učila. Jaz sem se hotela to sama naučiti. Druge punce po me pohvalile, so mi rekle, da lepo pletem, da naj nadaljujem s tem. Zdaj nimam več nimam toliko straha vs sebi, vem da se lahko učim novi stvari.«*

Vzgojna delavka meni, da imajo obsojenke možnost ustvarjati izvirne in otipljive izdelke. Naredijo nekaj lepega in uporabnega, kar daje občutek zadovoljstva. Ob ponavljajočih vzorcih pletenja se obsojenka uči potrpežljivosti, vztrajnosti in odgovornosti, kako neko delo izpeljati od začetka do konca. Rezultat dobrega izdelka jih opogumlja za nadaljnje delo in vpliva na povečanje samozavesti. Meni, da pletenje ni le izdelovanje unikatnih vzorcev, ampak obsojenke tudi pomiri in lajša njihove vsakdanje napetosti. Obsojenke lahko svoje izdelke podarijo najbližjim, na primer otrokom, partnerju, staršem, in tako vzpostavijo dodatno vez z zunanjim svetom.

Ena od obsojenk je presenečena nad svojimi sposobnostnimi. Meni, da jim osebno zadovoljstvo v prostočasnih dejavnost, npr. pri plesu, predstavlja njihov trud in končni rezultat. Vesela je, da ob vloženemu času in naporu lahko doseže napredek. To ponazarja njena izjava:

O1: *»Van nikoli prej nisem plesala romsko pred toliko ljudmi, zdaj ko so v zavodu te prireditve vedno pa rada plešem na romsko muziko. To nisem nikoli v življenju doživljala. In ko smo se pripravljali na to prireditev, sam velik dala iz sebe, sam se velik učila, hotla sam ta ples dobro izpeljat. In sem, vsi so rekli da je bilo zelo dobro. Na koncu ko je bilo prireditve konec, nisem mogla sama sebi verjeti, da sem tako nastopala pred publiko, brez straha, brez da bi se tresla, brez da bi kaj narobe odpele. Nisem mogla verjet, da sem toliko sposobna.«*

V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 45) je poudarjeno, da dejavnosti ne smejo biti usmerjene le h kulturi večine. S tem ko si zapor prizadeva za večkulturni vidik, je mogoče povečati razumevanje ter premagati rasne in kulturne predsodke. Bamford (v *Prison Education and Training ...* 2011, str. 40) predlaga, da lahko vprašanja raznovrstnosti in inkluzivnosti vključimo v ustvarjalne dejavnosti. Vključenosti vseh manjšinskih in marginaliziranih skupin povečuje kakovost umetniških projektov v zaporu. Tovrstno vključevanje omogoča preostalim obsojenkam spoznavanje in razumevanje kulturne raznovrstnosti. Dobro je, da Zavod spodbuja vključevanje v prostočasne dejavnosti vse obsojenke, tako lahko izoblikujejo spoštljivejši odnos različnih etničnih skupin. Vendar je treba biti pozoren, da se na primer (v primeru Zavoda so to Rominje) ne počutijo pretirano izpostavljene ali celo negativno zaznamovane od drugih zaprtih. Bamford, (prav tam) še razlaga, da program »Love Music Hate Racism« v Veliki Britaniji, ki je obravnaval vprašanje črnske etične skupine, ni bil primer dobre prakse. Obsojenci, ki so sodelovali, so se pogosto počutili odrinjene in osebno prizadete od drugih. Ko so se aktivno vključili v program in predstavili na njihov tradicionalni način širši skupnosti, so imeli občutek drugačne obravnave soobsojencev. Ti so jih zasmehovali in poniževali. Strokovni sodelavci so ugotovili, da lahko predstavljanje etničnih skupin v ustvarjalnih programih povzroča več negativnih kot pozitivnih posledic. Zato je pomembno vzpostaviti ravnotežje pri obravnavi vprašanja vključenosti in raznovrstnosti v zaporu ter njihovim umetniškim udejstvovanjem.

Vzgojna delavka in dve obsojenki sta omenili pomen literarnega izražanja v zavodskem časopisu *Žarek*. Obsojenka, ki dela v kuhinji, izraža veselje, da je imela v *Žarku* možnost objaviti tudi svoje kuharske recepte in lepotne nasvete. Druga obsojenka pravi, da so *Žarek* obogatile s svojimi slikami, napisale reportaže z zavodskih dogodkov in izpovedi iz osebnih dnevnikov. Vsaka naslovnica časopisa je bila unikatna. Vse to kaže motiviranost obsojenk do ustvarjalnega preživljanja prostega časa. Vzgojna delavka pravi, da lahko obsojenke z literarnim ustvarjanjem lažje in kakovostneje preživljajo čas v zaporu in morda vsaj malo pozabijo na svoje stiske. Rugelj v svoji knjigi »Zmagovita pot« (1985, str. 7) meni, da literarno izpovedovanje izkušenj, s katerim je mogoče kar najbolj preseči v otopelosti in zagrenjenosti izgubljena leta, zanesljivo pomaga tistemu, ki je že dosegel do točke iskanja. Literarno ustvarjanje obsojenk je lahko ena izmed metod njihovega spoznavanja. Vprašanje je, ali ima literarno ustvarjanje obsojenk zgolj ustvarjalni namen ali tudi terapevtskega. Trstenjak (1980, str 8–9) pravi, da je v simboličnosti človekovega izražanja zaobsežena tako imenovana »projektivnost« človekovega doživljanja, ki je pot do človeka ali metoda

spoznavanja njegove osebnosti. S simbolnim izražanjem človek »razgali« samega sebe, svojo notranjost, nagone in skrite misli.

10.4.2. Mnenje obsojenk in zaposlenih o vplivu prostočasnih dejavnosti obsojenk na življenje v Zavodu

Vsi intervjuvanci menijo, da imajo prostočasne dejavnosti pozitiven vpliv na življenje v Zavodu. Ob skupnih ciljih se poveča medsebojno sodelovanje, odgovornost in pomoč soobsojenk. Prostočasne dejavnosti razumejo kot umik od konfliktnih situacij. Vzgojna delavka opaža, da je vzdušje v Zavodu boljše, če imajo obsojenke možnost izražanja na ustvarjalen način. Ob tem dodaja:

VD: »Obsojenke pri prostočasnih dejavnostih na sproščen način sodelujejo med seboj, si pomagajo, neobremenjeno razvijajo svoje talente. Spoznavajo sebe in druge na ustvarjalni način, s pisanjem, slikanjem, oblikovanjem, glasbo ... Poskrbijo za dekoracijo zavoda, za preureditev prostorov, vse to je zelo spodbudno. Poglejmo samo pripravo in izvedbo ene prireditve obsojenk, kako to razbije monotono, vsakdanje vzdušje.«

Ena obsojenka čuti večjo pripadnost skupini ob dobro izpeljanih nastopih. Pravi, da:

O5: »Občutek ko nas trideset nastopa in poje en komad je res dober, vse smo čutile odgovornost, da mormo to dobro spelat. Blo je čutt eno povezanost med nami, sam pol prideš pa v realno življenje, ki pa je spet polno kreganja in opravljanja.«

Obsojenka poudarja, da se veliko bolje počuti v Zavodu, ko si pri prostočasnih dejavnosti med seboj pomagajo, in si želi, da bi bilo tako tudi pri delu. Meni, da prostočasne dejavnosti dobro vplivajo na vzdušje, in poudarja, da si tega želi še več. Pravi:

O4: »Se mi zdi vsaka minuta, k ni tuki izkoriščena z neko pozitivno aktivnostjo je vržena stran oz. se spremeni v nepotrebne konflikte.«

Opaziti je, do so obsojenke angažirane in se aktivno vključujejo v soustvarjanje skupnih projektov. Ena od obsojenk meni, da na vzdušje v Zavodu vplivata njihova osebna odgovornost in samoiniciativnost. To potrjuje spodnja izjava:

O3: *»Recimo, ko imamo projekt da preuredimo en star prostor. Pridejo najprej štiri pol pa vidjo, da smo me zadovoljne, pa da lahko tudi one kaj pokažejo, pa se nam pridruži še kšna. Tudi me jih spodbujajo, da naj pridejo pomagat, da lahko neki dobra in lepa skupa naredimo. Pol pa kže pridejo se mormo pa spodbujat, da vstrajamo pri tem, da spelemo do konca. Ena drugo pač učimo in spodbujamo. Sej je voditelca kle, sam me smo skupaj 24 ur in je drugač, lahko velik bl vplivamo na ene stvari....«.*

Pravosodna policistka meni, da je pri dekletih čutiti medsebojno pomoč in sodelovanje, kadar se pripravljajo na prireditve. Takole pravi:

PP: *»Pri teh prireditvah se čuti veliko zadovoljstvo, da so uspešno izpeljale nastop, da jim je kot skupini uspelo doseči postavljeni cilj. Dekleta si med vajami pomagajo, se spodbujajo, da naredijo kot celotna skupina dober nastop.«*

Obe zaposleni in dve obsojenki sta omenili, kako pomembno vpliva urejenost prostorov na počutje v Zavodu. Obsojenka, ki je sodelovala pri prenavljanju starega pohištva in poslikavi sobe, je izrazila zadovoljstvo, da se lahko zdaj v tako prijetnem prostoru igra z otrokom. Pravi:

O3: *»Čist druga energija je, na razpolago imamo igrače, knjige, poslikale smo stene, pobarvale omare. Ful je lepo.«*

10.4.3. Mnenje obsojenk in zaposlenih o razlogih za vključevanje obsojenk v prostočasne dejavnosti

Tri obsojenke se strinjajo, da je razlog za obiskovanje prostočasnih dejavnosti razvijanje svobodne ustvarjalnosti, sproščenosti, zabave, veselja. Ena od njih pravi:

O4: *»Ja jest se sprostim. Pri delu si tudi napet, moraš bit natančen, previden, zahteva se od tebe velika odgovornost. Te prireditve pa gre bolj za osebno veselje, nisi tok obremenjen, svobode, več sebe lahko dam. Saj zato se pa tudi kličejo prostočasne dejavnosti.«*

Mednarodna skupina raziskovalcev pod vodstvom Dumazedierja (v Tepavčević 2003, str. 27) prosti čas opredeljuje kot čas, v katerem posameznik lahko izrazi svojo lastno svobodno voljo

– po počitku, zabavi, izpopolnjevanju svojega znanja, izboljševanju svojih sposobnosti. Posameznik se lahko prostemu času neobremenjeno posveti šele takrat, ko je opravil svoje obveznosti na delu. Obsojenka bo težko izražala svojo lastno svobodno voljo pri delu, težko se bo tam razvijala in spoznavala svoje ustvarjalne sposobnosti, ker narava dela v zaporu ni taka. Zato pa je toliko bolj pomembno, da jim omogočijo prostočasne dejavnosti, kjer se bodo neobremenjeno ustvarjalno izražale.

Zaposleni in obsojenke v pogovoru poudarjajo razliko med razlogi obsojenke za udeležbo pri prostočasnih dejavnostih in pri delu. Ena od obsojenk o tem meni, da je pri delu veliko bolj pod pritiskom, pod nadzorom, ker narava dela to od nje zahteva. Pravi:

O1: *»Me se v prostočasne vključmo iz drugih razlogov, kot v delo. Na delo hodmo, kot sem že omenla, predvsem zaradi pridobitv ugodnosti in denarja. Na prostočasne pa pridemo zaradi nekega osebnega interesa, notranjega motiva, neke vedoželjnosti, želje po kreativnosti, želje da kvalitetno preživimo ta čas in da nekaj dobrega naredimo zase in za druge.«*

Druga obsojenka poudarja, da je razlog za obisk prostočasnih dejavnosti njen osebni interes. To potrjuje njena izjava:

O2: *»Ja včasih grem, včasih ne. Odvisno kako se počutim. To da se jest vključim je samo od mene odvisno, tud če bi pred mano stala še ne vem kakšna oseba, jest sem tuki sama, ki morm v seb poiskat interes, če ne to zame ni več prostočasna dejavnosti. Ti morš it tja zaradi sebe, greš tja ker si res ti to želiš in nisi obremenjen z ničemer, z nobenim pogojevanjem.«*

Če bodo obsojenke v prostočasnih dejavnostih poiskale osebni interes in bile notranje motivirane, bo to vplivalo tudi na način premagovanja vsakdanjih ovir. Naučile se bodo odpravljati težave in ob tem razviti življenjsko pomembne stvari (Caldee in Baldwin v Gril 2006, str. 2).

Dve obsojenki imata bolj kritično podobo o prostočasnih dejavnostih. Menita, da obsojenka težko najde veselje, zadovoljstvo v zaporu. Uspeh in veselje, ki ga občutiš, ko na primer narediš lepo sliko, je hitro pozabljen. Strinjata se, da je vsako osebno zadovoljstvo v zaporu pomembno, čeprav traja le eno uro. Te dejavnosti ne morejo preseči realnosti, da so v zaporu. Ena od njiju pravi:

O2: *»Glavna dejavnost v zaporu to, da prestajaš kazen in probaš neki delat, da ti čim hitreje mine čas, to pa je lahko tudi ustvarjanje.«*

10.4.4. Mnenja obsojenk in zaposlenih o možnostih in sodelovanju obsojenk pri prostočasnih dejavnostih

Vzgojna delavka in dve obsojenki, ki sta drugič na prestajanju kazni zapora, menijo, da imajo v primerjavi s preteklimi leti obsojenke več možnosti za vključevanje v prostočasne dejavnosti, pripravljane raznih prireditev, razstav in izražanja ustvarjalnosti. Vzgojna delavka pravi, da se vse to pozna pri njihovem zadovoljstvu, medsebojnem razumevanju in podobi Zavoda.

Obe zaposleni v pogovoru opozarjata tudi, da v Zavodu manjka zaposlena oseba, ki bi se lahko v celoti posvetila samo prostočasnim dejavnostim, primanjkujejo tudi finančna sredstva za nadaljnji razvoj teh dejavnosti. Pravosodna policistka je izrazila tudi razočaranje, da v Zavodu ni primerne prostora za prostočasne dejavnosti. Po njenem mnenju bi moral Zavod imeti poseben prostor za te dejavnosti, tako bi imele obsojenke več možnosti razvijanja lastnih talentov.

Pravosodna policistka izpostavlja, da morajo prostočasne dejavnosti omogočati sodelovanje vsem obsojenkam:

PP: *»Zelo dobro je, da so vključene vse ženske in lahko sodelujejo vsa dekleta. Se mi pa zdi, da bi bilo treba več pozornosti nameniti tistim, ki imajo talente, pa niso tako pogumne, da bi kar same nastopale. Marsikatero dekle skriva kakšen talent, treba jo je le prebuditi. In potem se hitro izrazijo tista, ki se hočejo na vsak način pokazati pred drugimi. Želim tudi povedati, da Zavodu ni treba vabiti posebnih gostov, da bi nastopali za dekleta, ker znajo same dovolj dobro, celo bolje, vendar je treba v to vključiti čim več deklet.«*

V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 43) je poudarjeno, da si pri vsaki umetniški in kulturni dejavnosti prizadevamo vključiti večino obsojencev, in ne le tistih, ki želijo izstopati in na vsak način sodelovati. Ne smemo pozabiti na obsojence, ki so posebno nadarjeni, pa nimajo toliko poguma, da bi samoiniciativno pristopili k dejavnosti.

Zaposleni menita, da je pri izvajanju ustvarjalnih dejavnosti, raznih nastopov in prireditev, pomembna zdrava mera. Vzgojna delavka to pojasnjuje tako:

VD: *»... ni organizirano tega premalo in ne preveč. Ravno prav. Da niso dekleta prenasičena z vsemi dejavnostmi oz. jih pretirano ne pogrešajo.«*

Obe zaposleni sta poudarili pomembnost osebnega vložka pri spodbujanju obsojenk in delo z njimi. Pravita, da je ob takem načinu dela opazen napredek pri odnosu z obsojenkami. Strinjata se, da naredita več od zahtev službe. Menita, da je od vrednotenja njihovega lastnega dela odvisno, koliko zaposleni spodbujajo obsojenke pri sodelovanju v Zavodu. Takole pravita:

VD: *»Prepričana sem, da dekleta imajo ideje in so pripravljene delati, treba jim je le prisluhniti na pravi način in si vzeti čas zanje. Vesele so, da delajo. Možnosti imajo veliko, lahko prebelijo ves grad, pobarvajo vse omare. Vendar mora to nekdo delati z njimi in jih pravilno spodbuditi.«*

PP: *»V tem zavod je tako, imamo veliko prostora in veliko stvari je neurejenih. Zbrala sem dekleta in smo uredile vsa skladišča. Če hočejo delati in so pridne, bo zanje v tem Zavodu vedno delo. Nekatera dekleta z veseljem delajo. Se smejimo, se pogovarjamo, ni le delo, ampak vedo, da bodo dobile tudi več mojega časa. Obsojenkam sem dala šivati veliko odej. To so delale do enajstih zvečer in bile srečne, da jim je nekdo naklonil pozornost in jim dal delo. Pomembno je, da se zamotijo na pozitiven način, da so z nečim okupirane.«*

Tudi totalna ustanova, kot je zapor, lahko razvije *institucionalne ceremonije* (Goffman v Prelić 2007, str. 51). Gre za možnost prestopa med jasno začrtanimi formalnimi mejami. Zaposleni in obsojenke si pridejo dovolj blizu, da dobijo drug o drugem lepšo, ugodnejšo podobo in se laže vživijo drug v drugega. To dosežejo z različnimi dejavnostmi, ki izražajo enotnost, solidarnost, skupno zavezanost ustanovi, gre za neformalne dejavnosti, ki so prostovoljne in dopuščajo tudi opustitev sicer jasnih vlog (npr. izdajanje časopisa, priprava gledališke predstave, dan odprtih vrat ipd). Za življenje je torej zelo pomemben odnos med zaposlenimi in obsojenkami.

Na vprašanje pravosodne policistke, ali preostali zaposleni spodbujajo njeno aktivno sodelovanje z obsojenkami, je pravosodna policistka odgovorila:

PP: »Ne. Vloga paznikov načeloma ni, da spodbujajo dekleta k delu, izobraževanju, prostočasnim aktivnostim. Dekletom veliko pomeni spodbuda paznikov. Kadar delam, poskušam vsaki reči dober dan, pa želijo še poklepetati, zato si vzameš še pet minut. Ampak s takšnim odnosom je tudi več miru, bolj me spoštujejo. Tako ravnam zaradi njih, ker vem, da so lahko tudi one zadovoljne in dobijo občutek potrditve.«

Iz navedenega je razvidno, kako zelo je pomembno subjektivno mnenje zaposlenih o aktivnem preživljanju prostega časa obsojenk. Eni popolnoma samoiniciativno spodbujajo obsojenke k šivanju, pletenju, preurejanju prostorov, drugi temu posvečajo manj pozornosti. Obe zaposleni in vse obsojenke pa si želijo v Zavodu mir, urejene in spoštljive odnose, red in disciplino.

Vse obsojenke so dobro seznanjene, katere prostočasne dejavnosti potekajo v Zavodu. Pravijo, da imajo možnost obiskovanja joge, ustvarjalnih delavnic, pevskih vaj, da je potekala tudi slikarska in glasbena delavnica itd. Zaposlene obsojenke v pogovorih izražajo nezadovoljstvo nad tem, da termini prostočasnih dejavnosti niso prilagojeni njihovemu urniku dela. Vse obsojenke menijo, da so prostočasne dejavnosti v Zavodu dobro organizirane, vendar si tri želijo, da bi jih bilo še več. Ena obsojenka je izrazila željo po fotografski delavnici, ena po računalniškem tečaju in tujih jezikih. Štiri obsojenke so izrazile željo po športno-rekreativnih dejavnostih, še posebej si želijo plesa ali aerobike. Želijo si tudi bolj urejeno telovadnico in več sodobnih športnih pripomočkov. Na vprašanje ene obsojenke, ali je kdaj razmišljala, da bi z drugimi soobsojenkami vodile aerobiko v Zavodu, je odgovorila:

O5: »Nikoli nisem razmišljala o tem, tudi od punc nobena ni nikoli tega predlagala, vedno se samo pritožujemo česa v zavodu ni. Nikoli pa se ne vprašamo kaj bi pa lahko me naredile. Ja, lahko bi bile bolj aktivne, še posebej na športnem področju. Tri punce bi se lahko dobile in bi vodile telovadbo. Samo en nam bi mogu pridr pokazat, na primer kakšen študent DIF-a. Jest bi pri tem vztrajala in pomagala, če bi se res ns par našl k bi to vodile, sama pa ne bi.«

Druga obsojenka pravi:

O3: »Veste me smo veliko sposobne, tudi nekaj znamo, samo problem je, da nimamo osebne odgovornosti, vztrajnosti, rabimo podporo in spodbudo s strani zaposlenih. Tudi telovadnico bi lahko same renovirale, samo rabimo material, za to pa ni sredstev.«

Ena od obsojenk se sprašuje, kakšen bi bil obisk delavnic, če bi bile te organizirane v večjem številu. Meni, da je v Zavodu organiziranih dovolj delavnic. Pravi, da bi bila lahko dekleta bolj samoiniciativna in da bi lahko pokazale več volje do sodelovanja na prostočasnih dejavnostih. Še posebej misli tu na obsojenke zaprtega režima, ki po njenem mnenju samo spijo, se prepirajo in pritožujejo. Pravi, da:

O4: »Velik več bi lahko pokazale punce iz zaprtga...«

10.5. ŽELJE IN PREDLOGI OBSOJENK IN ZAPOSLENIH ZA KONSTRUKTIVNEJŠE PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA

V pogovorih z obsojenkami in zaposlenima so se v sklopu kategorije želje in predlogi obsojenk in zaposlenih za konstruktivnejše prestajanje kazni zavora pokazale naslednje ključne teme:

- Več strokovnih delavcev v vzgojni službi
- Več podpore ter pomoči pri pripravi na življenje po prestani kazni
- Več sodelovanja z mentorji
- Poglobljena obravnava obsojenk s težavami odvisnosti od prepovedanih drog
- Več sodelovanja z zunanjimi strokovnimi institucijami na področju zaposlovanja, izobraževanja, odvisnosti in socialnega varstva
- Potreba po manjših sobah
- Potreba po manjših družabnih prostorih
- Želja po zasebnosti in mirnem prestajanju kazni zavora
- Ločitev zaprtega oddelka od polodprtega in odprtega
- Več stikov obsojenk z otroki in družino
- Soba za intimne stike

Obe zaposleni sta poudarili, da so bistveni dejavnik, ki bi v prihodnje vplival na konstruktivnejše prestajanje kazni zavora, nove zaposlitve strokovnih delavcev v vzgojni

službi. Vzgojna delavka meni, da bi bil v tem primeru viden večji napredek v razvoju izobraževanja, dela in prostočasnih dejavnosti:

VD: *»Tukaj se res čuti velik primanjkljaj na področju zaposlenih. Vzgojnih delavcev je premalo. Če bi bil samo en zaposlen več, se bi že kazale spremembe na področju izobraževanja, dela, prostočasnih aktivnosti«*

Pravosodna policistka pravi, da se v Zavodu občuti preobremenjenost zaposlenih, še posebno v vzgojni službi. Prepričana je, da imajo obsojenke premalo možnosti za pogovore z mentorji. Ob tem dodaja:

PP: *»Gotovo bi spremenila tudi to, da bi imele dekleta več možnosti za pogovor. Se pa čuti, da smo vsi tukaj preobremenjeni, da bi mogoče marsikdo v Zavodu kaj naredil, pa ne more, ali nima preprosto časa, ali mu sistem onemogoča, ne vem. Verjetno bi bilo čisto drugače, če bi bila zaposlena še dva vzgojna delavca več. Več bi se lahko njim posvetili. Bolj bi se morali z njimi pogovarjati, jih poslušati, vprašati, če sploh imajo kakšne želje, kakšne načrte imajo za prihodnost ... Ti pogovori manjkajo.«*

Štiri obsojenke se strinjajo, da strokovni delavci vzgojne službe delajo dobro, poudarjajo pa, da je premalo zaposlenih in da bi potrebovale več strokovne obravnave z njihove strani. Iz pomanjkanja zaposlenih v vzgojni službi izhajajo tudi potrebe treh obsojenk. Želijo se večkrat pogovarjati z mentorji, več njihove spodbude, konkretnjših navodil, več podpore pri uresničevanju postavljenih ciljev in pomoči pri pripravi na življenje na prostosti. Dve od obsojenk sta ob tem izrazili zadovoljstvo, da se lahko pravosodnim policistkam večkrat zaupata. Ena od njih pravi:

O1: *»Premal je tuki enih strokovnih oseb katerim bi lahko zaupal svoje težave, probleme, kaj bi rd, o čem razmišlaš, tuki nimam enga k mu bi lahko o tem govorila. Še dobr da so kle paznice, da se lahko o osebnih problemih z njimi pogovarjam «*

Na vprašanje, kaj pomeni v Zavodu priprava na življenje po prestani kazni, je vzgojna delavka odgovorila:

VD: *»Ena ključnih stvari je dobro načrtovani cilji za prihodnost obsojenke in uresničevanje le tega. Pomembno je, da do obsojenke izraziš eno skrb, zahtevo, da se trudi te cilje uresničevati, da jo spodbujaš, da jo seznanjaš kako napreduje v procesu obravnave. Pomembno je, da so dekleta dosledna, da si pridobivajo čedalje večje zaupanje Zavoda in posledično čedalje večjo odgovornost, da je vedno bolj pripravljena na samostojno življenje.«*

Na vprašanje, ali se dovolj trudi za uresničevanje osebnih ciljev in ali ima pri tem dovolj podpore mentorjev, je obsojenka odgovorila:

O5: *»Zase mislem da bi lahko več pokazala. Lahko bi si višje cilje postavila. Pač izgubiš voljo in potem hodiš delat in spat in je vsak dan isti. Men bi že to velik pomagal, da bi več sodelovala z mentorjem, da mi bi dajal več podpore. Jest si želim hitrejšega in večjega napredka, samo jest sama ne zmorem. Rabim nekoga, da me spodbuja, ne pa da sem prepuščena sama sebi. Jest sm pripravljena na sodelovanje, ampak bolj čutim potrebo po tem, da si mentor vzame čas zame.«*

Vzgojna delavka pravi, da v Zavodu manjka posebna terapevtska obravnava za obsojenke, odvisne od prepovedanih drog. Tudi dve obsojenki menita, da Zavod premalo naredi za zdravljenje odvisnosti, in si želita več sodelovanja na tem področju z zunanjimi strokovnimi delavci. Ena od njih pojasnjuje:

O3: *»Mal več na zdravljenju odvisnosti. Men so na sodišču rekl, zapor vam bo nudl zdravljenje odvisnosti. Ni res. Enkrat mesečno pride psihiatrinja in to je to. Stigma pride za une k hočjo, to je pa vse. Zavod bi se mogu s kšnimi zunanjimi institucijami povezati, tko kot je Projekt Človek. Me bi rable direktin stik s temi ustanovami k nudjo zdravljenje odvisnosti, ne pa k to vse poteka prek mentorja. Naj pridejo parkrat na mesec v zavod, pa nej nm direkt povejo.«*

Druga obsojenka je povedala, da si med prostimi izhodi ureja, v kakšno obliko zdravljenja se bo vključila po prestani kazni. To ponazarja izjava:

O4: *»Več bi mogl bit sodelovanja z zunanjimi strokovnimi institucijami, tud kar se tiče odvisnosti. Mi mam že tko al tko skos en šttempl na glavi in nas drugač obravnavajo. Jest če*

po pravici povem, proste izhode namenim samemu, da si urejam življenje. V katere skupine se bom vključila, to vse sama iščem s starši. Ti si tukej prepuščen sam sebi.»

Tri obsojenke menijo, da Zavod naredi premalo za pripravo na življenje po prestani kazni. Želijo si več sodelovanja s centri za socialno delo, zavodom za zaposlovanje in drugimi institucijami, ki bi jim pomagale pri vključevanju na prostost. Ena od njih meni:

O5: »Tako kot hodi sodnica v Zavod, bi morala hoditi tudi predstavnica centra za socialno delo, Zavoda za zaposlovanje in predstavnica za področje izobraževanja, da nas bi pripravila na življenje zunaj.«

Vranešič in drugi (2007, str. 23–24) pravijo, da spadajo med najpomembnejše elemente priprave obsojenca na odpust, vzpostavitev in vzdrževanje stikov z družino in primarnim okoljem, individualno in skupinsko svetovanje, več prostih izhodov za urejanje življenja na prostosti, zaposlitev obsojenca zunaj zavoda, premestitev na polodprti ali odprti režim, ki omogoča več samostojnosti, več možnosti za odločanje, sprejemanje in izražanje lastne odgovornosti, izvajanje namenskih izhodov za reševanje aktualne socialne problematike ter sodelovanje z zunanjimi institucijami.

Ena obsojenka je povedala, da bi moral biti v Zavodu zaposlen en strokovni delavec, ki bi se ukvarjal samo s pripravo obsojenk na življenje po prestani kazni. Pravi, da je veliko deklet, ki se vrnejo, saj ne morejo oz. ne znajo preživeti. Meni, da ni tak problem življenje v zaporu, saj imaš obleko in hrano, teže je zunaj, kjer ni službe, ne urejenega doma in družinskih odnosov. To pojasnjuje z naslednjim odgovorom:

O4: »Osebnost za mene bi mi največ pomenil, da bi bila v zavodu ena oseba ali pa ekipa, ki ti bi pomagala in pripravila na življenje zunaj. K ti bi pomagala, kako iskati zaposlitev, kako poiskati pravo šolo. K ti bi pomagala, da ko prideš na svobodo nisi sam, da se lažje znajdeš. Glede na to zakaj sem tukaj, pa pomoč velik pomen še nima, kam iti in to dobesedno so vržene vn. Pol se je pa še težje najti v življenju, saj nimaš službe, doma, hrane, uničeno družinsko življenje. Ena oseba k ti bi pomagala iskati zaposlitev, da te bi motivirala za naprej. Tuki že preživiš, imaš hrano, pojestlo, ampak zunaj je kriza.«

Kobal in Žakelj (2007, str. 157) poudarjata, da se posledice prestajanja kazni zapora kažejo na ekonomskem položaju, nizki izobrazbi, brezposelnosti, zdravju in razrahljanih družinskih vezeh. Tudi Petrovec (1999, str. 101) pravi, da se obsojenec pogosto med prestajanjem kazni in po njej srečuje z družinskimi težavami. Torej s težavami, ki se odvijajo v ožjem okolju, v katerega se bo obsojenec vrnil. Zato je pomembno, da poteka postpenalna pomoč od prvega dne sprejema v zavod ter da pri tem intenzivno sodeluje tudi družina, starši, zakonci in otroci. Po mnenju obsojenke, bi se morala strokovna obravnava za življenje po prestani kazni začeti najmanj eno leto pred iztekom kazni zapora. Vesela je, da ima družino, ki ji stoji ob strani pri urejanju življenja. Zaveda pa se, da vse obsojenke nimajo te sreče. Pravi, da:

O4: *»Pa ta oseba bi se mogla s tabo začeti ukvarjat najmanj en let prej, ne pa en mesec. Da ne govorim, da mam za ene osebe v zavodu občutek, da jim je čist usen zate. Al sm kle, al vzun, al bom pršla čez tri mesece spet nazaj, al bom uredi uzn, a bom živela al životarila, ostala klin, to jih ne briga. Jest mam srečo, da mam družino k mi stoji ob strani, druge tega nimajo«*

Tretja obsojenka meni, da bi jim zunanji socialni delavci celoviteje predstavili življenje na svobodi. Obsojenka izraža strah, kako se bo znašla na prostosti po petih letih. Takole pravi:

O3: *»Lah bi se mal bl povezal z zunanjim svetom, sej če bi pršle ene socialne delavke k delajo uzuni, k nm bi znale velik bl predstav kakšna je realna situacija uzun in ns pol tud mal bl prpravit. Tko pa nimamo pojma kaj se dogaja vzun. Jest zdej nebi znala nč narest uzun, niti kako uredit otroški dodatek, niti kako otroka pelat v vrtec, štir leta že nism bla doma. A si vi predstavlate kako je po petih letih k bom jest vn pršla. Rabmo enga, k bi ti pomagau, k ti bi dau osnovne informacije, kam it, kje iskat službo, kje uredit zdravstvene stvari, zavarovanje, nč... Realno gledano te zapor žau ne pripravi na življenje.«*

Meglič (2006, str. 16) pravi, da se strokovni delavci pred odpustom obsojenca pogosto srečujejo s konkretnimi težavami pri vključevanju obsojencev na prostost, zlasti pri obsojencih z dolgimi kaznimi. Obsojenci med prestajanjem kazni pogosto prekinejo stike z ožjo in širšo socialno mrežo. Bivanje v zaporu povzroča različne negativne vplive na obsojenca, kot so apatija, nizka samopodoba, zaznamovanost, kar onemogoča uspešno reintegracijo. Daljša ko je kazen, več prizadevanja in aktivnosti je potrebno, da se doseže stopnja rehabilitacije, ki obsojencu zagotavlja vrnitev v matično okolje in kompetentno prevzemanje socialnih vlog ter odgovornosti za lastno življenje. Meglič (prav tam) opozarja,

da brez dejavne vloge obsojenca in predvsem sodelovanja zavoda in obsojenca z akterji pomoči v zunanjem okolju so prizadevanja strokovnih delavcev v zavodu okrnjena in nezadostna.

Obe zaposleni in tri obsojenke so poudarile težavo s prevelikimi sobami, zlasti na zaprtem režimu. Želijo si več intimnosti, zasebnosti in manjše sobe. Ena od teh obsojenk pravi, da bi manjše sobe pripomogle k boljšemu počutju. Po njenem mnenju bi bilo v Zavodu tako tudi več reda. Pravi, da:

O2: *»Manše sobe, več zasebnosti, manj konfliktov. Jest bi zdej ful rajš vidla, da je moja soba zaklenjena in da mam jst svoj mir. Ti k prideš iz službe, normalno si zmatran, rabš svoj mer. Ne pa kle, k ti pol še deset žensk skače po glavi, pa se derejo, ne gre to nikamor. In tud Zavod ma pol več reda.«*

Druga obsojenka pravi, da je bila na prestajanju kazni v Avstriji veliko bolj spočita, ker je bila nameščena v manjši sobi. V Sloveniji po njenem mnenju nameščajo v majhne sobe obsojenke, ki so nevarne do drugih in ne tistih, ki bi si to zaslužile zaradi pozitivnih ravnanj. To pojasnjuje naslednja izjava:

O3: *»Me poleg tega, da smo zaprte mam še povhn osebnih problemov, zato pa rabmo da se umaknemo... Jest sm bla tud zlo bl spočita v Avstriji, ker se mi ni blo treba ukvarjat z nepotrebni stvarmi ostali punc. To, da grem jest v manjšo sobo si morm zaslužt na negativni način, tko da delam pizd....., da sm nevarna do vseh, pol te dajo pa v manšo sobo in te odmaknejo od ostalih.«*

Tri obsojenke, ki prestajajo kazen zapora na zaprtem režimu, si želijo predvsem več miru. Ena je izrazila željo po sobi za meditacijo na zaprtem režimu, pravi, da namestitev v samico zanjo ni bila kazen, ampak fizični in psihični odmik od preostalih obsojenk. Takole pojasnjuje:

O3: *»Pa jest tuki v zavodu res ful pogrešam en prostor kamr bi se umaknila in bi bla sam sama s sabo, tuki tega ni. Ker med sedemdesetimi puncami pa je normalno, da maš potrebo, da se kdaj umakneš na samo. Sej une k majo polodprti, al pa odprti režim grejo v park, pa majo tm svoj mer...bom tko rekla, jest k sm bla osem dni v samici sem se prou odpočila, to*

zame ni bla kazen, to je biu oddih, da sem se odmaknila od vseh tistih punc, da sem se fizično in psihično spočila. Preveč ns je na kupu, ...«

Druga obsojenka si za konstruktivnejše prestajanje kazni želi samo več miru. Takole pravi:

O5: *» Jest rabim samo mir.«*

Tretja obsojenka si želi manjši družabnih prostorov. Pravi, da:

O2: *»In recimon ta kofetarna pr ns, v njej je dost ljudi k men ne pašejo, to kofetarno uporablja 15 folka. In preveč karakterjev skupi je, preveč razlik, narodnih, starostnih in ni čudn da so konflikti.«*

Obe zaposleni osebi sta poudarili potrebo po ločitvi zaprtega oddelka od preostalih ter po posebni obravnavi obsojenk s težavami odvisnosti od prepovedanih drog. Vzgojna delavka opozarja, da v Sloveniji ni urejenega odprtega oddelka za ženske. Ob tem pravi:

VD: *»Ločila bi zaprti oddelek od preostalih. Odprti oddelek bi dala v spodnjo stavbo zraven gradu. Bile bi v drugi stavbi, tukaj zraven, imele bi internet, bolj sproščen režim, mobitele telefone... kot na primer Puščava na Dobu. Tega za ženske ni. Bi bile pa na tem oddelku res samo tiste, ki si to zaslužijo in ki so seveda najbolj odgovorne. In bi bile čisto fizično ločene od polodprtega in zaprtega režima.«*

Vzgojna delavka dodaja, da bi morali ločene oddelke uvesti tudi na posameznih režimih. To pomeni, da bi obsojenke, ki so pripravljene kaj narediti za svojo odvisnost, bivale ločeno od preostalih odvisnic.

Pravosodna policistka meni, da je pri delu z obsojenkami, odvisnimi od prepovedanih drog, pomembno opogumljanje, da so sposobne več kot le »prebijanja iz dneva v dan«. Takole pravi:

PP: *»Na zaprtem režimu so večinoma odvisnice, ki nimajo ciljev za prihodnost, ki nimajo volje, ki ne vedo, kaj bi rade. Njim je treba dati nekaj, njim je treba nekaj pokazati, da je možno več. In to bi videle pri dekletih, ki so bolj na sproščenih režimih. Zaprti režim pa bi*

pomenil osnovo, pravila, ki jih je treba spoštovati, bodo pa postopoma napredovale. Ampak, ker bodo videle, kaj je na odprtem in kaj ni na zaprtem režimu, se bodo trudile priti do nadaljnjega koraka. Stvari se jim bodo postopoma odpirale, samo potruditi se morajo za to, da so vredne našega zaupanja.»

Tudi ena od obsojenk je omenila, da si želi strožji zaprti oddelek, meni, da bi ji tak red omogočal lažje prestajanje kazni zapora in ji dajal večji občutek varnosti. Pravi, da:

O2: »To k smo po cel dan odprti to je totalna neumnost. V Avstriji so nas ob pol šterih zaklenil v sobe in se ne gibamo več. Takrat je čas namenjen temu da ga preživiš v sobah. Ne pa tuki k se vsi prosto gibajo, zaprt, polodprt in odprt skup. To je treba ločit.»

Dve obsojenki si želita več stikov s svojimi otroki. Tudi vzgojna delavka je omenila to problematiko. Meni, da bi bilo dobro omogočiti obsojenkam več stikov z družino in otroki, ne glede na to, ali ima obsojenka otroke v reji ali so pri možu doma, gre za to, da mora Zavod v čim večji meri spodbujati intenzivne stike med mamo in otroki. Po mnenju ene obsojenke bi morale biti obsojenke, ki imajo urejene odnose z otroki, drugače obravnavane. Ob tem je dodala:

O5: »Na primer jest mam otroke, partnerja, urejene mam odnose z njimi in mislem, da se mi premalo stikov omogoča z njimi. Jest menim, da tisti, ki imamo urejene odnose z otroki in partnerjem nam bi morali več stikov z njimi omogočiti. Jest sem še vedno mama, pa tudi če sem zaprta. In otroci mene rabijo, še posebej sedaj ko so majhni. Družina je vse kar imam.»

Tudi druga obsojenka si želi več časa preživeti s svojo družino. Pravi:

O3: »Jest najbolj pogrešam, da bi se mi omogočilo več časa preživet z družino. Dokler nimam prostih izhodov, pa še neki časa jih ne bom imela in je res težko.»

V Zavodu ni urejene sobe za intimne stike in prenočitve s partnerjem. Na to so opozorili zaposleni in tri obsojenke. Ena od njih to pojasnjuje takole:

O5: » *Za nočitve s partnerjem tudi ni poskrbljeno. Ne vem, kako lahko od nas pričakujejo, da naše družine ostanejo skupaj, ko pa s partnerjem nimam nobenih intimnih stikov že dve leti. To mi manjka. Vesela sm, da mam tako močno podporo s strani partnerja.*«

Tudi v internem poročilu Varuha človekovih pravic (2011) je zapisano, do so v diskriminatornem položaju v primerjavi z moškimi, saj nekateri zavodi prostor za intimne stike namreč imajo.

11. SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Socioterapevtska usmeritev v Zavodu poskuša pridobiti svoje mesto. V Zavodu izvajajo obravnavo obsojenk najprej individualno, nato v malih skupinah in domskih oz. terapevtskih skupnostih, kar so izhodišče socioterapevtske usmeritve. Individualno delo z obsojenkami omogoča spoznavanje posameznice, njenih vrednot, navad in potreb. Skupinsko delo v malih skupinah, ki poteka enkrat na teden, omogoča spoznavanje lastnih reakcij, razvijanje pozitivne samopodobe, spopadanje s konfliktnimi situacijami, razvijanje osebnostnih sposobnosti ter spoznavanje meja (Prelić 2007, str. 118). Domske skupnosti, ki potekajo enkrat na mesec, omogočajo skupno obravnavo zaposlenih in obsojenk o pomembnih dogodkih, težavah in predlogih za življenje v Zavodu. Ena temeljnih značilnosti socioterapevtske usmeritve sta odprtost in integriranost zavoda s širšim družbenim okoljem. Pri tem imajo obsojenci več stikov z zunanjim svetom, več možnosti za koriščenje zunaj zavodskih ugodnosti in ohranjanje prejšnjih življenjskih vlog (vlogo starša, delavca, šolarja itd.). S spremembo vodstva, leta 2010, je v Zavodu zaznati večjo odprtost za sodelovanje z zunanjimi institucijami. V Zavodu izvajajo prostočasne dejavnosti številni zunanji delavci, gostujejo razni kulturniki, prav tako je omogočeno spoznavanje Zavoda širši družbeni okolici (študijski ogledi pedagogov, pravnikov, socialnih delavcev, izvajanje prakse za študente idr.). Skladno s socioterapevtsko usmeritvijo odprtost Zavoda pomeni tudi večje število zaposlenih vzgojnih delavcev, kar bi v Zavodu v prihodnje vsekakor pripomoglo k večjemu razvoju dela in izobraževanja obsojenk.

Ugotovitve moje raziskave kažejo, da urejeni družinski odnosi zelo vplivajo na obsojenke in konstruktivno prestajanje kazni zapora. Maslow (Marentič Požarnik 2003, str. 186) je človekove potrebe hierarhično razdelil na fiziološke potrebe, potrebe po varnosti, ljubezni, spoštovanju in samospoštovanju ter samouresničevanju. Pri tem človek najprej zadovoljuje potrebe, ki so razvrščene najnižje, da lahko posledično zadovolji višje. Potreba po pripadnosti družini daje občutek sprejetosti in brezpogojne ljubezni ne glede na storjeno kaznivo dejanje (Solomon in drugi 2002, str. 99). Družina obsojenkam nudi oporo in pomoč, zato je ključno, da Zavod spodbuja ohranjanje in razvijanje kakovostnih odnosov obsojenk s starši, partnerjem in otroki. Pomen družine za obsojenke zaznavajo tudi zaposleni v Zavodu. Strokovna delavka je poudarila, da za zagotavljanje konstruktivnega prestajanja kazni zapora ni dovolj le zagotavljanje materialnih in fizioloških potreb. Poudarek daje zagotavljanju potreb po osebni rasti, ustvarjanju, izobraževanju in delu obsojenk. Maslow v svoji hierarhiji potreb najvišje

uvršča prav potrebo po samouresničevanju, ki pa je v temelju drugačna od preostalih potreb. Vse druge našteje potrebe temeljijo na zmanjševanju pomanjkanja, potreba po samouresničevanju pa temelji na rasti in razvoju lastnih potencialov (Heylighen 1992, str. 41). Samouresničevanje se pri obsojenki ne sme nikoli končati. Vsaka ima v sebi skrite potenciale, sposobnosti in talente, ki jih lahko razvije, vendar potrebuje ob tem močno podporo strokovnih delavcev. Več obsojenk je povedalo, da si želijo številnejših pogovorov in spodbud strokovnih delavcev, saj bi to pripomoglo k njihovem konstruktivnejšemu prestajanju kazni zapora. Ne smemo si dovoliti, da bi imele obsojenke občutek, kot menijo nekatere izmed njih, da so opažene pri zaposlenih le takrat, ko se vedejo destruktivno. Iz izsledkov raziskave lahko ugotovimo, da se zaposleni in obsojenke zavedajo, da imajo obsojenke poleg materialnih in fizioloških potreb še druge. Iz tega lahko sklepam, da se zavedajo pomena uresničevanja potreb, ki so višje v hierarhiji.

Obsojenke morajo imeti možnost z zaposlenimi vzpostaviti zaupljiv in medsebojno razumevajoč odnos, v nasprotnem primeru doživljajo življenje v zaporu negativno. K temu pripomorejo tudi osebne težave obsojenk ter neurejeni odnosi med obsojenkami, kar lahko pomeni pogostejše konflikte, pasivnost, pomanjkljive interakcije in nerazumevanje. V nasprotju s tem lahko obsojenke pozitivno doživljajo življenje v Zavodu in kazen izkoristijo za konstruktivni osebni razvoj. Nekatere izmed njih menijo, da k temu pripomore predvsem možnost dela in izobraževanja. Pozitivno doživljanje življenja v Zavodu omogoča odprtost pri izražanju lastnih želja in potreb ter kakovostnejše medsebojne odnose. Kako bo obsojenka doživljala življenje v Zavodu, odločilno vpliva na njeno vedenje ter pripravo na življenje po prestani kazni. Menim, da je poznavanje obsojenčevega doživljanja izrednega pomena, saj lahko samo tako spreminjamo negativne dejavnike. Ob tem zasledimo tudi mnenje obsojenke, da odgovornost za njihovo doživljanje življenja v Zavodu nosijo predvsem same. Kolikor je le mogoče, naj Zavod pri obsojenkah razvija občutek odgovornosti in spodbuja tiste lastnosti in sposobnosti, ki pripomorejo k njihovem samostojnemu življenju po družbenomoralnih normah.

Zaposleni in večina obsojenk meni, da delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti v marsičemu pripomorejo k njihovem osebnemu razvoju. To potrjujejo ugotovitve zaposlenih, da navedene dejavnosti vplivajo na pridobivanje prvih delovnih izkušenj, učnih navad in ročnih spretnosti; razvoju pozitivne samopodobe in samospoštovanja; pridobivanju novega

znanja. Obsojenke poudarjajo pomen sodelovanja na zavodskih prireditvah. Menijo, da jih pozitivne izkušnje in občutek ponosa opogumljajo za nadaljnje delo. Nekatere obsojenke menijo, da pridobivanje izkušenj pri prostočasnih dejavnostih pripomore k njihovem nadaljnjemu razvoju na drugih področjih. Strinjam se, da vrednote, kot so vztrajnost, vedoželjnost in samostojnost, ki jih obsojenke krepijo pri prostočasnih dejavnosti, lahko prenašajo na področje dela in izobraževanja. Velik rehabilitacijski in reintegracijski pomen vzgojna delavka pripisuje izobraževanju obsojenk, saj meni, da je to lahko ključni moment za pridobivanje občutka lastne vrednosti in osebne odgovornosti. Podobno tudi Kos (2009, str. 4) pravi, da izobraževanje ni le golo pridobivanje znanja, ampak precej kompleksnejši proces, ki dviguje kulturno raven posameznika, ga vzgaja, razvija njegove odnose do soljudi in okolja ter oblikuje njegove vrednote. Vzgojna delavka opozarja na vpliv izobraževanja na razvoj materinske vloge obsojenke. To potrjuje tudi obsojenka, ki pravi, da se je njena materinska vloga bistveno spremenila, odkar zna brati, pisati in računati. Zaradi pridobljenega znanja lahko dejavno sodeluje pri spodbujanju in učni pomoči otrok. Večina obsojenk meni, da bi jim izobraževanje pomagalo k lažjemu vključevanju na prostost. To utemeljujejo s tem, da se bodo tako lažje zaposlile, bodo bolj samozavestne in optimistične. Zavedanje obsojenk o pomenu izobraževanja lahko pomembno vpliva na njihove nadaljnje odločitve in vključevanje v izobraževalni proces.

Iz izsledkov raziskave je razvidno, da ima delo eno temeljnih vlog v procesu rehabilitacije. To potrjujejo zaposleni in obsojenke. Vendar pa se ob tem kažejo razlike med obsojenkami, ki opravljajo delo v kuhinji, in tistimi, ki delajo v JGZ. Delo v kuhinji pomeni za obsojenke večjo osebno odgovornost. To utemeljujejo z dejstvi, da je delo v kuhinji bolj raznovrstno, da pri svojem delu postopoma napredujejo, pridobivajo nove izkušnje in vedno znova sebi dokazujejo, da so se sposobne naučiti kaj novega. Čeprav obsojenke menijo, da je delo v JGZ monotono in enolično, vse ocenjujejo, da si v delovnem procesu krepijo samodisciplino, vztrajnost, upoštevanje navodil ter tako kakovostno preživljajo čas prestajanja kazni zapora. Torej gre za vrednote, ki jim bodo po njihovem mnenju koristile tudi v življenju na prostosti. Prav tako Kos (2009, str. 4) omenja tri bistvena spoznanja, zakaj je delo pomembno za osebno stabilnost obsojenca. Pravi, da delo obsojencu omogoča ohranjanje in razvijanje psihofizičnih sposobnosti, razvijanje občutka lastne vrednosti, njegova izjemno pomembna vloga pa je pomoč pri vzpostavljanju dnevnega življenjskega ritma.

Nekatere obsojenke izražajo zaskrbljenost in strah, ali bodo imele sploh možnosti za opravljanje dela na prostosti. Menijo, da so sposobne dobro in vestno opravljati delo, vendar se bojijo, da bodo to težko dokazale delodajalcem. Vzgojna delavka se zaveda pomena postpenalne obravnave obsojenk. Pri tem so osredotočeni na konkretne priprave po odpustu, kot so nastanitev, zaposlitev, intenzivnejši stiki z družino in okoljem. Vendar pa želje in pričakovanje obsojenk pogosto niso skladne z realnimi možnostmi, večkrat imajo tudi protislovno razumevanje življenja na prostosti. Zaposlovanje obsojenk po prestani kazni je težava predvsem zaradi velikega števila brezposelnih na sploh in zaznamovanosti obsojeniške populacije. Prenapolnjenost trga dela, nizka izobrazbena raven in pomanjkljive delovne izkušnje otežujejo njihovo zaposlovanje. Čeprav zakonodaja omogoča, da se obsojenke pol leta pred iztekom kazni prijavijo kot iskalke zaposlitve na zavodu za zaposlovanje, sem pri raziskovanju opazila, da ta zakonska sprememba še ni zaživela v praksi.

Nadaljnje ugotovitve kažejo, da številnejše možnosti dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti pomembno vplivajo na življenje v Zavodu. To potrjujejo zaposleni in obsojenke. Vključevanje v navedene dejavnosti razumejo kot možnost umika od konfliktnih situacij in uporabe prepovedanih drog; povečanja medsebojnega sodelovanja ter pomoči; krepitev skupne pripadnosti in odgovornosti; kot neprecenljivo možnost za razbijanje vsakodnevne monotonije. Spet zasledimo razlike pri opravljanju dela med obsojenkami v kuhinji in v JGZ. Obsojenke, ki opravljajo delo v kuhinji, kažejo večjo skupno odgovornost in pripadnost doseganju skupnih ciljev. Ena obsojenk je poudarila, da že narava dela v kuhinji od njih zahteva več medsebojne pomoči in sodelovanja. Ob tem zasedimo mnenje pravosodne policistke, ki pravi, da bi obsojenke, ki opravljajo delo v JGZ, izkazale odgovornejši odnos do dela, če bi opravljale bolj zahtevno delo, saj bi v njem videle večji smisel za osebni razvoj in razvoj celotne skupine. Zaposleni in nekatere obsojenke so omenile pomen urejanja prostorov, ki pripomore k boljšemu počutju v Zavodu. Menim, da socialne veščine, kot so medsebojno spoštovanje, razumevanje soobsojenk in ustrezna komunikacija, ki obsojenke izoblikujejo pri prostočasnih dejavnostih, lahko prenašajo tudi na področje dela in izobraževanja. Zaposleni menita, da se lahko obsojenke marsičesa naučijo druga od druge, naj gre za področje dela, izobraževanja ali prostočasnih dejavnosti. Obsojenke, ki imajo različna znanja, lahko tako svoje znanje vzajemno bogatijo in so s tem v pomoč in podporo preostalim soobsojenkam. Na tem mestu imajo zelo pomembno vlogo vsi zaposleni Zavoda, da obsojenke spodbujajo k vključevanju v dejavnosti, k njihovi lastni aktivnosti in prenašanju znanja na preostale. Če v literaturi in penoloških krogih pogosto zasledimo mnenje, da

pravosodni policisti v zaporu predstavljajo represijo, izsledki te raziskave kažejo nasprotno. Seveda je pravosodni policist oseba, ki v Zavodu skrbi za varnost, red in disciplino, vendar menim, da lahko pri svojem delu pomembno pripomore k humanemu vzdušju. V nadaljevanju zasledimo tudi mnenje obsojenke, ki pravi, da morajo obsojenke prevzemati odgovornost za lastne aktivnosti in čim bolj tudi preostale spodbujati k izobraževanju.

Izsledki raziskave kažejo razlike v razlogih obsojenk za vključevanje v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti. Kažejo se notranji in zunanji motivacijski dejavniki. Treba bi bilo spodbujati notranje dejavnike, saj ti pripomorejo k trajnejšim rezultatom. Prostočasne dejavnosti, kot pravijo obsojenke, obiskujejo predvsem zaradi osebnega interesa, svobodne ustvarjalnosti, bogatenja kreativnih izkušenj, zabave in veselja. Tudi vzgojna delavka to potrjuje. Opaža namreč, da se obsojenke udeležujejo prostočasnih dejavnosti zaradi notranjega motiva. Nasprotno se potrjuje pri delu. Obe zaposleni in večina obsojenk meni, da so obsojenke vključene v delo zaradi zunanjih motivov, kot je lažja pridobitev ugodnosti (sprostitve režima, prosti izhodi) in plačila. Zasledimo tudi mnenje obsojenk, da se vključujejo v delo zaradi druženja s soobsojenkami, s katerimi drugače nimajo stikov. Ena obsojenka je celo rekla, da se vključuje v delo tudi zaradi možnosti pogovarjanja z delovno inštruktorico. To potrjuje, kako pomemben je odnos delovnega inštruktorja za konstruktivno sodelovanje pri delu. Obsojenke ob takem sodelovanju izboljšujejo svoje počutje in vedenje pri delu. Za skupno sodelovanje bodo bolj motivirane obsojenke, ki prejmejo od delovnih inštruktorjev več potrditve in lahko skupaj z njimi postavljajo cilje in potek dela. Večina obsojenk je kot razlog za obiskovanje neformalnega izobraževalnega programa navedla druženje, pridobivanje novega znanja in zanimiva predavanja. Razlogi, ki so jih obsojenke navedle, so pomembni zaradi nadaljnje organizacije tovrstnih izobraževanj v Zavodu. Tudi edina obsojenka, ki se formalno izobražuje, je kot razlog za to navedla notranji motiv, kot so želja po samostojnem obvladanju branja, pisanja in računanja, radovednost in želja po odgovornejšem načinu življenja. Za zelo majhno vključenost v formalno izobraževanje obsojenke navajajo razloge, kot so njihova majhna motivacija, lastno doživljanje življenja v Zavodu, pomanjkanje samoiniciativnosti in odgovornosti ter finančni razlogi. Tudi zaposleni se strinjata, da bi lahko obsojenke izkazale več odgovornosti za formalno izobraževanje.

Razvidno je še, da je na področju formalnega izobraževanja zaznati velik primanjkljaj. V Zavodu imajo obsojenke občutno premalo možnosti za dopolnjevanje, nadgrajevanje oz. velikokrat celo začetek svojega izobraževalnega procesa. Vzgojna delavka opozarja na

pomanjkanje kadrov, kar vpliva na pomanjkljivo spodbujanje obsojenk k izobraževanju. To potrjuje tudi mnenje obsojenke, da je v Zavodu premalo možnosti za izobraževanje, zlasti na zaprtem režimu, poleg tega pravi, da bi morala biti v Zavodu zaposlena ena strokovna oseba, ki bi se ukvarjala le z njihovim izobraževanjem. Čeprav drugi obsojenki z zaprtega režima menita, da imajo dovolj možnosti za izobraževanje, se kaže problem, saj se zanj nista odločili, ker se ne počutita dovolj sposobni. Izražata zaskrbljenost, kako bi se samostojno naučili vse predmete. Menim, da je pri motiviranju obsojenk za izobraževanje ključna krepitev zaupanja v lastne sposobnosti. Na tem mestu se kaže potreba po spodbujanju in učni pomoči obsojenkam. To bi Zavod lahko dosegel z odpiranjem navzven in nudenjem učne pomoči, pri kateri bi sodelovali prostovoljci. Tudi Orel (v Orel in Gruden 1993, str. 84) je med strokovnim delom v zaporu ugotovila, da obsojenci potrebujejo prostovoljce, ki so si pripravljene vzeti čas zanje in imajo izrazit občutek za soljudi. Prostovoljci lahko obsojencem ponudijo vsaj nekaj pozitivnih izkušenj, ki so v njihovem vsakdanu redke. Imajo možnost interakcije z ljudmi, s katerimi vzpostavijo empatičen in odprt odnos, na katere se lahko zanesejo, ki jim pomagajo, jih brezpogojno razumejo in učijo. Zanimivo je, da tudi obsojenka, ki se formalno izobražuje, meni, da imajo obsojenke dovolj možnosti za izobraževanje. Navedeno utemeljuje z dejstvom, da imajo vse enake možnosti za pridobitev polodprtega režima in posledično s tem izhodov v šolo zunaj Zavoda. Vsekakor se strinjam z obsojenko, da je dobro, da obsojenke napredujejo pri pridobivanju ugodnosti in s tem možnosti obiskovanja izobraževanja v zunanjih institucijah, vendar pa potrebujejo za doseg tega ustrezno strokovno podporo. Z ustrezno strokovno podporo pedagoga oz. andragoga bi se lahko izobraževanje obsojenk uspešno razvijalo. Strokovni delavec na področju izobraževanja obsojenk bi bil tisti, ki bi jim pomagal pri uresničevanju njihovih izobraževalnih ciljev, krepil njihovo motivacijo, izbiral ustrezne možnosti za izobraževanje, izbiral in določal načine izpeljave izobraževanja in to uspešno organiziral (Jelenc Krašovec in Jelenc 2009, str. 25). Samo tako bodo lahko obsojenke razvijale in krepile svoje sposobnosti za učenje, se učinkovito učile ter uspešno dokončale izobraževanje.

Menim, da pomeni izobraževanje obsojenk nujen in nepogrešljiv del obravnave v Zavodu, saj je ključen dejavnik v procesu spreminjanja negativnih vedenjskih vzorcev in načina življenja. V Zavodu bi morale izobraževanje obsojenk temeljiti na vzpostavitvi čim bolj enakovrednega položaja na trgu dela in na sploh v življenju na prostosti. V ta namen bi bilo treba bolj razvijati področje poklicnega usposabljanja. Tudi Zagorc (2004, str. 6) meni, da morajo izobraževalni programi izhajati iz obsojenčevih potreb, želja, predhodno osvojenega znanja in

veščin ter aktualnih potreb trga dela. Zavod mora omogočiti ocenjevanje posameznikove ravni zaposljivosti in seveda načrtovanje njegove poklicne kariere. Na podlagi tega bi obsojenko usmerjali v zanjo najustreznejši program izobraževanja. Pomemben element vsake dobre prakse sta tudi kakovostna komunikacija in sodelovanje z delodajalci in izobraževalnimi ustanovami. Spodbudno bi bilo, da bi potekalo poklicno usposabljanje na tripartitni ravni, kar pomeni sodelovanje med zavodom za zaposlovanje, šolo in trgom dela, kot ga poznajo v skandinavskih državah (Nordic Prison Education ... 2009, str. 21). Rezultat tovrstnega sodelovanja bi moral v prihodnje vplivati na uspešnejše zaposlovanje obsojenk.

Zaposleni in obsojenke si želijo čim več možnosti za opravljanje dela obsojenk. Vendar pa je delo v Zavodu težko zagotavljati, predvsem zaradi slabih razmer na trgu dela. Vzgojna delavka opozarja tudi, da večje možnosti za delo obsojenk ovirajo nasprotna stališča med namenom kaznovanja in zahtevami trga dela. Razumljivo je, da je JGZ zainteresiran, da zaposluje najučinkovitejše in najbolj pridne delavke, vendar pa je treba pri tem upoštevati tudi interes Zavoda, ki si želi v delo vključiti čim več obsojenk zaradi psihofizičnega razvoja, razvijanja socialnih stikov in uspešne rehabilitacije obsojenk. V prihodnje bi bilo dobrodošlo, da bi se zaposlitev zagotovila vsem obsojenkam, ki so za delo zmožne, in to v razširjenih delavnicah v Zavodu, pogodbenem delu zunaj Zavoda ali nadaljevanju dela zunaj Zavoda. Kljub navedenemu pa je večina obsojenk hvaležna, da imajo sploh možnost opravljanja dela. Ob tem izražajo željo po številnejših spodbudah zaposlenih za opravljanje dela. Zelo dober motivacijski dejavnik je pohvala, saj pozitivno učinkuje na udejstvovanje obsojenk in jim tako daje čustveno oporo od zaposlenih. Marentič Požarnik (2003, str. 199) poudarja, da je treba pohvalo kot motivacijski dejavnik uporabljati premišljeno. To pomeni, da je usmerjena na konkretne prednosti dosežka oz. dejavnosti, naj bo torej bolj stvarna kot osebna. Nadalje obsojenke menijo, da imajo v primerjavi s preteklimi leti zadnje čase več možnosti za opravljanje dela. Tudi v internem poročilu Varuha človekovih pravic (2011) je zapisano, da je Zavod dosegel napredek v nudenju zaposlitve obsojenkam in pripornicam v primerjavi s preteklim letom. Leta 2010 so bile zaposlene le štiri obsojenke in še te za polovični delovni čas (po štiri ure). Na dan obiska (28. 9. 2011) je v Zavodu v delavnici JGZ Golovec delalo 18 obsojenk in 2 pripornici, šest obsojenk pa je bilo zaposlenih na hišnih delih. Za prizadevanje po številnejšem zaposlovanju se je treba zahvaliti predvsem novemu vodstvu in konstruktivnemu sodelovanju vseh zaposlenih z JGZ. Vodstvo Zavoda je prepričano, da je mogoče z ustreznimi kadrovskimi in strokovnimi rešitvami, z ustrežno motivacijo obsojenk

ter dobrim sodelovanjem Zavoda in JGZ v prihodnje še povečati obseg storitev in se s tem zagotoviti zaposlovanje čim več obsojenkam (Letno poročilo Zavoda ... 2010, str. 57).

Zaposleni sta poudarili tudi potrebo po delovni terapiji za obsojenke, ki niso zmožne dela v JGZ ali na hišnih delih. V to delo bi se lahko vključile predvsem tiste obsojenke, ki imajo težave z odvisnostjo od povedanih drog. Teh je vsako leto več.

Izsledki raziskave so pokazali, da imajo obsojenke v primerjavi s preteklimi leti tudi več možnosti za vključevanje v prostočasne dejavnosti. Razlog sta predvsem usmerjenost Zavoda navzven in njegovo povezovanje s študenti, prostovoljci, društvi in drugimi nevladnimi organizacijami. Tudi na tem področju je opaziti kadrovski primanjkljaj, saj obe zaposleni menita, da bi v Zavodu potrebovali zaposleno osebo, ki bi se v celoti ukvarjala samo s prostočasnimi dejavnostmi obsojenk. Obsojenke izražajo željo po številnejših športno-rekreativnih dejavnosti, še posebno si želijo plesa in aerobike. Na področju športno-rekreacijskih dejavnosti je še veliko možnosti za razvoj. Zavod bi lahko razširil sodelovanje z zunanjimi izvajalci, kot na primer študenti fakultete za šport. V prihodnje bi lahko skupaj z obsojenkami obnovil zavodsko trimsko stezo. Obsojenke so že velikokrat dokazale, da imajo čut za urejanje, da zmorejo in znajo sodelovati ter dobro izpeljati projekte. Potrebe za kažejo tudi na področju obnove telovadnice, tudi tukaj lahko veliko pripomorejo obsojenke same. Posodobiti bi bilo treba tudi telovadno opremo. Glede na to, da finančnih sredstev primanjkuje in jih tudi v prihodnje ni pričakovati, vidim rešitev v donaciji opreme zunanjih prostovoljcev. V preteklosti je imel Zavod z donacijami pozitivne izkušnje. Tako je pridobil šivalni stroj, blago, volno, igrače za otroke itd. V sklopu športno-rekreacijskih dejavnosti bi se lahko organizirali izleti in pohodi. Obsojenke bi se dejavno vključevale v družbeno okolje in širile svoje obzorje. Na vprašanje, kako bi obsojenke še lahko krepile svoje telo in duha, odgovarjam – s tekom. V okolici Zavoda je velik park, ki bi ga obsojenke (seveda tiste, ki imajo za to primeren režim) lahko bolj izkoristile za vadbo. Organizirali bi lahko tudi skupinski tek na maratonu.

Ugotavljam tudi, da bi se lahko v Zavodu še bolj razvilo neformalno izobraževanje, predvsem na področju razvoja bralne kulture. Mogoče je sodelovanje zavodske knjižnice s splošno knjižnico, in sicer na več ravneh. Obsojenke, ki lahko koristijo izhode iz Zavoda, bi lahko obiskovale tudi splošno knjižnico in tako pridobile možnost izposojanja novega gradiva. V splošni knjižnici bi lahko potekale predstavitve literarnih ustvarjanj obsojenk, kot na primer

omenjenega časopisa *Žarek*. Obsojenke bi lahko razstavljale svoje izdelke, ki nastajajo na ustvarjalnih delavnicah, in obiskovale kulturne dogodke, ki potekajo v knjižnici. S tem bi se obsojenkam omogočilo večje družbeno vključevanje, ki je še kako zelo potrebno za njihovo uspešno reintegracijo. V sodelovanju s splošno knjižnico bi lahko ustanovili knjižni klub, ki bi širil bralno kulturo med njimi. Še več, v sklopu kluba se bi lahko obsojenke srečevale z različnimi avtorji, pesniki, pisatelji, prevajalci, uredniki, kolumnisti, ki bi jih spodbudili k njihovem nadaljnjemu literarnemu ustvarjanju. Z njimi bi se pogovarjale o prebranih knjigah, različnim literarnih besedilih in tako širile svoje obzorje znanja. V priporočilu o Izobraževanju v zaporih (1990, str. 45) je poudarjeno, da naj se obsojencem omogoča čim večja svoboda umetniškega izražanja, to pa je mogoče še bolj zagotoviti, kadar so umetniki in pedagogi iz zunanjega okolja, in ne del zaporskega sistema. Zunanji umetniki pogosto vnašajo upanje in spodbudo iz zunanjega sveta. Kadar koli je to mogoče zagotoviti, je treba dejavnosti organizirati zunaj zaporov, zato da bi obsojenci utrdili vezi z družbeno skupnostjo in bi jih lahko ohranjali tudi po prestani kazni. Povečana zavodska knjižnica bi lahko bila tudi učno okolje, kjer bi obsojenke imele možnost uporabljati računalnike. Vzgojna delavka in obsojenke opozarjajo na potrebo po uporabi računalnikov v izobraževalnem procesu. Zavodska knjižnica naj bo okno v zunanji svet in lahko omogoča veliko uporabnih informacij. Posebno pozornost bi bilo treba nameniti tudi kulturni raznovrstnosti in večjezičnosti uporabnic. Zavodska knjižnica se spopada s pomanjkanjem tuje literature, predvsem za obsojenke, ki prihajajo iz držav Romunije, Bolgarije, Ukrajine ... Zato bi bilo dobro razmisliti, kako pridobiti tovrstno literaturo, morda na ambasadah. Knjižnica naj bo prostor vseživljenjskega učenja, kjer lahko vse obsojenke razvijajo svoje osebne in kulturne interese.

Delovanje Zavoda bi bilo dobro spremeniti v tej smeri, da bi obsojenkam ponujal več možnosti izbire na področju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti. Prepričana sem, da to obsojenkam poglobljen vpogled v spoznavanje sebe ter prevzemanje odgovornosti za lastne odločitve, kar je eden ključnih dejavnikov v procesu rehabilitacije in uspešne reintegracije. Prav tako menim, da je pri načrtovanju navedenih dejavnosti spodbudno upoštevati predloge obsojenk, saj je to pomemben motivacijski element. Ugotavljam, da v Zavodu to že poteka in da poskušajo realne in konstruktivne predloge obsojenk čim bolj upoštevati. Predvsem opozarjam, da je treba v prihodnje poseben poudarek pri izobraževanju nameniti najranljivejši ciljni skupini, to so nepismene obsojenke. Obdobje, ki ga ta dekleta preživijo v Zavodu, je edinstvena priložnost za razvoj temeljnega znanja.

Menim, da je treba pri izvajanju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti temeljiti na drugačnem pojmovanju obsojenk. To pomeni, da se pri izvajanju tovrstnih dejavnosti zmanjša kontekst kriminalnega dejanja in zapora ter obravnava obsojenke le kot osebe, ki delajo, se izobražujejo in vključujejo v prostočasne dejavnosti. Vzpostaviti se morajo takšni procesi, kakršni so zunaj zapora, torej na prostosti, kamor se bodo obsojenke vrile. Pri načrtovanju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v Zavodu je treba stremeti k temu, da obsojenke čim bolj še naprej ohranjajo večino prejšnjih življenjskih vlog. Torej, če so na prostosti delale, se izobraževale, naj delo, izobraževanje nadaljujejo tudi v Zavodu in zunaj njega, saj to pripomore k oblikovanju njihove stabilne osebnosti. Skladno s socioterapevtsko usmeritvijo bi se v Zavodu lahko v prihodnje boljše razvijale zunajzavodske dejavnosti, kot so vključevanje v zunajzavodsko izobraževanje in delo, udeležba obsojenk na delovnih akcijah v lokalni skupnosti, vključevanje v zunajzavodske športno-rekreativne in kulturne dogodke. Dejstvo je, da moramo, če želimo doseči osebno rehabilitacijo in uspešno reintegracijo obsojenk, Zavod odpreti toliko, da bo obsojenkam omogočeno pridobivanje čim več pozitivnih izkušenj. Te jih bodo opremile za življenje na prostosti.

Kljub željam po številnejših dejavnostih zaposleni in večina obsojenk menijo, da jim Zavod nudi največ, kar je mogoče. Iz vsega navedenega je razvidno, da si vodstvo Zavoda skupaj z zaposlenimi prizadeva ustvarjati spodbudno okolje, kjer bodo obsojenke čim bolj konstruktivno preživele čas prestajanja kazni zapora. V internem poročilu Varuha človekovih pravic (2011) so posebej pohvalili prizadevanje vodstva in zavodskih delavcev zaradi iskanja in izvajanja toliko okupacijskih dejavnosti, pa tudi skrb, da bi se jih obsojenke udeleževali v čim večjem številu. Vsa prizadevanja in uresničena dejavnosti gotovo pozitivno vplivajo na počutje obsojenk, pa tudi na njihov nadaljnji osebni razvoj.

Izsledki raziskave so pokazali, da zaposleni in večina obsojenk menijo, da bi v Zavodu potrebovali več manjših sobah. To utemeljujejo s tem, da si želijo več zasebnosti, intimnosti in miru. Menijo, da bi manjše sobe pripomogle k boljšemu počutju obsojenk. Tudi Kos (2009, str. 5) poudarja, da bi moral imeti vsak obsojenec možnost umika v svojo manjšo sobo, saj je zasebnost nujna za razvoj samospoštovanja. Vedno pa mu je treba omogočiti dostop do skupnih prostorov in dejavnosti, kjer bo spoznal druge soobsojence in se naučil sprejemati drugačna vedenja in ravnanja. Samo zapor, ki ima na voljo manjše sobe, dopolnjene s skupnimi prostori, lahko posamezniku daje možnost razvoja osebnosti in socialnih stikov. Poleg navedenega zaposleni poudarjata potrebo po odprtem oddelku, ločenem od preostalih.

Zaposleni in večina obsojenk opozarjajo na potrebo po urejenem prostoru za intimne stike. Ureditev manjših sob, odprtega oddelka in sobe za intimne stike je v Zavodu mogoča, saj je v njem dovolj prostorov, ki pa za to še niso izkoriščeni. Vendar pa je za uresničitev tega ključna državna finančna podpora, ki pa je ni.

Glavni dejavnik, ki bi pripomogel h konstruktivnejšemu prestajanju kazni zapora in posledično k uspešnejši reintegraciji, je več zaposlenih strokovnih delavcev. Pomanjkanje strokovnih kadrov se pozna na področju organizacije dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti. Na to opozarjata zaposleni in obsojenke. Če želimo uresničevati socioterapevtski model in s tem povezano uspešno rehabilitacijo in reintegracijo, je nujno zagotoviti zadostno število strokovnih delavcev. Vloga strokovnega delavca ni le v organizaciji dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti, temveč gre za osebo, ki z obsojenko vzpostavlja pristen medsebojni odnos, ki ga obsojenka razume kot njegovo skrb in razumevanje zanjo. Prelog (2007, str 20–21) poudarja, da število obravnavanih oseb ne more biti veliko, če želimo, da bo strokovni delavec z obsojencem vzpostavil konstruktiven odnos in ustrezen transfer, ki bo potekal ob kontinuiranih in dlje časa trajajočih srečanjih. Čim več oseb bo imel strokovni delavec v obravnavi, manj kakovostno bo delo z njimi. To razumevanje je pomembno, ker obsojenke opozarjajo na nekakovostno postopeno obravnavo, na nezadostno obravnavo obsojenk s težavami odvisnosti od prepovedanih drog in pomanjkljivo sodelovanje z mentorji. Žal verjetno, kljub povečanemu številu obsojenk, dodatnih zaposlitev strokovnih delavcev ni pričakovati. Glede na to, da verjamem v osebni razvoj obsojenke in socioterapevtsko ideologijo, bi bilo dobro, da bi imela tudi politika večji posluš za uresničevanje tega in bi posledično omogočila zaposlovanje več strokovnih delavcev v Zavodu. Samo tako bodo obsojenke lahko napredovale v pomenu rehabilitacije. V nasprotnem primeru se bomo srečevali z rigidnostjo in pomanjkljivimi možnostmi.

Morda bi si lahko Zavod pri kakovostni obravnavi obsojenk pomagal s številnejšim sodelovanjem z zunanjimi institucijami na področju zaposlovanja, izobraževanja, odvisnosti in socialnega varstva. Dejstvo je, da si obsojenke želijo večje sodelovanje z zunanjimi strokovnimi delavci. To potrjujejo njihove potrebe po rednih obiskih predstavnikov zavoda za zaposlovanje, centra za socialno delo, nevladnih organizacij za zdravljenje odvisnosti. Dobro možnost za vpeljevanje pomoči pri zaposlovanju nekdanjih obsojenk vidim v vzpostavitvi informativnega središča, zunanjih izvajalcev, kot na primer zavoda za zaposlovanje ali knjižnic. Obsojenke bi tako lažje pridobile bistvene informacije in nasvete s področja

zaposlovanja. Predvsem pa pomoč pri iskanju zaposlitve, pisanju prošenj, priprav na pogovor in vzpostavljanje neposrednega stika s trgom dela. Taka oblika pomoči se v nekaterih slovenskih knjižnicah imenuje Informacijski servis Borza dela. Svoje področje delovanja bi lahko razširili za obsojeniško populacijo. K razvoju formalnega in neformalnega izobraževanja v Zavodu bi gotovo pripomoglo vpeljevanje andragoškega svetovalnega dela, ki bi temeljilo na pomoči obsojenkam pri vključevanju v izobraževanje, pomoči pri organiziranju izobraževanja in pri učenju in izpeljavi izobraževanja (Jelenc Krašovec in Jelenc 2009 str. 24). Dodatna možnost za zagotavljanje formalnega izobraževanja v Zavodu so mednarodni programi Lifelong Learning Programme, Grundtvig in Leonardo da Vinci, ki ga financira Evropski socialni sklad. Vsekakor bi bilo v Zavodu dobro razvijati vseživljenjsko učenje, ki bi omogočalo celotni populaciji obsojenk pridobivanje neformalnega znanja. Zlasti je tovrstno učenje pomembno za starejše obsojenke, da tako obogatijo svoje znanje, in za mlajše obsojenke, ki se še niso pripravljene vključiti v formalno izobraževanje, vendar pa je to lahko ključno za njihovo nadaljnje izobraževanje. Obsojenke se želijo učiti tujih jezikov, razširjati splošno in računalniško znanje. Dobro bi bilo razmisliti o vzpostavitvi t. i. Točke vseživljenjskega učenja, ki deluje že marsikje po Sloveniji.

V prihodnje bi bilo dobro razmisliti še o čem. Od zaposlenih sem v raziskavo vključila strokovno delavko in pravosodno policistko, ki se bolj posredno ukvarjata z delom, izobraževanjem in prostočasnimi dejavnostmi. Zanimivo bi bilo raziskati, kaj menijo o navedenih dejavnostih osebe, ki so v neposrednem stiku z obsojenkami pri delu, izobraževanju in prostočasnih dejavnostih. V raziskavo bi bilo dobro vključiti delovnega inštruktorja v kuhinji ali v JGZ, učitelja, ki poučuje obsojenke v izobraževalni ustanovi zunaj Zavoda, in prostovoljce, ki v Zavodu vodijo prostočasne dejavnosti. Prav tako bi bilo dobro ugotoviti, kako vplivajo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti na življenje obsojenk v drugih zaporih. Glede na to, da je Zavod osrednji ženski zapor v Sloveniji, bi bila primerjava mogoča le s tujimi zapori, rezultati pa bi bili verjetno zanimivi. Morda bi bila dobrodošla primerjava s skandinavskimi zapori, ki veljajo v strokovni javnosti za ene najrazvitejših. Smiselno bi bilo tudi spremljati dolgotrajnejši razvoj dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v Zavodu. Le tako bi lahko ugotovili, ali bodo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti zaživele kot temeljne dejavnosti rehabilitacijskega procesa vsake obsojenke ali pa se bodo zaradi kadrovskih, finančnih in gospodarskih razlogov izvajali v še manjšem obsegu oziroma se sploh ne bodo.

12. ZAKLJUČEK

Naša družba je pogosto naravnana h kaznovanju, tekmovanju, zaznamovanju in maščevalnim odnosom. Mediji nam vztrajno sporočajo, kako je človeško življenje razvrednoteno. Če to prenesemo na življenje v zaporu, pomeni rigidno, brezosebno in represivno prestajanje kazni zapora, kjer človek nima možnosti napredovanja v pomenu rehabilitacije. Zato je uveljavljanje socioterapevtske usmeritve v slovenskem penološkem prostoru gotovo pomemben korak k sodobnemu in humanemu načinu obravnave obsojencev. Zavod naj bo naklonjen obravnavi, ki temelji na integrativnem pristopu, torej na odpiranju penalnih zavodov, in njihovemu povezovanju s širšim družbenim okoljem.

Učinkovit zaporski sistem je tisti, ki je sposoben motivirati obsojence za konstruktivno prestajanje kazni zapora, kar pa zahteva takšno organizacijo zavoda, ki daje možnost odprtega izražanja stališč in čustev ter temelji na spoštovanju in medsebojnem zaupanju. Obsojencem je treba omogočiti, da med prestajanjem kazni zapora pridobijo zmožnost za prevzemanje odgovornosti za svoje odločitve in spopadanje z življenjem na konstruktiven način. Treba je vzpostaviti sistem, ki bo obsojencem ponujal več različnih poti za pridobivanje čim več različnih možnosti izbire in čim več pozitivnih izkušenj, ki jih bodo opremile za življenje po odpustu.

Podobno kot Peteh Volf (2007 str. 18) si tudi sama želim, da bi se v državi vzpostavila konstruktivna mreža, kjer bi s pomočjo drugih državnih institucij in nevladnih organizacij dosegli čim večjo stopnjo rehabilitacije obsojencev. Ni vprašanje, ali so delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti pomembni za življenje obsojencev, ampak, kako jim vse to čim bolj zagotoviti. To pa je v odvisno predvsem od zanimanja ter posluha družbe in politike. Dopustimo obsojencem, da se uspešno vključijo v zunanje okolje in zaživijo po družbenih in moralnih normah.

13. LITERATURA

1. *Adult Learning for Prisoners*. (1999). Hamburg: UNESCO Institute for Education. Dostopno na: <http://www.unesco.org/education/uie/confintea/pdf/8c.pdf> (Pridobljeno dne 4. 1. 2012).
2. Ajduković, D., Ajduković, M. in Kulenović, A. (1991). Psihosocialno vzdušje v hrvaških kazenskih zavodih: Dojemanje obsojencev in osebja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 42, št. 4, str. 351–364.
3. Ambrož, M. (2008). Preventivne mešane teorije o namenu kaznovanja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59, št. 3, str. 239–248.
4. Brinc, F. (1989). *Delo obsojencev*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
5. Brinc, F. (1990a). Delo obsojencev. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41, št. 1, str. 12–23.
6. Brinc, F. (1990b). Vloga dela v prevzgoji obsojencev. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 41, št. 3, str. 185–195.
7. Brinc, F. (2000). Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno (Kriminološke in penološke teorije – resničnost ali mit). *Varstvoslovje*, 2, št. 3, str. 229–238.
8. Brinc, F. (2011). *Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v prevzgojnem domu Radeče leta 2010*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
9. Bryans, S. in Jones, R. (2001). *Prisons and the Prisoner*. London: The Stationery Office.
10. Clements, P. (2004). The Rehabilitative Role of Arts Education in Prison: Accommodation or Enlightenment? *International Journal of Art and Design Education*, 2, št. 23, str. 169–178.
11. Cosman, J. W. (1998). Izobraževanje v zaporih. *Andragoška spoznanja*, št. 3–4, str. 48–51.
12. Cross, K. P. (1981). *Adults as Learners: Increasing Participation and Facilitating Learning*. San Francisco: Jasssey-Bass.
13. Duguid, S. (1981a). Prison Education and Criminal Choice - The Context of Decision-making. *Canadian Journal of Criminology*, 4, št. 23, str. 421–438.

14. Duguid, S. (1981b). *Rehabilitation through Education: a Canadian Model*. V: L. Morin (ur.). *On Prison Education*. Ottawa: Canadian Government Publishing Centre, str. 43–54.
15. Duguid, S. (1989). *Education for What? Curriculum, Pedagogy and Program Objectives*. Oxford: Wadham College.
16. *Evropska zaporska pravila*. (2006) Dostopno na: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/EPR%20Slovenia%20-%20Rec%20_2006_2.pdf (Pridobljeno 15. 12. 2011).
17. Findeisen, D. (2002). Izobraževanje zapornikov: zaznavne, spoznavne in druge značilnosti zapornikov. *Andragoška spoznanja*, 8, št. 1, str. 32–37.
18. *Good Vibrations*. (2011). Dostopno na: <http://www.good-vibrations.org.uk/hosting-a-project> (Pridobljeno dne 17. 12. 2011).
19. Gril, A. (2006). *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
20. Heylighen, F. (1992). A Cognitive-systemic Reconstruction of Maslow's Theory of Self-actualization. *Behavioral Science*, št. 37, str. 39–58.
21. Hočevar, A. (1992). Psihološki vidiki razumevanja prostega časa. *Iskanja*, 9, št. 12, str. 23–26.
22. Hočevar, F. (1981). *Prosti čas*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.
23. Horvat, A., Vranešič, B., Florjančič, A. in Meglič, M. (2008). Delo kot usposabljanje za kvalitetno življenje po prestani kazni. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 17–19.
24. Howard, A. (1996). *Challenges to Counseling and Psychotherapy*. London: Macmillan.
25. Hurry, J., Brazier, L., Snapes, K. in Wilson, A. (2005). *Improving the Literacy and Numeracy of Disaffected Young People in Custody and in the Community*. London: National Research and Development Centre for Adult Literacy and Numeracy.
26. Illeris, K. (2002). *The Three Dimensions of Learning*. Roskilde: Roskilde University Press.
27. *Izobraževanje v zaporih. Priporočilo št. R (89) 12*. (1990). Strasbourg: Odbor ministrov Sveta Evrope.
28. Jarvis, P. (1995). *Adult and Continuing Education: Theory and Practice*. London: Routledge.
29. Jarvis, P. (2003). Izkustveno učenje in pomen izkušnje. *Sodobna pedagogika*, 54, št. 1, str. 94–103.

30. Jelenc, S. (1996). *ABC izobraževanja odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
31. Jelenc Krašovec, S. (1999). Izobraževanje za dejavno državljanost – izziv za andragogiko? *Sodobna pedagogika*, 50, št. 4, str. 188–203.
32. Jelenc Krašovec, S. in Jelenc, Z. (2009). *Andragoško svetovalno delo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
33. Jelenc Krašovec, S. (2011). Andragoško svetovalno delo v podporo izobraževanju in učenju odraslih. V: T. Vilič Klenovšek in J. Rupert (ur.). *Svetovalna dejavnost v izobraževanju odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije, str. 11–32.
34. Johnson, M. L. (2008). A Place for Art in Prison: Art as a Tool for Rehabilitation and Management. *Southwest Journal of Criminal Justice*, št. 5, str. 100–120.
35. Kanduč, Z. (1996). Utilitarne in retributivne zamisli o upravičenosti kaznovanja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47, št. 2, str. 122–134.
36. Kanduč, Z. (1999). *Kriminologija: (stran) poti vede o (stran) poteh*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
37. Kobal, B. in Žakelj, T. (2007). Osebe v postpenalni obravnavi na trgu dela. *Socialno delo*, 46, št. 3, str. 157–165.
38. Koren, G. (2006). Kje smo in kako naprej? *Vloga vzgojne službe v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora*. Bohinj: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 11–13.
39. Kos, I. (2009). Kakšne zapore potrebujemo? V: Kakšne zapore potrebujemo? Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 2–5.
40. Kos, M. in Kumperger, A. (2008). Zaposlovanje zaprtih oseb v ZPMZKZ Celje. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 7–11.
41. Krajnc, A. (1993). Ne prevzgajati, ampak »do-vzgajati«. *Časopis za kritiko znanosti*, XXI, št. 156–157, str. 61–63.
42. Kristančič, A. (2007). *Svoboda izbire – moj prosti čas*. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije.
43. Kuhar, M. (2007). Prosti čas mladih v 21. stoletju. *Socialna pedagogika*, 11, št. 4, str. 453–472.
44. Lehmann, V. in Locke, J. (2008). *Smernice za knjižnične storitve za zapornike*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenija.
45. Lešnik, R. (1982). *Prosti čas: delo, človek, družba, vzgoja*. Maribor: Obzorja.

46. *Letno poročilo Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij.* (2010). Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, Ministrstvo za pravosodje.
47. *Letno poročilo Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig.* (2010). Ig: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, Ministrstvo za pravosodje.
48. *Letno poročilo Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig.* (2011). Ig: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, Ministrstvo za pravosodje.
49. Lewis, M. (1981). *The Humanities in Prison: A Case Study.* V: L. Morin (ur.). *On Prison Education.* Ottawa: Canadian Government Publishing Centre, str. 132.
50. Marentič Požarnik, B. (2003). *Psihologija učenja in pouka.* Ljubljana: DZS.
51. McGivney, V. (1990). *Education's for Other People: Access to Education for Non-participant Adult.* Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.
52. Meglič, M. (2006). (Ne)učinkovitost pomoči ob odpustu s prestajanja kazni. V: *Vloga vzgojne službe v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora.* Bohinj: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 16.
53. Mlinarič, F. (1984). *Socioterapevtska orientacija – perspektiva bodočega razvoja slovenskih kazenskih popoljševalnih zavodov in prevzgojnega doma.* Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij.
54. Mijoč, N. (1995). *Izkustveno učenje odraslih glede na sociokulturni sloj in poklicno strukturo.* Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
55. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu.* Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
56. Morin, L. in Ferland, M. (1983). In My Opinion ... Educational Prisons...Why Not? *Canadian Journal of Criminology*, št. 25, str. 329–335.
57. Morin, L. (1993a). O vzgoji in izobraževanju v zaporih. *Časopis za kritiko znanosti*, XXI, št. 156-157, str. 43–59.
58. Morin, L. (1993b). Vzgoja in izobraževanje ali nasilje pravičnosti. *Časopis za kritiko znanosti*, XXI, št. 156-157, str. 27–41.
59. Murphy, J. (1994). "Mists in the Darkness" Art Therapy with Long Term Prisoners in a High Security Prison – a Therapeutic Paradox? V: M. Liebmann (ur.). *Art Therapy with Offenders.* London and Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
60. Nastran Ule, M (2000). *Temelji socialne psihologije.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
61. Neale, K. J. (1976). *Delo v penalnih ustanovah.* Strasbourg: Svet Evrope, Evropski odbor za probleme kriminalitete.

62. *Nordic Prison Education: A Lifelong Learning Perspective* (2009). Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
63. Oblak, N. (2008). Primer dobre prakse – zaposlitev obsojencev v Revozu. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 26–27.
64. Orel, D. in Gruden, J. (1993). Svetovanje zapornikom v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, XXI, št. 156–157, str. 83–84.
65. Perhac Uršič, O. (1985). Komunikacije v socioterapevtsko orientiranem zavodu. *Penološki bilten glasilo Slovenskega penološkega društva*, 3. št. 2, str. 160–176.
66. Peteh Volf, S. (2007). Zakaj pedagog v zaporu danes in (tudi) jutri? V: *Soodvisnost tretmanskega in varnostnega dela v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 16–19.
67. Petrovec, D. (1992). O tretmanski ideji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43, št. 4, št., str. 319–327.
68. Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina: prispevek k ideologijam kaznovanja*. Ljubljana: Zavod za založniško dejavnost.
69. Petrovec, D. (1999). *Ideja in realnost socioterapevtske usmeritve*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
70. Petrovec, D. (2003). Socioterapevtski in restorativni model ter obravnava obsojenih oseb. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54, št. 4, št., str. 403–405.
71. Plauštajner, V. (2008). Obsojenci, odvisni od psihoaktivnih snovi in delo. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 20–21.
72. Počivalšek, V. in Zupan I. (2006). Socialno integracijski cilji vzgojnega programa in prostočasne dejavnosti v Prevzgojnem domu Radeče. *Vloga vzgojne službe v slovenskih zavodih za prestajanje kazni zapora*. Bohinj: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 20–21.
73. *Poročilo Varuha človekovih pravic Republika Slovenija. Interno poročilo št. 31/2011*. (2011) Ljubljana: Varuh človekovih pravic Republike Slovenije.
74. Potočki – Vozny, M. (2008). Predstavitev stanja na področju dela v ZPKZ Ljubljana. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 5.
75. Požar, D. (2005). *Primerjava organiziranosti dela zaprtih oseb med nekaterimi evropskimi državami in Slovenijo*. Specialistično delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

76. *Pravilnik o izvrševanju kazni zapora*. Uradni list RS, št. 102/2000, 127/2006, 112/2007, 62/2008, 76/2008, 19/2009, 86/2009.
77. Prelesnik Korošic, N. (2011). »Pri 28 sem stari džanki in stari robijaš« Identiteta zapornika v luči integrativne terapije. *Socialna pedagogika*, 15, št. 3, str. 267–285.
78. Prelič, D. (2007). *Učinkovitost vzgojnega ukrepa oddaje v prevzgojni dom z vidika socioterapevtske usmeritve*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta.
79. Prelič, D. (2010). Radijska oddaja SNOP, Radio Sora, 22. 10. 2010.
80. Prelog, U. (2007). Vloga psihologa v slovenskem zaporu. V: *Soodvisnost tretmanskega in varnostnega dela v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 20–21.
81. *Prison Education and Training in Europe - A Review and Commentary of Existing Literature, Analysis and Evaluation*. (2011). Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/ghk_en.pdf (Pridobljeno dne 3. 1. 2012).
82. *Prison Education – Context, Trends and Policy Issues*. (2010). Dostopno na: http://ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/doc1-background_en.pdf (Pridobljeno dne 4. 1. 2012).
83. Redenšek, B. (2008). Delovna terapija v ZPKZ Dob. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 24–25.
84. *Rehabilitation Programmes in the Prison to Prevent Prisoners' Recidivism: The Actual Situation, Problems and Countermeasures*. (1999). Dostopno na: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No54/No54_28RC_Group1.pdf (Pridobljeno 6. 1. 2012).
85. Rodrigues, H. idr. (2010). Music for Mothers and Babies Living in a Prison: A Report on a Special Production of “BebéBabá”. *International Journal of Community Music*, 3, št. 1, str. 77–90.
86. Rugelj, J. (1985). *Zmagovita pot*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
87. Sagadin, J. (2004). Tipi in vloga študij primerov v pedagoškem raziskovanju. *Sodobna pedagogika*, 55, št. 4, str. 88–101.
88. Sarno, C. in drugi (2000). *Working Their Way out of Offending: An Evaluation of Two Probation Employment Schemes*. London: Home Office.
89. *Safe Ground*. (2011). Dostopno na: <http://www.safeground.org.uk/courses-for-prisoners/family-man-revised/> (Pridobljeno dne 27. 12. 2011).

90. Solomon A. L., Johnson K. D., Travis J. in McBride, E. C. (2004). *From Prison to Work: The Employment Dimensions of Prisoner Reentry*. Washington: Urban Institute, Justice Policy Center. Dostopno na: http://www.urban.org/uploadedpdf/411097_From_Prison_to_work.pdf (Pridobljeno 22. 1. 2012).
91. Solomon, M. R., Bamossy, G. in Askegaard, S. (2002). *Consumer Behaviour: A European Perspective*. Harlow: Financial Times/Prentice-Hall Europe.
92. *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*.(1955) Dostopno na: <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/treatmentprisoners.pdf> (Pridobljeno 17. 12. 2011).
93. Sutton, P. (1993). *Basic Education in Prison, Interim Report*. Hamburg: Unesco Institute of Education.
94. Tepavčević, Ž. (2003). Družina in prosti čas. *Socialno delo*, 42, št. 1 str. 27–32.
95. Toch, H. (1992). *Living in Prison. The Ecology of Survival*. Washington: American Psychological Association.
96. Trstenjak, A. (1980). *Pota do človeka: metode spoznavanja ljudi*. Celje: Mohorjeva družba.
97. *Uprava Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij, strokovna obravnava zaprtih oseb*. (2011). Dostopno na: http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/izvrsevanje_kazenskih_sankcij/vzgoja_in_izobrazevanje/ (Pridobljeno 3. 12. 2011).
98. Virant, L. (2007). Vsebinski in odnosni vidik dela v malih vzgojnih skupinah. V: *Soodvisnost tretmanskega in varnostnega dela v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 48–50.
99. Vodopivec, K. (1992). O vlogi strokovnega osebja v kaznovalnih ustanovah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 43, št. 1, št., str. 3–12.
100. Vranešič, B., Florjančič Planinšič, A., Hrovat, A. in Meglič, M. (2007). Socialno delo in postpenalni tretma. V: *Soodvisnost tretmanskega in varnostnega dela v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu*. Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 22–24.
101. Wagner, P. (2006). Pravica do izobraževanja med prestajanjem zaporne kazni na Švedskem, Danskem in pri nas. *Sodobna pedagogika*, 57, št. 1, str. 112–129.

102. *What Works with Offenders? European Networking for the Identification of Successful Practices in Preparing Ex-Offenders for Employment Integration.* (2003). London: European Offender Employment Forum.
103. Wolford, B. (1989). Correctional Facilities. V: S.B. Merriam in P.M. Cunningham (ur.). *Handbook of Adult and Continuing Education.* San Francisco: Oxford, str. 356–368.
104. Zagorc, S. (2004). *Poklicna in socialna reintegracija obsojencev v postpenalni obravnavi in pregled evalvacij v psihosocialnem delu projekta.* Ljubljana: Zavod IRC.
105. *Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij.* Uradni list RS, št. 22/2000, 52/2002 - ZDU-, 110/2002, 113/2005, 70/2006, 76/2008, 40/2009.
106. Zupan, I. in Slatinek, D. (2007). Obravnava odvisnosti kot sestavina celovitega vzgojnega programa v PD Radeče. V: *Soodvisnost tretmanskega in varnostnega dela v zavodih za prestajanje kazni zapora in prevzgojnem domu.* Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 28–31.
107. *Žarek. Interno glasilo.* (2011). Ig: Zavod za prestajanje kazni zapora Ig.
108. Želj, I. (2008). Ekonomski vidik zaposlovanja zaprtih oseb in težave pri tem. V: *Pomen dela za izvrševanje kazenskih sankcij.* Gotenica: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, str. 12–13.

14. PRILOGE

Priloga A: Vprašanja za intervju z zaposlenimi v Zavodu

Priloga B: Vprašanja za intervju z obsojenkami v Zavodu

Priloga C: Odlomek glasila Žarek, »Svobodo nosim v duši«

Priloga D: Odlomek glasila Žarek, » 8. marec in pust«

PRILOGA A: Vprašanja za intervju z zaposlenimi v Zavodu

1. Osnovne informacije
  - 1.1. Izobrazba in delo, ki ga opravljate v Zavodu
  - 1.2. Koliko let ste že zaposleni v Zavodu
  - 1.3. Kakšno vlogo imate pri načrtovanju, organizaciji oz. izpeljavi dela, izobraževanja in prostočasnih aktivnosti v Zavodu?
2. Kaj bi po vašem mnenju obsojenke potrebovale za kakovostno prestajanja kazni zapora? *Kateri dejavniki po vašem mnenju vplivajo na kakovostno prestajanja kazni zapora? Kaj Zavod ponuja za kakovostno preživljanje prestajanja kazni zapora?*
3. Ali poskušate obsojenkam življenje v zaporu približati življenju zunaj njega? *Na kakšen način? Koliko dopuščate sodelovanje obsojenke pri oblikovanju osebnega načrta? Ali upoštevate predloge obsojenk? Imajo možnost sodelovati pri načrtovanju raznih aktivnosti?*
4. Se vam zdi pomembno, da zapor omogoča možnost dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti za obsojenke? *Zakaj?*
5. Kakšen vpliv imajo delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti v procesu na osebni razvoj obsojenke? *Ali navedene dejavnosti pri obsojenkah vplivajo na razvoj novih socialnih vlog? Katerih?*
6. Kakšno vlogo imajo po vašem mnenju delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti za uspešno reintegracijo obsojenk v življenje po prestani kazni zapora?
7. Kako vključevanje obsojenk v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti vpliva na življenje v zaporu? *Kakšen vpliv imajo navedene dejavnosti na odnose med zaprtimi in zaposlenimi? Kako vplivajo navedene dejavnosti na samodisciplino zaprtih oseb, medsebojno sodelovanje, se razvijajo spoštljivejši in odgovornejši odnosi obsojenk do zaposlenih in soobsojenk?*
8. Ali menite, da pridobljeno znanje, navade, vrednote obsojenke dovolj prenašajo na druge soobsojenke? *Kako? Menite, da so obsojenke dovolj samoiniciativne? Kako spodbujate obsojenke k temu, da pokažejo drugim, kaj znajo?*
9. Kateri so po vašem mnenju razlogi obsojenk za vključevanje v delo, izobraževanje in prostočasne dejavnosti? *Je to notranja ali zunanja motivacija? Kakšne koristi prinaša obsojenkam vključevanje v delo, izobraževanje in prostočasne aktivnosti?*
10. Kako spodbujate obsojenke k vključevanju v navedene dejavnosti?

Ali menite, da zaposleni dovolj spodbujate obsojenke k razvijanju delovnih navad, ustvarjalnosti in pridobivanje novega znanja? Na kakšen način?

11. Ali je po vašem mnenju med obsojenkami dovolj zanimanja za sodelovanje pri delu, izobraževanju in prostočasnih dejavnostih?
12. Nekatere obsojenke se ne želijo vključevati oz. ne vztrajajo pri delu, izobraževanju in prostočasnih dejavnostih. Kateri so po vašem mnenju vzroki za to?
13. Menite, da imajo obsojenke dovolj možnosti za vključevanje pri delu, izobraževanju in prostočasnih dejavnostih. *Imajo dovolj ponudbe, programov, izbire? Menite, da imajo vse obsojenke enake možnosti, da se vključijo v navedene dejavnosti? Menite, da upoštevate individualne potrebe in zmožnosti obsojenk? Pojasnite.*
14. Menite, da se kažejo spremembe na področju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v primerjavi s preteklimi leti? *Katere?*
15. Katere potrebe se kažejo za kakovostnejše prestajanje kazni zapora obsojenk? *Ali imate dovolj podpore nadrejenih? Na kakšen način?*
16. Ali menite, da so obsojenke dovolj samoiniciativne in pripravljene na sodelovanje z zavodom? *Na kakšen način? So obsojenke odgovorne in pripravljene na sodelovanje v procesu resocializacije? Na kakšen način?*
17. Ali zaposleni dovolj spodbujate obsojenke pri načrtovanju prihodnosti po prestani kazni zapora? *Obsojenkam poveste, kako napredujejo? Ali pričakujete od obsojenk, da se trudijo doseči svoje cilje? Pojasnite. Ali obsojenke spodbujate k čedalje večji samostojnosti in jim nalagate čedalje več odgovornosti? Kako?*
18. Kaj bi izboljšali oz. spremenili v zaporu, da bi to omogočalo uspešnejšo reintegracijo obsojenk v življenje po prestani kazni zapora?

PRILOGA B: Vprašanja za intervju z obsojenkami v Zavodu

1. Osnovne informacije.
  - 1.1. Starost
  - 1.2. Stopnja izobrazbe
  - 1.3. Kako dolgo kazen imate? Koliko kazni ste že prestali?
  - 1.4. Ali ste prvič na prestajanju kazni zapora?
  - 1.5. Ali ste vključeni v delo, izobraževanje ali prostočasne dejavnosti?
2. Kako doživljate življenje v zaporu?
3. Kateri dejavniki po vašem mnenju vplivajo na kakovostno prestajanje kazni zapora?
4. Kaj vam pomeni možnost dela med prestajanjem kazni zapora?

Kako vpliva delo na vaš osebni razvoj?

Kako vpliva delo na vzdušje v zaporu?

Kateri so po vašem mnenju razlogi obsojenk za vključevanje obsojenk v delo?

Ali imate dovolj možnosti za vključevanje v delo?

Kakšno vlogo ima po vašem mnenju delo za uspešno vključevanje v življenje po prestani kazni?

5. Kaj vam pomeni izobraževanje med prestajanjem kazni zapora?

Ali imate dovolj možnost za izobraževanje?

Kako vpliva izobraževanje na vaš osebni razvoj?

Kako vpliva izobraževanje na vzdušje v zaporu?

Kateri so po vašem mnenju razlogi obsojenk za vključevanje v izobraževanje?

Kakšno vlogo ima po vašem mnenju izobraževanje za uspešno vključevanje v življenje po prestani kazni?

6. Kaj vam pomenijo prostočasne dejavnosti med prestajanjem kazni zapora?

Kako vplivajo prostočasne dejavnosti na vaš osebni razvoj?

Kako vplivajo prostočasne dejavnosti na vzdušje v zaporu?

Kateri so po vašem mnenju razlogi obsojenk za vključevanje obsojenk v prostočasne dejavnosti?

Ali imate dovolj možnosti za vključevanje v prostočasne dejavnosti?

Kakšno vlogo imajo po vašem mnenju prostočasne dejavnosti za uspešno vključevanje v življenje po prestani kazni?

7. Ali menite, da ste dovolj pripravljene na sodelovanje z Zavodom? *Na kakšen način? Ste dovolj zainteresirane za konstruktivno prestajanje kazni zapora? Kaj ste pripravljene narediti za to?*

8. Ali vas zaposleni dovolj spodbujajo k sodelovanju pri načrtovanju prestajanja kazni zapora?

Na kakšen način? Ali vas zaposleni pri oblikovanju osebnega načrta (delo, izobraževanje, prostočasne dejavnosti) spodbujajo k sodelovanju? Na kakšen način? Upoštevajo vaše predloge? Kako vas spodbujajo pri razvijanju delovnih navad, ustvarjalnosti, pridobivanju novega znanja?

9. Kakšne spremembe se kažejo na področju dela, izobraževanja in prostočasnih dejavnosti v primerjavi s preteklimi leti?

Ali bi po vašem mnenju morala biti delo in izobraževanje obvezna za vse obsojenke, ki so tega sposobne?

10. Katero dodatno ponudbo pogrešate v zaporu, ki bi vam omogočala kakovostnejše prestajanje kazni zapora?

11. Kaj bi v zaporu izboljšali oz. spremenili, da bi vam omogočalo uspešnejše vključevanje v življenje po prestani kazni?

Kako vas zaposleni spodbujajo pri načrtovanju prihodnosti po prestani kazni? Vas spodbujajo k samostojnosti in čedalje večji osebni odgovornosti? Ali se trudite doseči svoje cilje? Kako? Kaj ste pripravljene narediti, za uspešnejše vključevanje v družbo? Kaj ste pripravljene narediti za odgovornejše življenje po prestani kazni?

PRILOGA C: Odlomek z glasila Žarek, »Svobodo nosim v duši«

»Sama sem bila od vedno kreativna na različnih področjih. To me je pritegnilo in usmerjalo na prave poti. Ko sem v življenju prispela do točke, kjer je moja motivacija do izražanja padla pot potreben nivo, sem zabredla v težave in drogo. V zaporu sem ponovno začutila vse svetove, ki so v meni. Potrebo po izražanju in voljo do ustvarjalnega dela. Zato sem hvaležna, da so mi dali možnost, da sem svoj prisiljeno prosti čas kreativno preživela. Z risanjem, barvanjem in drugimi ročnimi deli sem zapolnila praznino v sebi. Čas je lažje in hitreje mineval. Ustvarjalno delo je preglasilo potrebo po drogi. Zelo podpiram zaposlen v njihovem poslanstvu tukaj na Igu. Menim, da s spodbujanjem, nudenjem najrazličnejših delavnic in prireditev, zelo pozitivno vplivajo na dekleta. Še več takšnih možnosti in impulzov, bi samo izboljšalo kvaliteto bivanja in doprineslo k rehabilitaciji. Prepričana sem, da je to doprinos k izgradnji dobrega in kreativnega človeka. Posebno mladi ljudje, ki prihajajo iz nižjih slojev in socialno zanemarjenih okolij, potrebujejo nekaj, kar jih bo zaposlilo, preusmerilo misli. Tako se lahko izognemo marsikateri agresivni ali samouničevalniški situaciji. Te so v zaporu zelo pogoste spremljevalke. Če človek ni ustvarjalen in kreativen, če se z ničemer ne zaposli, se v njem poraja apatija. Takšnih ljudi pa si nihče ne želi. Hkrati pa si s takšnim preživljanjem časa lahko bogatimo tukajšnje bivanje. Saj tudi okolje determinira človeka. V prijetnem okolju, ki smo ga tudi sami soustvarili, prav gotovo nastaja pozitivnejša in vedrejša skupnost. To pa naj bi bil že prvi korak k socializaciji in usposabljanju ljudi za življenje v poštenem in srečnem svetu.«

PRILOGA D: Odlomek z glasila Žarek, » 8. marec in pust«

»Bil je dan, ko sem bila psihično čisto na tleh, ob spoznanju, da ni nikogar, ki bi mi lahko pomagal, v meni je vrelo, trgalo, rjovela bi, kričala na ves glas. Na enkrat so se vrata odprla, paznica je naznanila sprehod. Na hodniku sem opazila, da bom na sprehodu sama, čisto sama in bala sem se zase, da bom od bolečine znorela, ostali so imeli priprave za nastop ob dnevu žena. Dogovorila sem se, da si lahko pogledam priprave. Takoj se mi je porodila ideja, kako svoje bolečine preganjam se tem, da pišem in da bi o tem lahko napisala reportažo o prireditvi. Ponovno sem videla staro sebe, veselo in duhovito... Na dan nastopa je bila dvorana zasedena po obeh straneh, tako, da je bila sredina prosta za sprehod nas nastopajočih. Kaj naj rečem. Moje najlepše praznovanje dneva žena v življenju. Dekleta so se predstavila s plesom, petjem, recitiranje, skeč ob tem pa so bile vse odete v svoja ročna dela... ob koncu prireditve je na zavodskem dvorišču sledila razstava pletenih izdelkov mojih soobsojenk...Dan, zaznamovan z nečim lepim, dan s tako spremembo med ostalimi pustimi dnevi, ko živiš sama v preišljevanju in pričakovanju ter dolgočasju. Vsa čast jim, ki dajo predloge, ki poskrbijo, da tudi mi, trenutni izobčenci, zaživimo za trenutke in pozabimo vsaj v tistih trenutkih, ko poskrbite za našo zabavo. Bilo jih je že kar nekaj in upajmo, da jih bo še veliko.«

IZJAVA O AVTORSTVU IN OBJAVI NA SPLETNIH STRANEH

Spodaj podpisana SARA JEREBIC izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom POMEN DELA, IZOBRAŽEVANJA IN PROSTOČASNIH DEJAVNOSTI ZA ŽIVLJENJE OBSOJENK moje avtorsko delo in da se strinjam z objavo v elektronski obliki na spletnih straneh Oddelka za pedagogiko in andragogiko.

Ljubljana, 30. 3. 2012

Podpis: